Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Draagvlak migratiebeleid

Tom Postmes

Ernestine Gordijn

Toon Kuppens

Frank Gootjes

Katja Albada

In opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC)

Inhoudsopgave

Samenvatting 4
Summary 10
1 Inleiding 16
1.1 Aanleiding voor het onderzoek 16
1.2 Begrippen en definities 16
1.3 Vraag- en doelstelling 18
1.4 Onderzoeksaanpak 18
2 Literatuuronderzoek 20
2.1 Draagvlak voor de komst en aanwezigheid van migranten 21
2.1.1 Basisaannames: essentialisme, (in)compatibiliteit en superioriteitsgedachten 21
2.1.2 Competitie tussen “ons” en “hen” 24
2.1.3 Ervaren dreiging 26
2.1.4 Humaniteit 29
2.1.5 Conclusies: draagvlak voor komst en aanwezigheid van migranten 34
2.2 Verandering van draagvlak 35
2.2.1 Contact met migranten en asielzoekers 35
2.2.2 Communicatie over vreemdelingen en over beleid 37
2.2.3 Conclusies: verandering van draagvlak 42
2.3 Reflectie en een bredere kijk op draagvlak 42
2.3.1 Reflectie 42
2.3.2 Andere factoren die draagvlak voor beleid bepalen. 44
2.4 Conclusies 47
3 Analyse draagvlak op basis van enquête 50
3.1 Methodologische verantwoording 51
3.1.1 Respons 51
3.2 Resultaten: Aspecten van draagvlak voor migratiebeleid 55
3.3 Resultaten: Evaluatie migratiebeleid 56
3.3.1 Evaluatie arbeidsmigrantenbeleid 56
3.3.2 Evaluatie opvangbeleid asielzoekers 56
3.3.3 Houding ten opzichte van asielzoekers 57
3.3.4 Evaluatie terugkeer-/inburgeringsbeleid 57
3.3.5 Evaluatie uitvoering terugkeer- en inburgeringsbeleid 57
3.4 Resultaten: Samenhang tussen draagvlak en haar determinanten 61

3.4.1 Persoonlijk contact en lokale nabijheid AZC 61
3.5 Resultaten: Bundeling van determinanten in factoren 64
3.6 Model: voorspellers van draagvlak 66
3.7 Interpretatie van resultaten en representativiteit 69
3.8 Conclusies op basis van de enquête 69
4 Interviews over vluchtelingen- en arbeidsmigratiebeleid 71
4.1 Methodologische verantwoording 71
4.2 Resultaten vraag 1: Draagvlak voor de uitvoering van vluchtelingenbeleid 72
4.2.1 Kantelpunten van draagvlak 79
4.2.2 Relatie tussen interviews en enquête 81
4.3 Resultaten vraag 2: Draagvlak voor de komst van arbeidsmigranten 83
4.3.1 Kantelpunten van draagvlak 87
4.3.2 Relatie tussen interviews en enquête 87
4.4 Integratie van bevindingen uit interviews 88
4.5 Conclusies op basis van telefonische interviews 89
5 Beschouwing 91
5.1 Conclusies en gevolgtrekkingen over “draagvlak voor migratiebeleid” 91
5.2 Factoren die draagvlak voor vluchtelingenbeleid bepalen 92
5.3 Factoren die draagvlak voor beleid arbeidsmigratie bepalen 94
6 Literatuur 95
7 Appendix 102
7.1 Vergelijking sample met CBS door onderzoeksbureau 102
7.2 Methodologische verantwoording enquête 103
7.3 Aspecten van draagvlak voor migratiebeleid 105
7.4 Overzicht metingen enquête 107
7.5 Complete modellen voor voorspellers van draagvlak 114
7.6 Methodologische verantwoording telefonische interviews 117

Samenvatting

De hoge instroom van asielzoekers in 2015 heeft het migratievraagstuk op de maatschappelijke agenda geplaatst. Er zijn soms sterke meningsverschillen tussen voor- en tegenstanders. Dit onderzoek focust op het draagvlak onder de Nederlandse bevolking voor verschillende aspecten van het Nederlandse migratiebeleid. Draagvlak verwijst hier naar acceptatie, begrip of steun in de samenleving. Het onderzoek richt zich specifiek op de vragen door welke factoren de mate van maatschappelijk draagvlak voor de verschillende aspecten van het migratiebeleid in Nederland wordt beïnvloed, en in hoeverre die factoren kunnen worden ingezet om maatschappelijk draagvlak voor die aspecten te behouden dan wel versterken? Het onderzoek bestaat uit drie delen. Het eerste deel betreft een literatuurstudie waarin is nagegaan welke processen het draagvlak voor migratiebeleid bepalen. Het tweede deel betreft een enquête naar draagvlak onder een grote steekproef Nederlanders. Het derde deel bestaat uit telefonische interviews onder 80 deelnemers aan de enquête , waarbij het doel was om beter inzicht te krijgen in de redenen *waarom* men zo over deze beleidsmaatregelen en hun uitvoering denkt.

Deel 1: Literatuurstudie

Welke processen bepalen het draagvlak voor migratiebeleid? In de literatuurstudie is onderscheid gemaakt tussen enerzijds de inzichten uit onderzoek naar draagvlak voor de aanwezigheid en komst van migranten en anderzijds inzichten over het draagvlak voor beleid van de overheid. Er is zeer veel gepubliceerd over de vraag welke factoren mede bepalen of er draagvlak is voor de komst en aanwezigheid van migranten. De literatuurstudie laat zien dat er zeker drie factoren te onderscheiden zijn die betrokken zijn bij het afnemen van draagvlak. Zo kan draagvlak afnemen vanwege *incompatibiliteit* tussen groepen of culturen, het idee dat "wij" niet samen kunnen leven met “hen”. Er is een neiging om aan te nemen dat de nationaliteit van een persoon een fundamentele kern heeft van onveranderlijke eigenschappen, die groepsleden maken wie ze zijn. Dergelijke gedachten kunnen ertoe leiden dat nationaliteit een belangrijke rol speelt in de onderlinge verhoudingen: mensen met een andere achtergrond dan die van "ons" lopen het risico dat ze altijd "vreemden" zullen blijven.

Daarnaast zal draagvlak onder druk komen te staan als men waarneemt dat "wij" in *competitie* zijn met "hen”. De mate van acceptatie voor migranten neemt af als men denkt dat er competitie is om schaarse bronnen (zoals huisvestiging, maatschappelijke diensten en economische uitkomsten) tussen de eigen groep (bijvoorbeeld Nederlanders) en migranten. Competitie met migranten is sterker als mensen

“relatieve deprivatie” ervaren: een gevoel dat anderen beter af zijn dan de eigen groep. Er zijn ook suggesties in de literatuur dat maatschappelijke en economische instabiliteit vijandigheid jegens migranten kan aanwakkeren. Dit kan zowel een verslechtering als een verbetering van de economie betreffen. Als men het slechter krijgt, neemt de waargenomen competitie toe; maar als men economisch in de lift zit, kan dit gepaard gaan met angst voor terugval.

Een derde factor die draagvlak voor migratie negatief kan beïnvloeden, is het idee dat "zij" een *dreiging* voor “ons” vormen. Dreiging kan zowel cultureel zijn, als men bang is dat de migranten een bedreiging vormen voor de Nederlandse cultuur en leefwijze, als meer fysiek, bijvoorbeeld door angst voor terroristische aanslagen. Deze ervaren dreiging gaat gepaard met negatieve attitudes over de andere groep en met aantasting van het draagvlak voor hun komst en/of aanwezigheid.

In contrast hiermee kan draagvlak voor migratie juist versterkt worden als mensen meer *humanitaire* overwegingen betrekken in hun idee over de komst of aanwezigheid van migranten. Door migranten te (re)humaniseren, zal het wij-zij-verschil genuanceerd of doorbroken worden. Tevens kan men hierdoor de positieve kanten van pluriformiteit en diversiteit omarmen. Ook kan dit bereikt worden door een beroep te doen op medemenselijkheid, empathie en begrip van en voor anderen, onder andere door kennis over de persoonlijke omstandigheden en drijfveren van migranten te vergroten. Contact met migranten kan draagvlak voor de komst en aanwezigheid van migranten vergroten. Ook berichtgeving en communicatie over beleid kunnen een sterke invloed hebben op draagvlak voor migranten. In deze communicatie is het verstandig om rekening te houden met de waarden die ten grondslag liggen aan beleid, met de bewoording rond doelgroepen van het beleid (bijvoorbeeld het gebruik van neutrale aanduidingen en het vermijden van beschrijvingen die dreiging impliceren of die dehumaniserend zijn) en met de afspiegeling van het beleid en het probleem zelf (is de overheid “in control”?).

Deze factoren die draagvlak voor migratiebeleid beïnvloeden, hebben specifiek betrekking op migranten. Weerstand lijkt voort te komen uit gedachten over de migranten zelf en gedachten over de invloed die ze (kunnen) hebben op “ons”. Meer algemene literatuur over draagvlak op andere terreinen dan migratie suggereert dat daarnaast ook gedachten over de uitvoerder (de overheid) en de manier waarop deze te werk gaat van invloed kunnen zijn op draagvlak voor beleid en uitvoering op dit gebied. Hierbij speelt vertrouwen in de overheid en, meer in het algemeen, tevredenheid met de huidige stand van de maatschappij een grote rol. Met name onbehagen en collectief ongenoegen over de maatschappij zou kunnen beïnvloeden hoe personen denken over specifieke problemen in de maatschappij, zoals een toename van het aantal migranten.

Deel 2: Bevolkingsenquête

Uit het literatuuronderzoek constateren we dat het nuttig kan zijn om een onderscheid te maken tussen draagvlak voor migratie en draagvlak voor het beleid en haar uitvoering. Om dit en andere zaken te onderzoeken deden we een enquête onder 2.601 mensen die een representatieve afspiegeling vormen van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder.

Het eerste doel van het onderzoek was om nader te bestuderen of "draagvlak voor migratiebeleid" wel een unitair begrip is. In de enquête is onderzocht welke aspecten van draagvlak voor migratiebeleid kunnen worden onderscheiden en hoeveel draagvlak er is voor deze aspecten. Het draagvlak voor migratiebeleid valt inderdaad uiteen in verschillende aspecten. Er moet onderscheid worden gemaakt tussen de mate waarin men het *eens* is met het beleid en of men vindt dat het beleid goed wordt *uitgevoerd*. Zo evalueert men het beleid met betrekking tot opvang en inburgering van vluchtelingen en hun eventuele terugkeer over het algemeen vrij positief, maar is men echter ontevreden over de *uitvoering* van het terugkeer- en inburgeringsbeleid. Wat de mate van draagvlak voor verschillende aspecten van het beleid betreft, vindt een ruime meerderheid dat vluchtelingen opgevangen moeten worden, dat uitgeprocedeerde vluchtelingen moeten vertrekken en dat statushouders moeten inburgeren. Een meerderheid van de respondenten vindt dat arbeidsmigranten een werkvergunning moeten kunnen krijgen. Het aspect van het migratiebeleid waar men het minst positief over is, is het vrije verkeer van EU-burgers.

Een tweede doel van het onderzoek was om de mogelijke determinanten (zoals acceptatie van migranten en maatschappelijk ongenoegen) van verschillende aspecten van draagvlak te bestuderen. In het verlengde van de literatuurstudie bleek uit dit onderdeel van het onderzoek zowel het belang van acceptatie van migranten als van het (veel minder vaak bestudeerde) maatschappelijk onbehagen. Acceptatie van migranten is een goede voorspeller voor evaluatie van zowel het arbeidsmigrantenbeleid als van het opvangbeleid voor vluchtelingen. Maatschappelijk onbehagen heeft alleen een indirect effect op de evaluatie van het opvangbeleid voor vluchtelingen in de zin dat het sterk met acceptatie samenhangt en acceptatie op haar beurt sterk met dit aspect van draagvlak samenhangt. Maatschappelijk onbehagen heeft wel een direct effect op de evaluatie van het arbeidsmigrantenbeleid, maar het effect van acceptatie is nog steeds veel sterker. Voor de evaluatie van de *uitvoering* van het terugkeer- en inburgeringbeleid geldt echter dat het in mindere mate voorspeld wordt door de mate waarin men migranten accepteert en daarnaast in even sterke mate door bredere attitudes over hoe het gaat in Nederland. Dus het beleid waarover

men het minst tevreden is, hangt in relatief sterke mate samen met maatschappelijk onbehagen.

In het enquêteonderzoek is geprobeerd om een onderscheid te maken tussen lokaal draagvlak voor opvang van vluchtelingen (in de eigen gemeente) en nationaal draagvlak. Voor de meeste respondenten is er echter weinig verschil tussen de twee. Tevens is er geen indicatie dat nabijheid tot een AZC of contact met vluchtelingen een sterke invloed hebben op draagvlak. Daardoor verschaffen de huidige resultaten geen nieuwe inzichten in de lokale factoren en gebeurtenissen die draagvlak (nationaal of lokaal) kunnen beïnvloeden.

Deel 3: Telefonische interviews

Om een beter inzicht te krijgen in de factoren die een rol spelen bij de *verandering* van draagvlak, werden 80 respondenten die de enquête hadden ingevuld telefonisch benaderd voor een verdiepend gesprek. Hierbij werd expliciet gevraagd om hun mening toe te lichten over de manier waarop de overheid haar beleid op gebied van terugkeer/inburgeren van vluchtelingen uitvoert, omdat uit de resultaten van de enquête blijkt dat veel mensen het inhoudelijk eens zijn met de uitgangspunten van dit beleid maar dat een grote groep de uitvoering van het beleid negatief beoordeelt. Als tweede is telefonisch dieper ingegaan op draagvlak voor arbeidsmigratie, omdat dit aspect van het migratiebeleid het minst positief werd beoordeeld in vergelijking met andere aspecten.

Uit de interviews komen verschillende overkoepelende thema's naar voren. Een overkoepelende reden voor een hoog draagvlak is humaniteit. Humaniteit speelt vooral een rol wat betreft draagvlak voor vluchtelingenbeleid en het was het belangrijkste thema in de gesprekken over vluchtelingenbeleid. Dit uit zich in empathie en hulpgedrag ten aanzien van vluchtelingen. Daarbij zijn morele overwegingen over humaniteit belangrijk. Een concreet aspect van een humaan beleid dat vaak werd benoemd, is dat de procedure korter moet om vluchtelingen sneller zekerheid te geven. Dit is de belangrijkste kritiek van de respondenten op de procedure. Vaak wordt hierbij genoemd dat er meer flexibiliteit mogelijk moet zijn. Dit laatste lijkt bepaald te worden door individuele casussen die (nationaal of lokaal) de aandacht trekken.

Wat betreft redenen voor een hoog draagvlak voor *arbeidsmigratiebeleid* geven veel mensen het nut of het belang aan van legale arbeidsmigranten voor de economie; voor bedrijven of voor individuen.

Een overkoepelend thema dat samengaat met een gebrek aan draagvlak is het idee van dreiging. In het geval van het vluchtelingenbeleid betreft dit met name economische dreiging en het feit dat voor economische vluchtelingen of

”gelukszoekers” geen plaats is, terwijl culturele of fysieke dreiging slechts sporadisch worden genoemd. Inzake arbeidsmigratiebeleid is de bedreiging van banen van Nederlanders iets dat door veel respondenten genoemd wordt. Men verwijst ook expliciet naar de moeilijke situatie van veel Nederlanders: arbeidsmigranten moeten gelijk behandeld worden als Nederlandse werknemers om oneerlijke concurrentie te voorkomen. Zowel vluchtelingen als arbeidsmigranten kunnen dus als een bedreiging gezien worden als men denkt dat ze onze welvaart aantasten.

Een vierde overkoepelend thema is het belang van inburgering. Dit wordt genoemd door zowel voor- als tegenstanders van migratie, en in gesprekken over zowel vluchtelingenbeleid als arbeidsmigratiebeleid. Ongeveer een kwart van de respondenten stelt dat de overheid strenger moet zijn als het gaat over inburgering van vluchtelingen, al stelt juist tien procent van de respondenten dat de overheid méér moet doen om inburgering te faciliteren. Ook wat betreft arbeidsmigranten stellen sommigen dat zij zich moeten aanpassen aan de normen en omgangsvormen die in Nederland gangbaar zijn.

Uit een vergelijking van de inhoud van de telefonische interviews met de antwoorden op de enquête blijkt dat mensen die ontevreden zijn over de uitvoering van het terugkeer- en inburgeringsbeleid weinig concrete suggesties geven ter verbetering en niet veel minder empathie/humaniteit voor vluchtelingen hebben. Wel zien ze vluchtelingen vaak als een bedreiging of vinden ze dat vluchtelingen niet naar Nederland horen te komen. Verder hangt het vermelden van humaniteit in de interviews samen met een meer positieve houding jegens vluchtelingen zoals gemeten in de enquête. Ook hangt het vermelden van dreiging in de interviews samen met een meer negatieve houding tegenover migranten in de enquête. Ten slotte, wie in de enquête ontevreden was over het arbeidsmigratiebeleid vermeldt in het interview vaker dat een gelijke behandeling van Nederlandse en buitenlandse werknemers nodig is.

In het interview is expliciet gevraagd of er een bepaalde reden, gebeurtenis, of moment was dat de mening van de respondent veranderd was. De meeste respondenten gaven aan dat dit niet zo was. Indien zij wel een reden aangeven, blijkt dat voor mensen met een negatieve mening over vluchtelingenbeleid de media veelal de belangrijkste bron was, terwijl bij mensen met een meer positieve mening een persoonlijke ervaring vaker de belangrijkste bron was. In de gesprekken over arbeidsmigratiebeleid werden nauwelijks tot geen specifieke momenten of gebeurtenissen aangeven. Indien respondenten wel wat noemden, waren dit met name persoonlijke ervaringen. Draagvlak voor de komst van arbeidsmigranten lijkt minder onderhevig aan dramatische gebeurtenissen die veel media-aandacht krijgen dan draagvlak voor vluchtelingebeleid.

Conclusie

Het is een logische gedachte dat draagvlak voor migratiebeleid wordt bepaald door de mate waarin vreemdelingen worden geaccepteerd. Die gedachte wordt ook in dit onderzoek wederom bevestigd. Maatschappelijk onbehagen speelt echter op de achtergrond een belangrijke en onderbelichte rol in het bepalen van hoe Nederlanders de overheid evalueren. Dit onderzoek laat zien op welke manier dat ongenoegen met draagvlak voor migratiebeleid samenhangt. Met name op het gebied van draagvlak voor de uitvoering (het meest kritische punt) is die invloed relatief groot.

Summary

The high influx of asylum seekers in 2015 has made migration a central issue in societal debates. Opponents and proponents of migration differ strongly in their opinion. This research focuses on public support for various aspects of Dutch migration policy. With 'public support' we mean acceptance, understanding and support in society. This research project investigates which factors determine and influence the degree of public support for various aspects of migration policy in The Netherlands, and to what extent these factors can be mobilised to maintain or to strengthen public support. The research consists of three parts. The first part is a literature review in which we analyse which processes determine public support for migration policy. The second part consists of a survey examining public support among a large sample of Dutch participants. The third part consists of interviews of 80 survey respondents, the goal of which was to enhance our understanding of the reasons for people's opinions on migration policy and its implementation.

Part 1: Literature review

Which processes determine public support for migration policy? In the literature review we made a distinction between research insights about public support for the presence and arrival of migrants, and insights about public support for policies of the government. There is a large literature on the factors that determine public support for the presence and arrival of migrants. The literature review shows that at least three factors can be distinguished that are all relevant to public support. Public support can decrease because of *incompatibility* between groups and cultures, the idea that "we" cannot live together with "them". There is a tendency to assume that a person's nationality implies a core of unchangeable properties, that make group members into what they are. These ideas can lead to an important role for nationality in interpersonal relationships: people with a different background than "ours" are at risk that they will remain "strangers".

Furthermore, public support is likely to come under pressure when people perceive that "we" are *in competition* with "them". The degree of acceptance of migrants decreases if people think that there is competition for scarce resources (such as housing, public services, and economic gains) between the own group (such as Dutch people) and migrants. Competition with migrants is stronger when people experience "relative deprivation": a feeling that others are better off than the own group. The literature also suggests that societal and economic instability can induce hostility towards migrants. Instability can take the form of either an increase or a

decrease in economic welfare. If welfare deteriorates, the perception of competition will increase, but if welfare improves rapidly, this can raise fears of a future decline.

A third factor that can influence public support for migration, is the idea that "they" are a *threat* to "us". This threat can be cultural, if one is afraid that migrants form a threat to Dutch culture and customs, as well as more physical, through fear of, for example, terrorist attacks. This experienced threat is associated with negative attitudes about the other group and with a decline in public support for their arrival or presence.

In contrast, public support for migration can be strengthened when people have more humanitarian considerations about the presence or arrival of migrants. By (re)humanising migrants, the sharp distinctions between "us" and "them" will be nuanced or strongly reduced. Moreover, this opens people to appreciating the positive sides of pluriformity and diversity. This can also be achieved by calling on compassion, empathy, and understanding from and for others, for example by enhancing knowledge about personal circumstances and motives of migrants. Contact with migrants can increase public support for the arrival and presence of migrants. Another factor that has a large influence on public support for migrants is communication about and coverage of policies. In this communication, it is wise to take the values into account that are at the foundation of certain policies, to carefully choose words that are used to describe target groups of the policies (for example the use of neutral terms and the avoidance of description that imply threat or that are dehumanising), and to take into account how policies and the problem itself are portrayed (is the government "in control"?).

The abovementioned factors that influence public support for migration policies specifically concern migrants. Resistance seems to be originating from the thoughts about migrants themselves and thoughts about the influence they (can) have on "us". A broader literature about public support in other domains than migration suggests that the thoughts about the government itself and the way it implements policies may also influence public support for policies and their implementation in this domain. Trust in government and satisfaction with the current state of society play a major role in this regard. Specifically, a general societal discontent could influence how people think about concrete problems in society, such as an increase in the number of migrants.

Part 2: Survey among citizens

From the literature study we conclude that it can be useful to make a distinction between public support for migration and public support for policies and their implementation. To study this, we conducted a survey among 2601 people that form a representative sample of Dutch citizens aged 18 years and older.

The first goal of the survey was to investigate whether "public support for migration policy" is a unitary concept. We investigated which aspects of public support for migration policy are distinguished and how much public support there is for these aspects. The public support for migration policy indeed consists of several aspects. A distinction should be made between the degree of agreement with policies and whether the policies are *implemented* well by the government. In this sense, people evaluate policies with regard to shelter for and integration of refugees, as well as their policies for voluntary and involuntary return rather positively, but they are dissatisfied with how the return and integration policies are *implemented*. Regarding the degree of public support for various aspects of migration policy, a large majority indicates that refugees should be given shelter, that refugees who have been denied asylum should leave the country, and that those who have been given asylum should integrate. A majority of the respondents believe that labour migrants should be able to receive a work permit. The aspect of migration policy that people are most negative about, is the free movement of EU-citizens.

A second goal of this study was to investigate possible determinants (such as the acceptance of migrants and societal discontent) of different aspects of public support for migration policy. Extending the results of the literature study, the survey results indicate the importance of both acceptance of migrants, and societal discontent (which has been studied less often in the literature). Acceptance of migrants is a good predictor of how the labour migration policies and refugee policies are evaluated. Societal discontent only has an indirect effect on the evaluation of the latter policies in the sense that it correlates strongly with acceptance and acceptance, in turn, is strongly correlated with this aspect of public support. Societal discontent does have a direct effect on the evaluation of labour migration policies, but the effect of acceptance is still much stronger. However, the evaluation of the *implementation* of the return and integration policies is predicted less well by the acceptance of migrants, and just as strongly by attitudes about the state of society in The Netherlands. Thus, the policy aspect that people are most unhappy about, is also the one that is most strongly related to societal discontent.

In this survey we tried to distinguish between public support for the provision of local shelter for refugees (in local municipalities) and public support for national migration policy. However, for most respondents, there is little difference between the two. Moreover, there is no indication that living close to an asylum seekers centre or having contact with refugees is strongly related to public support. In this sense, the current results do not lead to new insights into local factors and events that can affect public support (locally or nationally).

Part 3: Telephone interviews

In order to gain a better understanding of the factors that influence *changes* in public support, 80 respondents that had filled out the survey were contacted to take part in an in-depth telephone interview. They were explicitly asked to elaborate on and to explain their opinion on the implementation of government policy regarding return and integration of refugees, because the results of the survey indicated that people agree with the contents of these policies, but that a large majority is dissatisfied with their implementation. A second question in the interview was concerned with support for labour migration, again because the survey showed that this aspect of migration policy received the most negative evaluation.

Several overarching themes could be identified from the content of the interviews. Humanitarian considerations are one superordinate reason for strong public support. Being humane especially plays a role in the evaluation of policies regarding refugees and this was the most important theme in the conversations about refugee policies. This expresses itself in empathy and helping behaviour towards refugees. Furthermore, moral reasoning is an important aspect in these references to humaneness. A concrete aspect of a humane policy that was mentioned often, is that the procedure (of handling the asylum application) should be faster to provide certainty to refugees sooner. This is the most important critique of respondents about current government procedures (as they are perceived). What is often added to this, is that the procedure should allow for flexibility, taking into account the personal circumstances of refugees. This desire for more flexibility seems to be motivated by individual cases of involuntary return that draw (national or local) attention.

Regarding the reasons behind strong public support for labour migration policies, people indicate that legal labour migrants can be useful for the economy; for individuals or for companies.

A superordinate theme that goes together with a lack of public support is the idea of threat. In the case of refugee policies this concerns economic threat and the fact that there is no room for economic refugees or "fortune seekers", while cultural or physical threat are only mentioned rarely. Regarding labour migration policy, the threat to jobs of Dutch people is mentioned a lot by respondents. People also explicitly refer to the difficult circumstances of many Dutch people: labour migrants should be treated equally with regard to employment to prevent unfair competition with the Dutch workers. Both refugees as well as labour migrants are seen as a threat where people think they negatively affect the welfare of Dutch people.

A fourth superordinate theme is the importance of integration and adaptation to the host country. This is mentioned by proponents and opponents of migration alike,

and in conversations about both refugee policies and labour migration policies. Almost a quarter of our respondents expresses that the government should be stricter with regard to the integration of refugees. Conversely, ten percent of respondents state that the government should do more to help immigrants integrate. Also with regard to labour migrants, some interviewees state that they should assimilate and adhere to Dutch norms and Dutch etiquette.

By comparing the contents of the telephone interviews with the responses on the survey, it appears that people who are dissatisfied with the implementation of return and integration policies have few concrete suggestions for improvement of these policies and that they do not have less empathy for refugees. They do see refugees more as a threat or believe that refugees should not come to the Netherlands. In addition, mentioning humanity in the interviews is correlated with a more positive attitude as measured in the survey. Furthermore, the mentioning of threat in the interviews correlates with a more negative attitude towards migrants in the survey. Lastly, people who were dissatisfied about the labour migration policy in the survey did mention more often in the interviews that it is necessary to treat Dutch and non-Dutch employees equally.

The interviewees were explicitly asked whether there was a certain reason, or event or moment, that had changed their opinion. Most interviewees indicated that this was not the case. When they did indicate a reason, it appeared that the media was the most important source for most people with a negative opinion about refugee policies, whereas for people with a more positive opinion, a personal experience was the most important source. In the conversations about labour migration policies, respondents rarely indicated specific moments or events. When they did, they most often mentioned personal experiences. Public support for the arrival of labour migrants seems to be less dependent on dramatic events that draw a lot of media attention, whereas public support for refugee policies seems more dependent on media coverage.

Conclusion

The idea that public support for migration policy is determined by the extent to which foreigners are accepted, is a relatively straightforward prediction. That thought is confirmed by a large literature and is also confirmed by our survey. However, the survey also showed that societal discontent plays an important and somewhat neglected role in determining the degree of support for government actions in this domain among Dutch people. This research shows in what way societal discontent and public support for migration policies are linked. Especially with regard to public

support for the implementation of migration policy (the aspect citizens were most critical about), the influence of societal discontent is relatively large.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

De komst van relatief grote groepen asielzoekers is niet alleen een bestuurlijke uitdaging; het is politiek beladen en houdt mensen verdeeld. In Nederland en meerdere Europese landen was eind 2015 en begin 2016 sprake van een hoge instroom van asielzoekers. Dat leidde tot allerhande logistieke problemen rondom de opvang van asielzoekers en doorstroming van statushouders naar de gemeenten—problemen die regelmatig breed in de pers werden uitgemeten.

De hoge instroom van asielzoekers ging hier en daar gepaard met onrust onder de bevolking en ronduit negatieve reacties over de opvang van asielzoekers. Zo was op enkele plekken sprake van een grimmige sfeer, verstoring van de openbare orde, intimidatie, gebruik van verbaal of fysiek geweld, vaak rondom beslissingen over de vestiging of uitbreiding van AZC's. Door de begrijpelijke media-aandacht over dit soort gebeurtenissen, kon gemakkelijk de indruk ontstaan dat de sociale onrust groot was en dat het draagvlak bij burgers voor asielzoekersopvang laag was of tenminste sterk afnam. Maar tegelijk werd duidelijk dat er veel AZC's en opvanglocaties waren waar omwonende burgers de opvang van harte steunden. Ook ontstonden talloze initiatieven van omwonenden gericht op het helpen in en bij de opvang.

Een onderzoek afgenomen in december 2015 bevestigde dit gemengde beeld: het aantal asielaanvragen van september tot november was zeer hoog was geweest en de opvangcapaciteit had sterk onder druk gestaan. Onder die omstandigheden was 21% van mening dat de vestiging van een AZC in hun gemeente onacceptabel zou zijn (Kanne, Klein Kranenburg, & Rosema, 2015). De meerderheid van de ondervraagde burgers (71%) vond zo'n vestiging acceptabel, al dan niet onder voorwaarden. Burgers verschillen dus in hun houding tegenover asielopvang; een kleine groep is pertinent tegen, een grotere groep accepteert het.

Het draagvlak voor de opvang van asielzoekers is met andere woorden variabel: het verschilt van persoon tot persoon en wellicht van moment tot moment. De factoren die hierbij een rol spelen staan in dit onderzoek centraal.

1.2 Begrippen en definities

Draagvlak voor de opvang van asielzoekers is weliswaar de aanleiding geweest voor dit onderzoek, maar onze interesse is breder dan dat: het gaat ons om migratiebeleid in bredere zin. Nu de hoge instroom van asielzoekers afneemt, verschuift de focus gedeeltelijk van asielopvang naar het draagvlak voor migratiebeleid

in volle breedte. Het gaat ons niet alleen om de opvang van asielzoekers, maar ook over het integratiebeleid, terugkeerbeleid, en het beleid op het gebied van arbeidsmigratie. Dit onderzoek focust op het draagvlak onder de Nederlandse bevolking voor deze verschillende aspecten van het migratiebeleid. Daarbij is het belangrijk om stil te staan bij wat draagvlak is en bij de factoren en mechanismen die draagvlak bij verschillende groepen in de samenleving kunnen beïnvloeden.

Maatschappelijk draagvlak voor migratiebeleid verwijst hier naar acceptatie, begrip of steun van burgers voor het migratiebeleid van de overheid. Weinig mensen zullen weten wat het Nederlandse migratiebeleid omvat. We spreken hier dan ook over draagvlak voor een breed palet aan overheidsmaatregelen. Hoe is dat te meten? De oplossing hiervoor is dat wij in ons onderzoek draagvlak bestuderen ten aanzien van enkele concrete thema's waarvan we vermoeden dat ze, tezamen, het migratiebeleid in volle breedte omvatten, terwijl ze ieder voor zich verwijzen naar deelaspecten van het migratiebeleid.

We denken dat het onder de noemer “migratiebeleid” nuttig is om een onderscheid te maken tussen draagvlak van burgers voor *nationaal* migratiebeleid (voor de meeste mensen een nogal abstracte aangelegenheid) en het draagvlak van diezelfde personen voor migratiebeleid op *lokaal* niveau (de concrete situatie in de eigen gemeente of in de wijk). De reden om dit onderscheid te maken, is dat voorgaand onderzoek suggereert dat acceptatie van migranten in de eigen wijk (de Turkse of Marokkaanse buren) sterk kan verschillen van de acceptatie van migranten als groep (Turken of Marokkanen). Ook toont onderzoek aan dat sterke onvrede met migratiekwesties op landelijk niveau gepaard kan gaan met vrij positieve gevoelens over de lokale migratiesituatie, of vice versa—de twee zijn niet altijd hoog gecorreleerd (van der Bles et al., 2015). Volgens ons is het dan ook nuttig om dit onderscheid (lokaal/nationaal) te maken. Het meten van draagvlak en het eventuele onderscheid tussen lokaal en nationaal draagvlak wordt in detail behandeld in Hoofdstuk 3.

Eerder onderzoek naar draagvlak voor asielopvang in Nederland suggereerde dat het draagvlak in de periode 2015-2016 stabiel was, ondanks gebeurtenissen zoals de aanslagen in Parijs (november 2015) en Brussel (maart 2016, zie onder meer Van Doorn, 2016). Een kleine meerderheid van Nederlanders steunde de opvang van asielzoekers. Vanuit het hierboven geschetste perspectief merken we daarbij echter op dat deze schijnbare stabiliteit van draagvlak deels het gevolg kan zijn van het niet onderscheiden van verschillende aspecten van draagvlak voor migratiebeleid. Ander onderzoek toont aan dat het migratievraagstuk in algemene zin erg sterk leeft in de publieke opinie: Nederlanders vinden het in 2016 het belangrijkste maatschappelijk probleem (Den Ridder, Dekker, & van Houwelingen, 2016). De meningen over migratie

zijn sterk verdeeld en dat is een trend die ook in andere landen zichtbaar is (Davidov & Semyonov, 2017; Kriesi, Grande, Lachat, Dolezal, Bornschier, & Frey, 2006).

1.3 Vraag- en doelstelling

Op basis van het voorgaande vermoeden we dat er verschillende meningen en attitudes onder de brede paraplu van draagvlak voor migratiebeleid schuilen. We constateren dat er op dit moment nog onvoldoende inzicht is in de *oorzaken* van draagvlak en de *veranderingen* in draagvlak voor deze facetten van migratiebeleid. Welke factoren beïnvloeden het draagvlak? Dat is een cruciale vraag voor een overheid die het maatschappelijk draagvlak voor migratiebeleid wil behouden dan wel versterken. Het hoofddoel van dit onderzoek is dan ook om hierover meer inzicht te verschaffen.

Onze *onderzoeksvraag* is: Welke factoren beïnvloeden de mate van maatschappelijk draagvlak voor de verschillende aspecten van het migratiebeleid in Nederland, en in hoeverre kunnen die factoren worden ingezet om maatschappelijk draagvlak voor die aspecten te behouden dan wel versterken?

1.4 Onderzoeksaanpak

Deze onderzoeksvraag wordt beantwoord middels drie (deel)onderzoeken, die behandeld worden in de hoofdstukken 2, 3 en 4. Ten eerste hebben we een literatuuronderzoek gedaan naar factoren die draagvlak zouden kunnen voorspellen. Dit literatuuronderzoek behandelt onderzoek over twee thema's. Het eerste thema is onderzoek naar factoren die de houding van burgers tegenover migratie beïnvloeden. Hierover bestaat erg veel literatuur en het is nuttig om deze kort samen te vatten. Het tweede thema is onderzoek naar draagvlak voor potentieel controversiële publieke projecten. We vermoeden dat er factoren relevant zijn voor het draagvlak van verschillende soorten publieke projecten, zoals de plaatsing van windmolens, kernenergie, grote infrastructuurprojecten, maar dus ook de opvang van asielzoekers. Zo is vertrouwen in de lokale overheid vermoedelijk een factor die bijdraagt aan draagvlak voor een groot aantal lokale projecten, ook al gaan deze projecten inhoudelijk over andere thema's.

Wat dat vertrouwen in de overheid betreft, zal Hoofdstuk 2 ook ingaan op een mogelijk verband tussen vertrouwen in de nationale overheid en draagvlak voor migratiebeleid. De relatie van de burger met de overheid is volgens ons een onderbelichte factor in het bepalen van het draagvlak voor migratiebeleid. Draagvlak voor nationaal migratiebeleid zal vermoedelijk sterk samenhangen met meerdere aspecten van maatschappelijk onbehagen en de beoordeling van de overheid in

bredere zin (zie ook van der Bles et al., 2015). Hierbij spelen mediaberichtgeving, uitingen van landelijke politici en spraakmakende gebeurtenissen en/of beelden (zogenaamde "iconic events") een centrale rol in het beïnvloeden van het draagvlak.

Het tweede deel van het onderzoek is een enquête onder een grote groep Nederlanders. Dit dient verschillende doelen. Ten eerste kunnen we inzicht krijgen in wat de verschillende deelaspecten en dimensies van draagvlak voor migratiebeleid zijn, gebaseerd op een grote en diverse groep Nederlanders. Ten tweede kunnen we dan nagaan of er voor deze verschillende aspecten van het migratiebeleid ook verschillen zijn in draagvlak. Zijn er bepaalde aspecten waarvoor relatief veel of weinig draagvlak is onder de Nederlandse bevolking? Ten derde stelt dit deel van het onderzoek ons in staat om een globaal beeld te krijgen van welke factoren (demografische kenmerken, attitudes, et cetera) samenhangen met deze verschillende dimensies van draagvlak. Deze kennis dient dan als input voor het derde deel van het onderzoek.

Het derde deel van het onderzoek is een verlengde van het tweede deel. We nodigen 80 respondenten van de enquête uit om deel te nemen aan een telefonisch interview over het migratiebeleid. In dit interview wordt in meer detail ingegaan op het beleid in verband met vluchtelingen en op het beleid in verband met arbeidsmigranten. Het voordeel van een combinatie van enquête en verdiepende interviews is dat we respondenten kunnen selecteren aan de hand van wat ze eerder op de enquête geantwoord hebben en dus met een selecte groep respondenten uitgebreider op het thema draagvlak ingaan in een persoonlijk, telefonisch interview. Hierbij gaan we op zoek naar de redenen voor de mate van draagvlak voor migratiebeleid en ook naar specifieke gebeurtenissen die het draagvlak beïnvloeden. Ten slotte kunnen we ook de inhoud van het interview terugkoppelen naar wat burgers in de enquête geantwoord hebben en laten de interviews dus een rijkere en meer diepgaande interpretatie van de resultaten van de enquête toe.

Deze drie delen van het onderzoek geven samen zicht op een beter begrip van de factoren die het maatschappelijk draagvlak voor het migratiebeleid beïnvloeden.

2 Literatuuronderzoek

Welke processen bepalen het draagvlak voor migratiebeleid? In dit hoofdstuk bespreken we de literatuur die hier betrekking op heeft. Hieronder betogen wij dat het nuttig is om hierbij een onderscheid te maken tussen enerzijds de inzichten die de literatuur heeft verzameld over draagvlak voor de aanwezigheid en/of komst van migranten en anderzijds inzichten over het draagvlak voor beleid van de overheid in bredere zin.

Als we dit onderscheid maken dan valt een aantal dingen op, die we aan het eind van dit hoofdstuk nader zullen uitlichten. Er is bijzonder veel literatuur over de vraag welke factoren mede bepalen of er draagvlak is voor de komst en aanwezigheid van migranten. Deze literatuur ligt in het verlengde van een (nog meer omvangrijke) literatuur over de sociale relaties met minderheden in het algemeen. Dit thema is al sinds de Tweede Wereldoorlog een van de "kaskrakers" van de sociale wetenschap. Centraal daarin staan vragen rondom de relaties tussen "ons en hen".

De motivatie van waaruit die thema's op de onderzoeksagenda zijn gekomen, is vaak gerelateerd aan bepaalde sociale doelstellingen: de perceptie dat oorlog en oorlogsmisdaden onwenselijk zijn, dat een samenleving zonder discriminatie en uitsluiting wenselijker is dan een samenleving waar discriminatie schering en inslag is. Daarbij ligt de nadruk vaak op datgene dat mensen denken en doen (cognitie en gedrag). Het gevolg is dat er zeer veel is geschreven over vragen rondom discriminatoir gedrag, negatieve stereotypen, etnocentrisme en conflict tussen groepen.

Daardoor is bijzonder veel bekend over draagvlak voor de komst en aanwezigheid van vreemdelingen, migranten en/of minderheidsgroepen. Er is echter ook een mogelijkheid dat draagvlak voor migratiebeleid wordt bepaald door de relatie die mensen hebben met de overheid en haar beleid *an sich*. Ook hier is een omvangrijke literatuur over, die we in dit literatuuroverzicht eveneens belichten, zij het in minder detail.

Het is, denken wij, belangrijk om deze twee van elkaar te onderscheiden. In opvallende internationale ontwikkelingen, zoals de verkiezing van Donald Trump tot president van de Verenigde Staten of de stem van de meerderheid van de Britse bevolking om de EU te verlaten, lijken bijvoorbeeld beide aspecten te onderscheiden: enerzijds de gedachte dat er teveel migranten zijn en anderzijds de gedachte dat de overheid het laat afweten. Zoals we later in dit hoofdstuk verder uitwerken, hanteren we de hypothese dat de weerstand tegen migratiebeleid soms te eenzijdig aan meningen over migranten wordt toegeschreven. Maar in dit literatuuroverzicht beginnen we desalniettemin met het onderwerp waar de wetenschap zich het meest

over heeft uitgelaten: de invloed van wij-zij-tegenstellingen op draagvlak voor de komst en aanwezigheid van migranten.

2.1 Draagvlak voor de komst en aanwezigheid van migranten

In de onderzoeksliteratuur naar reacties op de komst en aanwezigheid van migranten wordt veel aandacht besteed aan verschillende factoren die het draagvlak zouden bepalen. Die verschillende factoren hangen met elkaar samen, maar er kunnen desalniettemin verschillende aspecten of componenten aan worden onderscheiden. Wij maken hier het onderscheid tussen vier hoofdstromingen: draagvlak kan afkalven vanwege het idee dat "wij" niet samen kunnen leven met "hen" vanwege vermeende *incompatibiliteit* tussen groepen of culturen, dat "wij" in *competitie* zijn met "hen", en/of vanwege het idee dat "zij" een *dreiging* vormen. Daarentegen kan draagvlak versterkt worden als mensen meer *humanitaire* overwegingen betrekken in hun idee over de komst of aanwezigheid van vreemdelingen.

2.1.1 Basisaannames: essentialisme, (in)compatibiliteit en superioriteitsgedachten

Alhoewel de toon van het migratie- en integratiedebat en de beeldvorming in de media soms anders doet vermoeden, is de aanwezigheid van vreemdelingen in de eigen omgeving in veel situaties geen probleem voor de meeste mensen (Dagevos & Huijink, 2016). Niet iedere "vreemde" is ons even vreemd. Onze indruk is dat er op dit moment meer zorgen zijn over de integratie van Turken dan van Surinamers, meer zorgen over Polen dan over Zweden. In sommige situaties gaat men zelfs actief op zoek naar de positieve bijdrage die vreemdelingen aan de eigen maatschappij kunnen leveren. Bij het ontrafelen van de vele factoren die een rol spelen in het proces waardoor er maatschappelijke reuring ontstaat over "hun" komst of aanwezigheid in "ons" land, beginnen wij met de basisaannames die bij mensen een rol spelen bij de vorming van de waargenomen relaties tussen "hen" en de Nederlandse samenleving (of "ons" als groep).

De eerste basisaanname is dat nationaliteit van groot belang is omdat het in de ogen van veel mensen samengaat met betekenisvolle kenmerken. Een recent onderzoek in tien Europese landen wees uit dat een meerderheid van respondenten (58%) nationaliteit ziet als onveranderbaar; de identiteit van de leden van de groep is vast verankerd in het land van geboorte (Wike, Stokes, & Simmons, 2016). Mensen delen elkaar gemakkelijk in naar nationaliteit en zij praten en denken over deze

groepen ("Polen" en "Nederlanders") alsof ze karakteristieke kenmerken hebben en alsof dat betekent dat deze groepen mensen systematisch van elkaar verschillen. Onderzoek laat bovendien zien dat hierbij een neiging bestaat om aan te nemen dat de nationaliteit van een persoon een fundamentele kern heeft van *onveranderlijke* eigenschappen die groepsleden maken wie ze zijn (Haslam, Rothschild, & Ernst 2000; Prentice & Miller, 2007). Dit fenomeen wordt "essentialisme" genoemd (Gil-White, 2001; Kalish, 2002): het groepslidmaatschap gaat samen met persoonskenmerken, alsof nationaliteit een biologisch fenomeen is (Rothbart & Taylor, 1992; Yzerbyt, Corneille, & Estrada, 2001; Segall, 1999).

Het logische gevolg van essentialistische gedachten is dat nationaliteit een blijvende rol speelt in de onderlinge verhoudingen: mensen met een andere achtergrond dan die van "ons" lopen het risico dat ze altijd "vreemden" zullen blijven. Onderzoek bevestigt dat. Als verschillen tussen groepen vast verankerd en onveranderlijk zijn, dan heeft het weinig zin om je in te spannen om de verschillen tussen groepen te overbruggen en om mensen met een andere culturele achtergrond wegwijs te maken (Jones, 1997). Essentialisme vermindert ook de bereidheid om spanningen of conflicten met de ander te overwinnen (Prentice & Miller, 2007) en gaat samen met negatieve verwachtingen over asielzoekers en met actief verzet tegen hun komst (Pehrson, Brown, & Zagefka, 2009; Pehrson & Green, 2010). Uit dit onderzoek kan worden geconcludeerd dat essentialisme een fundamenteel obstakel is voor de acceptatie van migranten.

De tweede basisaanname is de gedachte dat de doelen die een andere groep nastreeft onverenigbaar zijn met de doelen die onze eigen groep nastreeft. Het gaat met andere woorden om de "compatibiliteit" van doelen of handelingen van beide groepen. Volgens een van de klassieke theorieën in dit veld (de *realistic group conflict theory*, die in de loop der tijd veel onderzocht is en veel empirische steun geniet) is het idee dat er competitie is tussen beide groepen en/of dat zij een bedreiging vormen voor "onze" manier van leven uiteindelijk gebaseerd op de perceptie dat "hun" doelen onverenigbaar of incompatibel zijn met die van "ons" (zie onder meer Sherif, 1967; Jackson, 1993). Waargenomen compatibiliteit van groepen die "anders" zijn, is dus een belangrijke voorwaarde voor draagvlak voor hun komst of aanwezigheid.

De derde basisaanname is de wens dat de eigen groep zich positief onderscheidt van de ander: men zoekt naar iets wat in de literatuur "positieve distinctiviteit" wordt genoemd (Tajfel & Turner, 1979). Dat wil zeggen dat men ernaar streeft om een zo positief mogelijk beeld van de eigen groep te hebben, bijvoorbeeld door de groepskenmerken te benadrukken die "ons" positief van "hen" onderscheiden.

Het streven naar een positief beeld van de eigen groep kan *soms* competitie aanwakkeren. Ook kan een groep met positieve kenmerken bedreigend kan zijn voor

de eigen groep (Branscombe, Ellemers, Spears, & Doosje, 1999). Competitie en dreiging worden met name aangewakkerd bij groepsleden die veel waarde aan de eigen groep hechten, bijvoorbeeld voor mensen voor wie Nederland en Nederlander zijn veel betekent. Zo kan een sterke gehechtheid aan de eigen groep het neveneffect hebben dat gevoelens van superioriteit, chauvinisme of afgunst versterkt worden. Onderzoek laat zien dat zulk geloof in de superioriteit van het eigen land negatieve effecten heeft voor draagvlak (De Figueiredo & Elkins, 2003; Esses, Dovidio, Semenya, & Jackson, 2005).

Deze drie basisaannames zijn aan elkaar gerelateerd en ze zijn veel voorkomende processen die voortkomen uit basale sociaal-psychologisch processen. Betekent dit dat draagvlak voor de komst en aanwezigheid van vreemdelingen per definitie onder druk staat? Zoals aan het begin van deze paragraaf werd geconstateerd is dat niet *per se* de conclusie: in de meeste gevallen zijn vreemdelingen welkom of worden zij op z'n minst getolereerd (Dagevos & Huijnk, 2016). Daarvoor zijn verschillende redenen. Om te beginnen weten de meeste mensen zeer goed dat de indruk die men van groepen heeft meestal weinig tot niets zegt over individuele groepsleden: essentialisme heeft betrekking op de groep als geheel, veel minder op het individu. Ook het streven naar een positief beeld van de eigen groep is niet *altijd* negatief. Patriottisme, trots en liefde voor het eigen land hoeft niet iets negatiefs over andere groepen te impliceren en kan dus best samengaan met een groot draagvlak voor migratie (De Figueiredo & Elkins, 2003; Esses, Dovidio, Semenya, & Jackson, 2005). Tenslotte kan de gedachte dat culturen of groepen niet compatibel zijn wonderwel samengaan met draagvlak voor migratie. Mensen kunnen bijvoorbeeld een flexibel beeld van nationaliteit hebben, waarin goed burgerschap centraal staat: nationaliteit is in zo'n geval niet gebaseerd op een onveranderlijke essentie, maar op persoonlijke toewijding aan wetten, instituties, normen en waarden van het land. In zo'n visie is het mogelijk om Nederlander te *worden*. Mensen met deze opvatting over nationaliteit houden de mogelijkheid open dat migranten en asielzoekers deel kunnen gaan uitmaken van hun nieuwe vaderland (Esses, Hamilton, & Gaucher, 2017). Zo'n meer open houding ten aanzien van de komst van vreemden is in een land als Canada lange tijd leidend geweest.

De conclusie uit dit alles is dat wij/zij denken moeilijk te vermijden is en dat het een risico is voor draagvlak voor de komst en aanwezigheid van vreemdelingen. Tegelijk constateren we dat deze processen beslist niet *altijd* zulke effecten hebben. Voor het uitbreken van animositeit zijn mogelijk andere factoren in het spel, zoals competitie en dreiging.

2.1.2 Competitie tussen “ons” en “hen”

Het idee dat twee groepen als olie en water zijn (incompatibiliteit) en het eraan gekoppelde idee dat de eigen groep superieur is, gaat vaak gepaard met het idee dat er competitie is tussen beide. Zo neemt de mate van acceptatie voor migranten en asielzoekers af als men denkt dat er competitie is om schaarse bronnen (zoals huisvestiging, maatschappelijke diensten en economische uitkomsten) tussen de eigen groep (bijvoorbeeld Nederlanders) en migranten en asielzoekers (Czymara & Schmidt-Catran, 2016). Men kan migranten en asielzoekers zien als economische competitie, omdat asielopvang geld kost en er meer competitie kan ontstaan voor banen. Competitie versterkt het idee dat het “hen” tegen “ons” is (Stephan & Stephan, 1996). Men heeft het idee dat wij moeten inleveren om de komst van migranten en asielzoekers mogelijk te maken. Meer in het algemeen is er in zo'n situatie sprake van een negatieve onderlinge afhankelijkheid tussen de mate waarin “zij” (migranten en asielzoekers) het goed maken en de mate waarin "wij" (de Nederlandse burgers) het goed maken (Fakih & Marrouch, 2015).

Het idee dat er sprake is van competitie tussen de autochtone bevolking en migranten of vluchtelingen is wijdverbreid. Een recente enquête met respondenten uit tien landen van de Europese Unie liet zien dat 50% van die respondenten geloofde dat vluchtelingen een last zijn voor een land, omdat zij banen en sociale voorzieningen innemen (Wike, Stokes, & Simmons, 2016). Er is veel onderzoek dat aantoont dat de perceptie van competitie de mate van draagvlak voor de komst en aanwezigheid van migranten en vreemden sterk ondermijnt (Jackson & Esses, 2000, voor een overzicht). Zo leidt de perceptie dat er competitie is tot discriminatie jegens migranten en een verminderde steun voor beleid en procedures om hen te ondersteunen en/of op te vangen (Jackson & Esses, 2000). Meer algemeen leidt competitie tussen groepen tot verslechterde relaties, negatieve denkbeelden over en weer en vermindert zo de tolerantie. Er zijn aanwijzingen dat met name economische competitie leidt tot een verminderde bereidheid om immigranten en asielzoekers tegemoet te komen en om obstakels te verwijderen. Onderzoek in Europese landen toonde bijvoorbeeld aan dat de hoeveelheid immigratie in een land samenging met een negatieve verandering in de houding ten opzichte van migranten (Meuleman, Davidov, & Billiet, 2009). Maar omgekeerd staan mensen die economische voordelen zien van asielzoekers en migranten positiever tegenover de komst van migranten (Zorlu, 2016).

Diverse omstandigheden wakkeren het idee aan dat er sprake is van competitie. Het oorspronkelijke onderzoek naar de gevolgen van competitie toonde aan dat twee groepen die met elkaar wedijveren (ook al is het in spelvorm) al snel een competitieve relatie krijgen die kan uitmonden in wederzijdse vijandigheid (Sherif, 1967). Ook de

kenmerken van de andere groep zijn relevant: ervaren competitie neemt toe jegens groepen die worden waargenomen als groot of groeiend (Esses & Jackson, 2008). Hierbij gaat het niet om het feitelijke aantal leden waaruit de andere groep bestaat, maar om het aantal dat men denkt dat er is. Dit lijkt relevant voor draagvlak voor asielzoekers en migranten, aangezien uit verschillende onderzoeken blijkt dat veel mensen het aantal migranten en asielzoekers overschat. Volgens een onderzoek van VluchtelingenWerk Nederland (2011) overschatte 60 procent van de respondenten het aantal asielaanvragen en dacht 22 procent dat het in Nederland mogelijk is om wegens economische redenen asiel te kunnen krijgen (VluchtelingenWerk Nederland, 2011).

Competitie met migranten en asielzoekers is volgens de literatuur sterker als mensen "relatieve deprivatie" ervaren. Relatieve deprivatie is het gevolg van een vergelijking met een andere persoon of groep, als gevolg waarvan men het idee krijgt minder goed af te zijn dan de ander (zie Smith, Pettigrew, Pippin, & Bialosiewicz, 2012). Relatieve deprivatie gaat gepaard met boosheid, afgunst en wrok. Om relatieve deprivatie te ervaren, hoeft iemand niet daadwerkelijk slechter af te zijn: het gaat erom dat men het gevoel heeft dat de ander oneerlijk wordt bevoorrecht. Met name het gevoel dat de eigen groep als geheel wordt benadeeld, is een voorspeller voor negatieve attitudes jegens groepen, waaronder migranten (Smith et al., 2012). Ervaren relatieve deprivatie van de groep voorspelt ook of men gemotiveerd is om (vijandige) acties te ondernemen tegen de andere groep.

Dat relatieve deprivatie het idee van competitie en conflict kan aanwakkeren, is consistent met de observatie dat met name mensen met een lagere sociaaleconomische status een negatievere houding hebben ten opzichte van een AZC in de eigen gemeente en in asielopvang in het algemeen (Zorlu, 2016). Een veel gehoorde verklaring hiervoor is dat het met name deze groep is die op het gebied van werk en woonruimte in competitie zijn met migranten. Maar een belangrijke kanttekening hierbij is dat onderzoek uitwijst dat het niet de *objectieve* economische competitie is die hier de doorslag geeft, maar met name de *waargenomen* competitie en de ervaren *culturele* dreiging (Hainmueller & Hopkins, 2014).

Er zijn ook suggesties in de literatuur dat maatschappelijke en economische instabiliteit vijandigheid jegens migranten kan aanwakkeren. Als het minder gaat, lijkt het logisch te zijn dat men positief staat tegenover het verwelkomen van migranten--waargenomen competitie neemt dan toe. Onderzoek suggereert echter ook dat in omstandigheden waarin men er economisch op *vooruit* gaat, er een neiging zou kunnen zijn om zich tegen migratie te verzetten (Grofman & Muller, 1973). Het onderzoek naar de redenen voor dit contra-intuïtieve effect staat nog in de kinderschoenen, maar er zijn indicaties dat dit toe te schrijven is aan de instabiliteit en angst die er tijdens periodes van economische groei kan ontstaan: als men economisch in de lift zit, dan

gaat dit gepaard met een angst voor terugval (De Botton, 2004; Grofman & Muller, 1973). Deze angst komt relatief vaker voor bij groepen die in goeden doen zijn en ze is gerelateerd aan anti-immigratie sentimenten (Jetten, Mols, & Postmes, 2015). Economische competitie met als doel de eigen welvaart te conserveren, staat met andere woorden niet los van angst en dreiging: het onderwerp dat we in de volgende paragraaf behandelen.

Concluderend stellen we vast dat er allerhande redenen zijn waardoor mensen het idee kunnen krijgen dat "wij" in competitie zijn met "hen". Dat fenomeen kan voorkomen in groepen die zich tekort gedaan voelen of wiens leven onder druk staat (het beeld van de hardwerkende 'gewone' man en vrouw), maar het kan ook ontstaan bij groepen mensen die ogenschijnlijk helemaal niets te vrezen hebben (het beeld van de hoogopgeleide die wijst op de gevaren van immigratie). Uit de literatuur concluderen wij dat draagvlak sterk afneemt als het idee postvat dat er competitie is tussen groepen.

Draagvlak neemt toe op het moment dat mensen zich realiseren dat er niet alleen competitie is, bijvoorbeeld omdat beide groepen een gemeenschappelijk doel hebben (Sherif, 1967). In het geval van migranten is er, bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk, vaak op gewezen dat zowel hoger als lager opgeleiden een onmisbare bijdrage leveren aan de economie. Een kleine 40 procent van artsen die in het Verenigd Koninkrijk werkzaam is, heeft de opleiding in een ander land gehad. De agrarische sector zou sterk afhankelijk zijn van (seizoens)arbeid uit andere landen. Ook is het een feit dat de bevolking krimpt en veroudert. Wij constateren dan ook dat het niet ingewikkeld zou moeten zijn om uit te leggen dat migranten nodig zijn om datgene wat "we" hebben opgebouwd in stand te houden. Maar de hierboven beschreven processen en basisaannames maken het lastig om zo'n ogenschijnlijk rationeel betoog te accepteren. Het gaat immers niet alleen om economische welvaart voor het land als geheel, maar over de perceptie dat migranten meer aandacht van de overheid krijgen dan sommige groepen Nederlanders en dat dit onrechtvaardig is.

2.1.3 Ervaren dreiging

Ook zonder economische competitie kijken mensen soms met ongerustheid en zelfs angst naar de komst van migranten. De mate van draagvlak voor migratie wordt namelijk tevens beïnvloed door het idee dat "zij" een bedreiging vormen voor ons. Deze ervaren dreiging gaat gepaard met negatieve attitudes over de andere groep en met aantasting van het draagvlak voor hun aanwezigheid en/of komst (Stephan, Renfro, Esses, Stephan, & Martin, 2005). Er zijn diverse bronnen van dreiging. Cultuur en terrorisme lijken op dit moment de meest relevante.

Culturele dreiging is complex en moeilijk te objectiveren. Zo kunnen mensen denken dat migranten en asielzoekers beschikken over waarden, normen, morele overtuigingen en wereldopvattingen die dermate verschillen van de overtuigingen van Nederlanders dat ze een bedreiging vormen voor de Nederlandse cultuur en leefwijze. De Nederlandse cultuur zou erdoor kunnen verwateren of overvleugeld worden. Hierbij geldt over het algemeen dat hoe groter de waargenomen culturele verschillen, des te meer de groep als bedreigend wordt ervaren (Esses & Jackson, 2008).

Van de verschillende culturele kenmerken die migrantengroepen hebben, lijkt religie op dit moment een van de belangrijke. In Nederland spreken sommigen van een cultuurconflict tussen Nederlanders en moslims (Velasco González, Verkuyten, Weesie, & Poppe, 2008): de angst voor deze groep is relatief groot. Daarbij speelt mogelijk een rol dat het aantal moslims onder de Nederlandse bevolking wordt overschat. In onderzoek van Ipsos (2016) schatte Nederlandse respondenten dat 19 procent van de bevolking moslim is, terwijl het werkelijke percentage rond de 6 procent ligt. Er zijn bovendien indicaties dat moslims seculariseren, al is dat mogelijk minder snel dan onder Nederlandse gelovigen het geval is (Simsek, Jacob, Fleischmann, & van Tubergen, 2017; Van de Pol & Van Tubergen, 2014). Maar de perceptie is anders. Onderzoek uit 2005 liet zien dat de islam in Nederland wordt gezien als een religie die de Nederlandse samenleving ernstig bedreigt (Verkuyten & Zaremba, 2005) en dat ongeveer de helft van de Nederlanders negatieve meningen heeft over moslims (51% volgens Pew Global Project, 2005). En één van de drie Nederlandse adolescenten had negatieve gevoelens tegenover moslims (Velasco González et al., 2008). Hierbij werden verschillende vormen van dreiging gemeten (bijvoorbeeld cultuur en veiligheid), evenals de waargenomen competitie. Voor moslims geldt dat de culturele dreiging van al deze soorten dreiging de belangrijkste voorspeller is van negatieve gevoelens en attitudes tegenover moslims.

Onderzoek naar morele opvattingen van groepen suggereert dat moraliteit een belangrijke rol speelt bij de ervaring van culturele dreiging. De mate waarin de aanwezigheid van andere groepen problematisch wordt gevonden, is met name hoog bij groepen aan wie een moraliteit wordt toegeschreven die strijdig is met de eigen morele opvattingen (Brambilla, Sacchi, Rusconi, Cherubini, & Yzerbyt, 2012; Skitka, 2010). Wanneer men denkt dat een andere groep minder moreel is, leidt dit tot het dehumaniseren van die groep. Dehumaniseren houdt in dat men de ander als minder humaan beschouwt en dit heeft uiteraard gevolgen voor tolerantie jegens hen; men voelt minachting en is minder geneigd hen politiek en maatschappelijk te steunen (Esses, Veenvliet, Hodson, & Mihic, 2008). Deze neiging om asielzoekers te dehumaniseren, wordt overigens op allerhande manieren aangewakkerd, bijvoorbeeld

door hen voor te stellen als mensen die het systeem bedriegen en die misbruik maken van procedures en regels.

Wij wijzen er bovendien op dat ervaren dreiging van een andere cultuur tevens iets zegt over de stevigheid van de eigen groep. Alhoewel er in onderzoek doorgaans zeer veel rekening wordt gehouden met attitudes ten aanzien van andere groepen, is in onderzoek naar migratievraagstukken doorgaans veel minder oog voor wat men vindt van de cultuur van de eigen groep. Onze indruk is dat het voor velen een punt van zorg is dat de Nederlandse cultuur en waarden zwak zijn en slecht worden verdedigd. Vreemd is die zwakte niet: het is niet zo gemakkelijk om het met elkaar eens te worden over wat typisch Nederlands is. De ervaring van culturele dreiging lijkt gevoed te worden door de wetenschap dat ons eigen land intern sterk verdeeld is. Traditioneel is dat langs (levensbeschouwelijke) zuilen en sociale klassen; tegenwoordig is het steeds meer langs lijnen van opleidingsniveau (Bovens, Dekker, & Tiemeijer, 2014; Van de Werfhorst, 2015). Onze indruk is dat de "cultuurstrijd" tussen migranten en autochtonen niet los gezien kan worden van de vermeende tegenstelling tussen bijvoorbeeld elite en hardwerkende burgers en van de polarisatie tussen links en rechts.

Concreter en tastbaarder dan culturele dreiging is de waargenomen dreiging die van vreemden uitgaat, omdat zij een dreiging zouden vormen voor de openbare orde of omdat zij geassocieerd worden met terrorisme. Het gevoel dat migranten en asielzoekers een bedreiging kunnen vormen voor de veiligheid is toegenomen als gevolg van terroristische aanslagen (Allen & Nielsen, 2002; in Velasco González, Verkuyten, Weesie, & Poppe, 2008). In Europa is de angst dat onder legitieme vluchtelingen potentiële terroristen schuilgaan een bron van zorg voor velen. Zo was meer dan de helft van de respondenten (61%) uit een recent onderzoek van IPSOS (2016) van mening dat terroristen zich voordoen als vluchtelingen om zo een land binnen te komen.

Wat zijn de gevolgen van dit alles voor draagvlak? Het zien van groepen als cultureel bedreigend voedt negatieve opvattingen en is geassocieerd met negatief gedrag. Er is een uitgebreide literatuur in de psychologie waaruit blijkt dat percepties van dreiging een van de belangrijkste voorspellers zijn van negatieve attitudes tegenover groepen (Murray & Marx, 2013; Riek, Mania, & Gaertner, 2006). De verschillende soorten van dreiging zoals hierboven besproken, beïnvloeden de attitudes tegenover asielzoekers. Ze beïnvloeden op die manier ook het draagvlak voor migratiebeleid: hoe meer dreiging, hoe minder draagvlak (Canetti, Snider, Pedersen, & Hall, 2016; Hartley & Pedersen, 2015; Jackson & Esses, 2000).

We concluderen op basis van deze literatuur dat veel verschillende factoren een rol kunnen spelen bij het ondermijnen van draagvlak voor de komst en aanwezigheid

van vreemdelingen in de eigen omgeving. De rode draad in dit verhaal is dat mensen een scherp onderscheid maken tussen de eigen groep en de ander. De literatuur bespreekt in wezen steeds net iets andere facetten van wij-zij-denken.

2.1.4 Humaniteit

Is er ook literatuur over factoren die het draagvlak voor de komst en aanwezigheid van vreemdelingen vergroten? Die literatuur is er inderdaad en ze biedt tegelijk een inzicht in manieren om al te scherpe wij-zij-tegenstellingen te vermijden. Dat kan men bereiken door humaniteit centraal te stellen. Enerzijds kan dit bereikt worden door migranten en asielzoekers te (re)humaniseren. Hiertoe kan men het al te eenvoudige wij-zij-verschil nuanceren of doorbreken, maar ook kan men de positieve kanten van pluriformiteit en diversiteit omarmen. Anderzijds kan dit bereikt worden door een beroep te doen op medemenselijkheid, empathie en begrip van en voor anderen. Dit kan gerealiseerd worden door kennis over de persoonlijke omstandigheden en drijfveren van migranten en asielzoekers te vergroten. Dit draagt bij aan het vermogen om "hen" niet wezenlijk anders dan jezelf te zien.

2.1.4.1 Re-humaniseren van "hen"

Zoals boven aangegeven, kan het verminderen van wij-zij-tegenstellingen het draagvlak voor de komst en aanwezigheid van migranten vergroten. Hoe kan dit worden bereikt? Op wij-zij-tegenstellingen valt veel af te dingen. Om te beginnen zijn de verschillen binnen groepen nagenoeg altijd veel groter dan de verschillen tussen groepen. Ook zijn er bijzonder veel persoonsgebonden kenmerken die leden van twee groepen gemeenschappelijk hebben. Dit biedt veel mogelijkheden om de acceptatie van vreemdelingen te vergroten. We bespreken hieronder de mogelijkheid van "multipele categorisatie"; het benadrukken van de voordelen van pluriformiteit en het ontwikkelen van een overkoepelende identiteit.

Multipele categorisatie

Hierboven zagen we dat men eenvoudig over de leden van een andere groep denkt alsof ze allen gelijk zijn. Dat gaat mensen gemakkelijk af, totdat men zich realiseert dat de andere groep bestaat uit heel veel deelgroepen (die ook nog van alles gemeenschappelijk hebben met Nederlanders). Eenvoudig gezegd: een Irakese vluchteling is niet alleen Irakees, maar ook jong of oud, man of vrouw, christen, moslim of seculier, et cetera. Het toekennen van meerdere kenmerken aan de leden van een groep heet "multipele categorisatie", omdat men er hiermee op wijst dat er meerdere sociale categorieën zijn die ertoe doen (Crisp & Hewstone, 2007). Men kan bijvoorbeeld asielzoekers onderscheiden in nationaliteiten (Syriërs, Irakezen en Somaliërs),

leeftijdscategorieën (kinderen, jongeren, volwassenen, ouderen), geslacht, opleidingsniveau (laag en hoog), et cetera. Zo ontstaan er gecompliceerde gemixte categorisaties (Albarello & Rubini, 2012).

De gevolgen van multipele categorisatie kunnen het draagvlak ten goede komen. Wanneer men het proces van multiple categorisaties toepast, leidt dit tot het re-humaniseren van migranten en asielzoekers wat op haar beurt vooroordelen en vijandigheid doet afnemen. Dit proces werkt vooral effectief wanneer het gedaan wordt op basis van kenmerken die niet specifiek zijn voor migranten of asielzoekers, maar die eveneens kenmerkend zijn voor de eigen groep (Hall & Crisp, 2005). Onderzoek laat zien dat wanneer men dit doet, de vijandigheid jegens andere groepen afneemt (Crisp, Hewstone, & Rubin, 2001). Ook laat onderzoek deze uitkomst zien wanneer men zelf gevraagd wordt om met kenmerken te komen om onderscheid tussen verschillende groepen te maken (Hall & Crisp, 2005). Het effect hiervan is namelijk dat men "hen" niet meer over een kam scheert, maar ze als individuen benadert. Hierdoor worden migranten en asielzoekers niet meer als grote vijandige groep ervaren, maar gehumaniseerd (Ensari & Miller, 2001; Prati, Crisp, Meleady & Rubini, 2016). Door "hen" onder te verdelen in complexer groepen wordt het onderscheid in "ons" versus "hen" dus verzacht.

Het positief waarderen van cultuurverschillen

Een andere manier om migranten en asielzoeker te re-humaniseren, is door de positieve kanten van cultuurverschillen onder de aandacht te brengen. Het wij-zij-denken wordt sterk aangemoedigd als men hun cultuur als een bedreiging of probleem ervaart. Maar er zijn ook vele aspecten van vreemde culturen die een verrijking of aanvulling kunnen zijn op de eigen cultuur. Zo verhaalt een ANP-persbericht uit 2009 over een onderzoek door GfK in opdracht van de Federatie Nederlandse Levensmiddelen Industrie: "De meesten van de 521 ondervraagden kiezen voor de Hollandse pot (86 procent), gevolgd door Italiaans (46 procent) en Aziatisch (28 procent). [..] Het merendeel zegt dat Nederland een echte eetcultuur heeft." Dit laatste is ongetwijfeld waar, maar die cultuur kenmerkt zich wél door het gemak waarmee het lekkers van anderen er welkom is. Uiteraard is dit een proces van tientallen jaren, waarin gewenning aan en acceptatie van vreemdelingen en hun gewoonten geleidelijk toeneemt (zie ook het rapport van de "Commissie Blok", Vergaderjaar 2003-2004, Kamerstuk 28689 nr. 9) en uiteraard gaat liefde voor de ander niet altijd door de maag. Maar hetzelfde proces kan, blijkens onderzoek, ook op korte termijn een bijdrage leveren aan draagvlak.

Er is een verschil tussen het positief waarderen van sommige verschillen en het positief waarderen van *alle* verschillen tussen culturen. Deze laatste variant van een soort culturele kleurenblindheid wordt tegenwoordig vaak gelijkgesteld met de

multiculturele ideologie. Deze ideologie houdt in dat mensen geloven dat culturele diversiteit goed is voor de maatschappij (Verkuyten, 2006). Deze ideologie wordt in het publiek debat regelmatig geassocieerd of zelfs verantwoordelijk gehouden voor de huidige spanningen rond migratie en vreemdelingenbeleid (het "multiculturele drama"). Op de stelling dat immigratie in het verleden heeft geleid tot een drama in het heden is veel af te dingen (onder meer het rapport van de "Commissie Blok")[1] en op de aanname dat de multiculturele ideologie daarvoor verantwoordelijk is eveneens (Verkuyten, 2006). Het lijkt echter tevens helder dat de extreme variant van multiculturele ideologie (het onvoorwaardelijk accepteren van alle elementen van andere culturen) kan leiden tot een veronachtzaming van de vraag wat waardevol en schadelijk is voor de eigen samenleving. Van belang is daarom erop te wijzen dat ook de veel minder radicale vorm van deze ideologie, waarbij men oog heeft voor waardevolle aspecten van de cultuur van een ander zonder onderlinge verschillen uit het oog te verliezen en zonder ook negatieve aspecten te omarmen, een positief effect op draagvlak kan hebben.

Er is allerhande onderzoek dat dit onderschrijft. Mensen die cultuurverschillen positief waarderen, evalueren etnische groepen zoals Turkse moslims positiever (Verkuyten 2005). Zulke mensen staan ook positiever tegenover migranten en asielzoekers. Dit effect wordt zowel op expliciete uitingen van vooroordelen als op impliciete (subtiele) uitingen gevonden (Richeson & Nussbaum, 2004; Wolsko, Park, Judd, & Wittenbrink, 2000). De reden dat het positief waarderen van cultuurverschillen deze effecten heeft, komt doordat deze minder radicale vorm van multiculturalisme ertoe leidt dat men geen competitie en dreiging ervaart en dat men meer vertrouwen in "hen" heeft (Berry, 2006). Cultuurverschillen zijn immers een mogelijke verrijking voor de eigen groep (Velasco González, Verkuyten, Weesie, & Poppe, 2008; Ward & Masgoret, 2006). Mensen die cultuurverschillen positief waarderen, zijn over het algemeen internationaal georiënteerd; zij houden zich bezig met bijvoorbeeld Europese en globale problemen en hebben een positievere houding ten opzichte van asielzoekers en migranten (Zorlu, 2016). Een positieve waardering van cultuurverschillen draagt er

[1] De commissie concludeerde destijds op basis van uitputtend onderzoek "dat integratie van veel allochtonen geheel of gedeeltelijk geslaagd is en dat is een prestatie van formaat, zowel van de betreffende allochtone burgers als van de hen ontvangende samenleving" (p. 520). De aanbevelingen richtten zich onder meer op het bestrijden van vooroordelen en discriminatie en op de noodzaak om succesvolle integratie te bevorderen. Alhoewel (of misschien omdat) deze conclusies en aanbevelingen een stevige stellingname betekenden in een gepolariseerd debat, was de ontvangst in de Tweede Kamer niet zo positief. Het rapport zou "te vrijblijvend" en de aanbevelingen "te slap" zijn.

dus aan bij dat het “ons” versus “hen” idee vervaagt en er meer oog is voor de positieve bijdrage die de ander kan leveren.

De invloed van een overkoepelende identiteit

Een groot aantal onderzoeken wijst uit dat tegenstellingen tussen groepen verminderen als een gemeenschappelijke identiteit ontstaat die “ons en hen” verbindt (Gaertner et al., 1999). Het achterliggende idee is eenvoudig uit te leggen: het creëren van een gemeenschappelijke structuur zoals de EU geeft de burgers van de lidstaten in potentie het vermogen om Grieken, Italianen en Polen te zien als mede-Europeanen. Door zo’n overkoepelende of verbindende identiteit zullen onderlinge verschillen niet als sneeuw voor de zon verdwijnen of onbelangrijk worden, maar het kan (indirect) een bijdrage leveren aan het vergroten van draagvlak.

Onderzoek naar de rol van overkoepelende identiteit laat zien dat het een belangrijke rol kan spelen bij het ontstaan van vriendschappen met leden van de andere groep (onder meer West et al., 2009). Deze positieve grondhouding in combinatie met het ontstaan van vriendschappen kan, op zijn beurt, het draagvlak verhogen (onder meer Eller & Abrams, 2004). Wij zijn niet bekend met onderzoek dat overkoepelende identiteit *direct* aan draagvlak koppelt. Ten slotte valt aan deze literatuur op dat de effecten niet zo groot zijn: overkoepelende identiteit levert waarschijnlijk een kleine bijdrage aan het vergroten van draagvlak.

Tezamen biedt de literatuur op het gebied van multipele categorisatie, overkoepelende identiteit en het positief waarderen van cultuurverschillen een inzicht in de manieren waarop de representatie van vreemdelingen als groep complexer wordt. Als gevolg hiervan is de behandeling van de leden van de groep minder sterk gebaseerd op hun groepslidmaatschap; de kans dat zij als individu positief worden gewaardeerd neemt toe. Hierin staat in wezen het humaniseren van de ander centraal. Soortgelijke resultaten worden bereikt door het humaniseren van jezelf.

2.1.4.2 Re-humaniseren van “ons”

In plaats van zich richten op de kenmerken van migranten en asielzoekers, kan men draagvlak voor vreemdelingen vergroten door zich te richten op de waarden en normen van de eigen groep en van de persoon zelf; de factoren die maken dat humaniteit in de omgang met de ander centraal staan. Om deze waarden en normen aan te boren, hoeft men de eigen tradities en gebruiken geen geweld aan te doen. Naastenliefde en barmhartigheid zijn waarden die van oudsher centraal staan in het christelijk gedachtegoed (en overigens ook in de islam, het judaïsme en boeddhisme, o.a.), terwijl tolerantie ooit werd gezien als een typisch Nederlandse deugd. Het wetenschappelijk onderzoek op dit vlak richt zich minder op de achterliggende

waarden en moraal. Daarin staan eerder de processen centraal die mensen ertoe bewegen om positief te denken over migranten en asielzoekers, zoals het streven naar gelijkheid en het vermogen om empathie te hebben.

Streven naar gelijkheid

In het onderzoek naar de moderne levensovertuigingen die samenhangen met draagvlak voor migratie is veel aandacht voor gedachten over gelijkheid en ongelijkheid. Het blijkt dat de overtuiging dat bronnen gelijk verdeeld moeten worden in een maatschappij samenhangt met een positieve houding tegenover asielzoekers (Anderson, Stuart, & Rossen, 2015). Wanneer iemand gelooft dat welvaart eerlijk verdeeld moet worden en dat geen enkele groep of klasse het recht heeft om zich eigenaar te noemen van het leeuwendeel van de welvaart, heeft die persoon de neiging om meer rekening te houden met de belangen van benadeelde groepen, minderheden en asielzoekers (Smith, & Matějů, 2012). De tegenpool van dit streven naar gelijke toedeling van welvaart is niet het klakkeloos omarmen van ongelijkheid. Het is eerder een gedachtegoed waarin men accepteert dat sommige groepen nou eenmaal beter af zijn en dat ook horen te zijn: het is hun goed recht en het is een natuurlijk gegeven dat sommige groepen de baas uitmaken. Deze overtuiging wordt in het Amerikaanse onderzoek hiernaar een “social dominance orientation” genoemd: het idee dat sommige groepen nou eenmaal dominant zijn en een hiërarchie van groepen onvermijdelijk is. In de praktijk zien we dat mensen met deze levensovertuiging een zekere minachting voelen voor groepen zoals migranten en asielzoekers, wat zich onder meer uit in afkeer en weerstand voor beleid gericht op de goede opvang van migranten (Esses, Veenvliet, Hodson, & Mihic, 2008).

Met name in de Verenigde Staten, waar veel van dit sociaalwetenschappelijke onderzoek is uitgevoerd, is het streven naar gelijkheid de laatste decennia sterk gepolitiseerd. Het is een opvatting die centraal staat in het huidige gedachtegoed van veel “liberals” en dat een duidelijke scheidslijn markeert tussen politieke opvattingen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat dergelijke opvattingen over rechtvaardigheid veranderlijk zijn en afhangen van situationele factoren (Lillie & Janoff-Bulman, 2007). Het is onze indruk dat in de meeste delen van Europa de bezorgdheid over sociale ongelijkheid op dit moment minder acuut is (alhoewel ook hier zorgen bestaan over toenemende welvaartsverschillen en afnemende solidariteit, zie onder meer Wilkinson & Pickett, 2009; Piketty, 2014). Desalniettemin lijkt ons de conclusie gerechtvaardigd dat ook in Europa en in Nederland persoonlijke opvattingen over het delen van welvaart vermoedelijk een rol spelen bij draagvlak.

Empathie

Het vermogen om empathie op te brengen voor anderen is gerelateerd aan de steun voor migratiebeleid (Verkuyten, 2004). Hierbij is het overigens wel van belang om een onderscheid te maken tussen vluchtelingen en mensen die om andere redenen migreren. Empathie is met name gerelateerd aan steun voor migratiebeleid jegens vluchtelingen die hun land ontvluchten om valide redenen. Hoe meer empathie mensen hebben jegens dergelijke vluchtelingen, hoe meer zij migratiebeleid ten bate van goede opvang van deze groep steunen. Voor personen die asiel aanvragen om andere redenen dan de noodzaak om te vluchten, zoals economische migranten, speelt empathie echter een minder belangrijke rol. Hier geldt dat de mate waarin men boos is over het aanvragen van asiel de belangrijkste voorspeller is van draagvlak voor migratiebeleid. Interessant daarbij is dat dezelfde persoon min of meer gelijktijdig empathie en boosheid kan ervaren als het gaat om migratiebeleid: de twee zijn min of meer onafhankelijk elkaar (Verkuyten, 2004). De onafhankelijkheid van empathie voor vluchtelingen en boosheid tegenover economische migranten suggereert dat het appelleren aan humane overwegingen het draagvlak voor legitieme asielzoekers kan verhogen, zonder dat het draagvlak voor de komst van economische migranten zal verhogen.

2.1.5 Conclusies: draagvlak voor komst en aanwezigheid van migranten

Aan het begin van dit hoofdstuk waarschuwden we dat een zeer groot aantal onderzoeken diverse vragen behandelt rondom tolerantie en intolerantie van “ons en hen”. De balans opmakend kunnen we concluderen dat veel onderzoek uitwijst dat draagvlak wordt beïnvloed door factoren die hiermee samenhangen. We maakten hiervan de volgende indeling:

a) Draagvlak hangt samen met een aantal *basisaannames* over “ons en hen” die het fundament vormen van wat je “wij-zij-denken” kunt noemen; de neiging om groepen te zien als een essentieel en onveranderlijk persoonskenmerk, de gedachte dat specifieke groepen incompatibel met elkaar zijn en superioriteitsgedachten over de eigen groep.
b) Draagvlak staat onder druk op het moment dat het idee ontstaat dat “wij en zij” in economische competitie zijn met elkaar, bijvoorbeeld doordat wij het gevoel hebben dat we het relatief slechter doen dan zij of dat zij ons op een of andere manier voorbijstreven.
c) Draagvlak neemt af op het moment dat wij denken dat zij een bedreiging vormen voor ons (hetzij fysiek, hetzij cultureel). Op de achtergrond speelt hier mogelijk een rol dat er binnen de eigen groep een meningsverschil kan zijn over onze eigen

cultuur, of dat het simpelweg niet zo helder is wat die eigen cultuur behelst (terwijl dat voor de andere cultuur wel helder lijkt).

d) Tot slot neemt draagvlak toe op het moment dat "zij" niet als homogene culturele of economische entiteit worden gezien, maar als medemensen. Enerzijds kan dit door in te zien dat "zij" behoeften en doelen hebben die vergelijkbaar zijn met die van "ons" en dat "zij" bij nader inzien niet allemaal eender zijn. Anderzijds kan dat door humane waarden, normen en manieren van denken van "ons" aan te spreken.

Voor ieder van deze factoren geldt dat ze een rol spelen in het creëren of ondermijnen van draagvlak voor de komst of aanwezigheid van vreemdelingen. Echter, het gaat hier in alle gevallen om factoren "op de achtergrond" in de zin dat het om de ideeënwereld draait die mede bepaalt hoe positief men is. Er is eveneens een literatuur die ingaat op processen die veel meer op de voorgrond staan in de zin dat het om concrete ervaringen (triggers) of blootstelling gaat die draagvlak doet veranderen. Deze literatuur staat centraal in het volgende deel.

2.2 Verandering van draagvlak

In de onderzoeksliteratuur worden twee processen beschreven waarmee draagvlak voor migranten aan de hand van interventies en programma's kan worden beïnvloed. Zoals we hieronder zien, bouwt deze literatuur deels voort op de factoren die op de achtergrond een rol spelen. Contact met migranten en asielzoekers enerzijds en effectieve communicatie over migranten en asielzoekers anderzijds kunnen een belangrijke rol spelen bij het vergroten van draagvlak voor de komst en aanwezigheid van migranten en asielzoekers. Daarbij richt contact zich primair op draagvlak voor komst en aanwezigheid. Communicatie kan eveneens worden ingezet om dit aspect van het draagvlak te vergroten, maar het richt zich tevens op draagvlak voor beleid an sich.

2.2.1 Contact met migranten en asielzoekers

Een zeer omvangrijke onderzoeksliteratuur richt zich op de gevolgen van het hebben van contact met leden van de andere groep. Deze literatuur is met name voor nieuwe migrantengroepen relevant, want ze veronderstelt dat het ontbreken van contact met leden van de andere groep allerhande negatieve gevolgen heeft voor ervaren conflict.

Centraal in dit onderzoek naar contact staat de "contacthypothese", ontwikkeld door onder meer Allport (1954). Deze hypothese stelt dat contact tussen groepen tolerantie en acceptatie voor elkaar kan vergroten (Allport, 1954; Brown & Hewstone, 2005; Pettigrew, 1998; Pettigrew & Tropp, 2006). In deze literatuur was lange tijd de veronderstelling dat contact enkel positieve effecten zou hebben als er aan een aantal

criteria werd voldaan. Zo zou contact enkel positieve gevolgen hebben (a) als groepen een gemeenschappelijk doel hebben, (b) als zij samenwerken zonder elkaars concurrent te zijn, (c) als het contact plaatsvindt onder omstandigheden waarin groepsleden gelijke status hebben, en (d) als het contact de steun heeft van autoriteiten zoals de gemeente of andere relevante organisaties. Een meta-analyse die de onderzoeksresultaten van 515 studies samenbracht, trok twee centrale conclusies (Pettigrew & Tropp, 2006). Ten eerste werd de contacthypothese ondersteund: contact tussen groepen vermindert doorgaans conflicten tussen groepen en negatieve attitudes tegenover de ander. Ten tweede werd er geconcludeerd dat de vier genoemde criteria inderdaad faciliterend werken, maar dat zelfs zonder dat aan al deze voorwaarden is voldaan contact een positief effect heeft. Concreet betekent dit dat de negatieve attitudes van individuele Nederlanders jegens groepen asielzoekers en migranten minder negatief worden als gevolg van het contact met een individuele asielzoeker of migrant. Dus, wanneer iemand contact heeft met één individu uit een groep (bijvoorbeeld een migrant als buurman of een bezoek aan de jaarlijkse open dag van het AZC) kan dit ervoor zorgen dat iemand de hele groep (migranten) in een positiever licht gaat zien. Dit effect ontstaat met veel verschillende soorten groepen in veel verschillende soorten contactsituaties.

Dat veel verschillende soorten contact positieve uitkomsten kunnen hebben, wordt bevestigd door een tweede meta-analyse die zich speciaal richtte op de resultaten van studies gericht op het bevorderen van multi-etnisch contact met als doel om maatschappelijke conflicten en tegenstellingen te reduceren (Lemmer & Wagner, 2015). Centraal stond de vraag in hoeverre contact vooroordelen over de ander op basis van etnische achtergrond zou reduceren. In deze meta-analyse werden verschillende interventies geëvalueerd die zich richten op het bevorderen van direct contact en van indirect contact. Bij direct contact ging het meestal om face-to-face gesprekken tussen leden van verschillende groepen, zoals in groepsdiscussies of in samenwerking aan gemeenschappelijke opdrachten. Bij indirect contact ging het enerzijds om iets wat “extended contact” wordt genoemd: het nagaan of iemand in de eigen sociale kring van een persoon (bijvoorbeeld een familielid of vriend) ooit contact of een sociale band heeft met iemand uit de andere groep (bijvoorbeeld een migrant). Dit soort interventie is met name bruikbaar wanneer de etnische groep erg klein is en direct contact daarom moeilijk gerealiseerd kan worden (Eller, Abrams, & Gómez, 2012). De tweede vorm van indirect contact die werd onderzocht, was contact door middel van sociale media (virtueel contact).

Uit het onderzoek blijkt dat deze contactinterventies op korte termijn effectief zijn en dat deze effecten ook op langere termijn (na een maand) nog merkbaar zijn (Lemmer & Wagner, 2015). Hieruit blijkt enerzijds dat contactinterventies de

verwachte positieve effecten hebben voor wederzijdse relaties tussen groepen. Anderzijds blijkt dat de positieve effecten blijvend zijn. Deze conclusies gingen op voor direct contact en voor "extended contact". De resultaten voor virtueel contact waren gemengd--soms positief, soms niet. Opmerkelijk aan dit onderzoek is dat deze contactinterventies zelfs effectief zijn in situaties waarin de onderliggende verhoudingen ernstig zijn verstoord: als er bijvoorbeeld sprake is van ernstige conflicten of polarisatie die het karakter aanneemt van een maatschappelijke tweedeling, als er sprake is van onderlinge geweldpleging en een sfeer van vijandigheid. De conclusie is derhalve dat contactinterventies een effectieve manier zijn om draagvlak voor de komst en aanwezigheid van vreemdelingen te vergroten, en dat deze positieve effecten zelfs optreden bij mensen die erg negatief tegenover de andere groep staan. Tevens blijkt dat het niet essentieel is dat het contact een-op-een is: ook indirect contact heeft positieve effecten.

2.2.2 Communicatie over vreemdelingen en over beleid

De manier van communicatie over migranten, asielzoekers en migratiebeleid kan draagvlak op verschillende manieren beïnvloeden. In dit deel lichten we eerst toe hoe draagvlak voor migranten en asielzoekers kan worden vergroot. Daarna gaan we in op hoe communicatie het draagvlak voor migratiebeleid kan beïnvloeden.

2.2.2.1 Communicatie over "onze" normen

Zoals hierboven beschreven werd, vormen de waarden en normen van de eigen groep een van de voorwaarden voor draagvlak. In communicatie over migranten en asielzoekers kunnen deze waarden en normen als uitgangspunt worden benoemd of bevestigd: dat heeft vervolgens invloed op draagvlak. Mensen zijn bewust en onbewust gevoelig voor wat anderen "normaal" en "abnormaal" vinden. De behoefte om erbij te horen en om in gedrag en uitingen niet buiten de toon te vallen, speelt hierin een centrale rol. In de sociale psychologie zijn allerhande voorbeelden van hoe van deze sociale normen en verwachtingen gebruik kan worden gemaakt door deze impliciet of expliciet aan mensen te communiceren en daardoor bepaald gedrag te bevorderen (Cialdini et al., 2006). Het principe is eenvoudig: men communiceert een sociale norm.

In deze benadering is algemeen geaccepteerd dat een sociale norm niet alleen een normatief voorschrift is over wat wenselijk of legitiem gedrag is (en waar bijvoorbeeld wetgeving voor bestaat). Een sociale norm beschrijft allerhande gedragsvormen die in de eigen groep als "normaal" worden ervaren: daarbij gaat het om gedrag dat wenselijk is omdat het bijvoorbeeld wettelijk is voorgeschreven (in het verkeer: niet door rood licht rijden), maar ook om gedrag dat veel voorkomt (in veel delen van Nederland: de

fiets nemen als het kan). Het eerste noemt men een wenselijke norm, het tweede noemt men een beschrijvende norm. Op het gebied van draagvlak voor de komst en aanwezigheid van migranten kan bijvoorbeeld gecommuniceerd worden dat Nederlanders vinden dat asielopvang noodzakelijk en humaan is. Dit is een voorbeeld van een wenselijke norm. Of er kan gecommuniceerd worden dat de meeste buurtbewoners harmonieus zij aan zij leven met mensen uit een asielzoekerscentrum en dat er zich zelden tot nooit incidenten voordoen. Dit is een voorbeeld van een beschrijvende norm.

Sociale normen kunnen op allerhande manieren worden gecommuniceerd, door middel van sociale media, radio, tv of door gedrukte communicatiekanalen (bijvoorbeeld posters, krant). De landelijke verkiezingscampagne van de VVD (2017) maakte er in wezen gebruik van door te communiceren wat deze partij "normaal" vindt (wat de nadelige consequentie kan hebben dat dat wat normaal gevonden wordt, politiseert).

Sociaalpsychologisch onderzoek heeft uitgebreid aandacht besteed aan de kenmerken van normatieve communicatie, die ertoe leiden dat het sterkere of minder sterke effecten kan hebben (Miller & Prentice, 2016). Normatieve boodschappen zijn effectiever wanneer ze gericht zijn op een specifieke doelgroep en wanneer deze groep onderdeel is van de boodschap die gecommuniceerd wordt (Schmid, Rivers, Latimer, & Salovey, 2008). Het blijkt tevens dat wanneer een boodschap wordt gecommuniceerd door mensen die vergelijkbaar zijn aan en gewaardeerd worden door de doelgroep ("een van ons") dat de boodschap dan eerder wordt overgenomen (Rimal, Lapinski, Cook, & Real, 2005). Daarnaast kan een leider of autoriteit met sociale invloed (bijvoorbeeld politieke leiders, bekende Nederlanders) attitude- en gedragsverandering in gang zetten door het goede voorbeeld te geven of door publiekelijk een norm te communiceren. Leiders kunnen gedragsveranderingen initiëren in gevallen waarin mensen zich niet bewust zijn dat gedrag, zoals discriminatie tegen migranten, problematisch of onwenselijk is. Leiders kunnen tevens een belangrijke rol spelen in het indiceren van het probleem. Hierbij is het belangrijk dat het belang of de noodzaak van de attitude- of gedragsverandering wordt benadrukt (Bywood, Lunnay, & Roche, 2008; Valente & Pumpuang, 2006).

Een belangrijke kanttekening bij het communiceren van een sociale norm is dat het communiceren ervan onbedoeld tegenstrijdige effecten kan hebben. Wanneer de boodschap bijvoorbeeld is dat bepaald gedrag (zoals agressie gericht tegen een COA-locatie of tegen een gemeenteraad die vergadert over de vestiging ervan) onwenselijk en strafbaar is, kan dit ertoe leiden dat mensen die dit gedrag helemaal niet vertonen ertoe verleid worden om het juist *wel* te doen. Indirect worden zij er immers attent op gemaakt dat de groep mensen die dit gedrag vertonen blijkbaar groot genoeg is om de

onwenselijkheid ervan onder de aandacht te brengen: op de achtergrond is de normatieve boodschap dus dat veel mensen dit gedrag vertonen. Het risico bestaat dat men zich aan de onderliggende beschrijvende norm gaat aanpassen (en dus meer agressie gaat vertonen dan voorheen). Het advies is dan ook om de boodschap zoveel mogelijk specifiek te maken voor een doelgroep en om ervoor te zorgen dat de beschrijvende norm consistent is met de wenselijke norm (Schultz, Nolan, Cialdini, Goldstein, & Griskevicius, 2007).

Voor een belangrijk deel ontstaan sociale normen jegens migranten en asielzoekers als gevolg van gesprekken en communicatie waar de overheid geen enkele invloed op heeft. Er zijn diverse onderzoeken die laten zien dat "het gesprek van de dag" een forse invloed heeft op wat men normaal vindt en wat niet (Smith & Postmes, 2011). Daaruit blijkt onder meer dat draagvlak voor migratiebeleid van de overheid sterk afneemt als gevolg van gesprekken in kleine kring. Op het moment dat in zo'n gesprek de indruk wordt gewekt dat er consensus is over migranten (bijvoorbeeld omdat een deel van de groep luidkeels afgeeft op migranten, terwijl anderen relatief stil blijven) dan valideert dit de uitspraken van het kleine deel en stimuleert het hen om hun stem nog verder te verheffen en om actie te ondernemen. Zo kan de indruk ontstaan dat een grote meerderheid tegen is, terwijl het in feite om een minderheid gaat (zie ook onderzoek naar de zogenaamde stiltespiraal, Noelle-Neumann, 1974).

2.2.2.2 Communicatie over "hen" als groep

Ook het draagvlak voor beleid kan worden beïnvloed door communicatie. Over het algemeen geldt dat draagvlak voor beleid gericht op specifieke groepen groter en begrijpelijker is als de representatie van die groep appelleert aan de noden van medemensen in plaats van de kenmerken van de groep als geheel. Het lijkt in ieder geval onverstandig als het taalgebruik van politieke leiders en bestuurders verwijst naar incompatibiliteit, dreiging en competitie (of zelfs inhumaniteit) van een specifieke groep (Esses et al., 2017). Een recent voorbeeld betreft de uitspraken van (inmiddels president) Trump, die mensen aanspoorde om hun deuren op slot te doen om zichzelf te beschermen tegen het gevaar van Syrische vluchtelingen. Zoals hierboven uitvoerig is beschreven, geven dergelijke uitlatingen een weergave van verhoudingen tussen groepen die, onbedoeld of bedoeld, de weerstand tegen hun komst en aanwezigheid verhogen (Esses, et al., 2017). Voor het verhogen van draagvlak is het dan ook belangrijk om genuanceerd te communiceren over vluchtelingen of asielzoekers, zonder automatisch de link te leggen met reële problematiek zoals terrorisme of een tekort aan banen, alsof dit probleem alle asielzoekers en migranten uit groep X of Y zou aangaan. Bovendien lijkt het onverstandig om in communicatie de nadruk te leggen op

cultuurverschillen als oorzaak van problemen of incidenten: dit alles ondermijnt het draagvlak voor migratiebeleid (Esses et al., 2017).

Er is een grote literatuur over de gevolgen van uitlatingen over andere groepen die de leden ervan "dehumaniseren"; dat wil zeggen dat ze worden voorgesteld als een minder soort mensen of zelfs als onmenselijk. Beruchte voorbeelden zijn de vergelijking van bepaalde groepen met ongedierte ("kakkerlakken"), of de uitspraken van de toenmalige Franse minister van Binnenlandse Zaken Sarkozy aan de vooravond van grootschalige rellen in de Banlieues: "Il faut les Kärcherer" (we moeten de hogedrukspuit erop zetten; zie Postmes, Van Bezouw, Täuber, & Van de Sande, 2013). In de literatuur is algemeen geaccepteerd dat dergelijke uitlatingen riskant zijn, omdat ze nogal eens onderdeel zijn van grootschalige escalatie van geweld (Kelman, 1973; Haslam, 2006; Staub, 1989). Dehumanisatie kan ook subtieler plaatsvinden door leden van een andere groep af te spiegelen alsof ze worden gedreven door primaire impulsen (testosteronbommen) of als criminelen en leugenaars. Draagvlak voor vluchtelingenopvang en migratiebeleid neemt bijvoorbeeld af als vluchtelingen worden afgespiegeld als "nepvluchtelingen" of profiteurs (Esses, Veenvliet, & Medianu, 2011).

Uitspraken over vluchtelingen en migranten kunnen ook *onbedoeld* dehumaniserend werken. Dit gebeurt wanneer men metaforen gebruikt die normaal gesproken verwijzen naar dieren of andere natuurlijke fenomenen, zoals "kuddes vluchtelingen" of "overspoeld door vluchtelingen". Als men de komst van asielzoekers beschrijft in dergelijk taalgebruik dan krijgt de toehoorder een voorkeur voor strenger, meer restrictief, beleid (Esses et al., 2017; Gabrielatos & Baker, 2008; Taylor, 2015; Usborne, 2015). In Nederland kunnen termen als "tsunami" en "stromen" bovendien een associatie oproepen met onze cultureel verankerde strijd tegen het water. Er zijn kortom allerhande manieren om over groepen mensen te communiceren, die hen expliciet of impliciet neerzetten als groep waarmee "wij" problemen hebben.

2.2.2.3 Communicatie over beleid

Uitspraken over migranten en asielvraagstukken kunnen onbedoeld informatie verschaffen over de overheid en haar beleid. Op de achtergrond van communicatie over maatschappelijke vraagstukken speelt vaak een aanname dat de overheid bij machte is om problemen het hoofd te bieden, of dat de overheid met haar rug tegen de muur staat, of dat de overheid zelfs het onderspit delft. Een voorbeeld kan dit verduidelijken. Het kan verleidelijk zijn voor overheden en bestuurders om beleidswijzigingen te rechtvaardigen met taalgebruik zoals hierboven beschreven. Recent werd in de overheidscommunicatie over asielrestricties in Zweden benadrukt dat deze beleidswijziging noodzakelijk zou zijn om te voorkomen dat Zweden overspoeld werd door de golf van migratie (Bilefsky, 2016). Zulke taal suggereert niet alleen dat

vluchtelingen een bedreiging zijn en het bevat niet alleen dehumaniserende taal, op de achtergrond wordt tevens duidelijk dat de overheid bang is om de controle te verliezen (Bilefsky, 2016; zie ook Esses et al., 2017). Zulk taalgebruik kan op korte termijn begrip en steun voor beleid mobiliseren, maar werkt op langere termijn ondermijnend voor het vertrouwen in de overheid: op de achtergrond communiceert men immers dat de omgeving dusdanig labiel is dat de overheid gedwongen wordt om aan de noodrem te trekken, zodat de situatie onder controle wordt gebracht. Het risico hiervan is dat de overheid zichzelf beschadigt.

Het verdient in veel situaties de voorkeur, vermoeden wij, om overheidsbeleid niet te presenteren als reactie op dreiging uit de omgeving, of als reactie op afspraken die in Europees verband zijn gemaakt, of als verplichting die voortvloeit uit verdragen die 60 jaar geleden zijn getekend, maar juist als proactieve keuzes. Het draagvlak voor migratiebeleid kan worden vergroot daar waar overheden het lef hebben om zich uit te spreken voor vluchtelingenopvang als iets wat men zélf nastreeft, omdat het in overeenstemming is met gemeenschappelijke waarden en wanneer men bekrachtigt dat dit de status quo was en is (Feygina, Jost, & Goldsmith, 2010; Gaucher & Jost, 2011). Een voorbeeld hiervoor zou het "moreel leiderschap" van Angela Merkel kunnen zijn in de zomer van 2015 (toen de Europese vluchtelingencrisis op haar hoogtepunt liep). In haar uitingen over de migratieproblematiek wees ze immers expliciet op deze morele verantwoordelijkheid, op de keuze die eruit voortvloeide en op het vermogen om dit te realiseren: "wir schaffen das". In de wetenschappelijke literatuur wordt ook het communicatiebeleid van Canada besproken, waarin bestuurders als Justin Trudeau en John McCallum ertoe bijdroegen dat beleid op het gebied van asielopvang op positieve en proactieve wijze werd besproken (Esses et al., 2017). De overheid koos ervoor om in haar communicatie over vluchtelingen steeds te benadrukken dat zij een verrijking zijn en ze herhaalde steeds dat men er trots op is om vluchtelingen op een humane "Canadese" manier op te vangen. De suggestie van Esses et al. (2017) is dat deze aanpak effectief was: ten tijde van de hausse van asielzoekers was de media nog overwegend negatief over asielopvang, maar als gevolg van de stellingname van deze bestuurders moesten media genuanceerder gaan berichten over asielzoekers en hun opvang. Draagvlak nam daarmee toe.

Het doel hierbij is niet louter om te communiceren dat de overheid een krachtige partij is. Het doel is met name om mensen gerust te stellen dat asielopvang niet maatschappelijk ontwrichtend zal zijn. Sociaalpsychologisch onderzoek suggereert namelijk dat asielproblematiek met name leidt tot het afnemen van draagvlak voor de opvang van vluchtelingen op het moment dat mensen weinig controle ervaren over deze opvang, over de mogelijke consequenties voor risico's zoals terrorisme en zelfs over hun levenssituatie in het algemeen (Greenaway, Louis, Hornsey, & Jones, 2014).

Dit onderzoek suggereert dat waargenomen controle over migratie een belangrijke randvoorwaarde is voor draagvlak.

2.2.3 Conclusies: verandering van draagvlak

Samenvattend concluderen we dat er uit de literatuur veel bekend is over de manier waarop draagvlak voor de komst en aanwezigheid van groepen gaandeweg (op de achtergrond, als het ware) groeit. Zoals het onderzoek van de commissie Blok al jaren geleden concludeerde, is het vaak zo dat groepen nieuwkomers hun draai vinden, ook al kan dat bij sommige groepen een lange tijd duren. Een van de mogelijke verklaringen hiervoor is dat het contact met migranten en vluchtelingen geleidelijk leidt tot het vergroten van draagvlak voor hun komst en aanwezigheid. Dat wil overigens niet zeggen dat het altijd de laatst aangekomenen zijn waar de spanningen het hoogst zijn--veel problemen concentreren zich juist bij de tweede generatie, die enerzijds nog steeds wordt beschouwd als persoon met een migratieachtergrond en dus in wezen immigrant, terwijl hun aspiraties meer dan bij de eerste generatie gericht zijn op het verwerven van gelijkheid.

Het tweede deel richtte zich op de invloed van communicatie over migranten en beleid. We stelden vast dat berichtgeving en communicatie over beleid een sterke invloed kan hebben op draagvlak. In deze communicatie is het verstandig om rekening te houden met de normen en waarden die ten grondslag liggen aan beleid, met de bewoording en naamgeving rond doelgroepen van het beleid (bijvoorbeeld het gebruik van neutrale aanduidingen en het vermijden van beschrijvingen die dreiging impliceren en die dehumaniserend kunnen werken) en met de afspiegeling van het beleid en het probleem zelf (is de overheid “in control”?).

2.3 Reflectie en een bredere kijk op draagvlak

In het laatste deel van dit hoofdstuk reflecteren we eerst op de hierboven besproken literatuur. We doen dit aan de hand van twee observaties. Op basis van deze reflectie gaan we vervolgens op zoek naar de mogelijke kenmerken van een aantal nieuwe factoren die draagvlak voor migratiebeleid zouden kunnen beïnvloeden, die in de huidige literatuur weinig aandacht krijgen.

2.3.1 Reflectie

De eerste observatie is dat de hierboven besproken literatuur zich voor een belangrijk deel richt op factoren die samenhangen met wij-zij-denken. Achter die aandacht voor omgang tussen groepen gaat een interesse schuil voor hoe groepen die

in de meerderheid zijn en/of dominant in de samenleving omgaan met minderheden of groepen met minder macht. Voor een studie die probeert om vragen te beantwoorden over de factoren die draagvlak voor migratiebeleid bepalen, is hier onze conclusie dat het overgrote deel van deze literatuur direct of indirect betrekking heeft op de relatie tussen autochtonen en migranten: relaties tussen groepen staan centraal. Door al die aandacht is inmiddels zeer veel bekend over factoren die maken dat er draagvlak voor de komst of aanwezigheid van migrantengroepen is. We concluderen hieruit twee dingen. Ten eerste is op grond van de hierboven besproken literatuur met enige zekerheid te stellen dat draagvlak voor migratiebeleid zal worden bepaald door de gebruikelijke factoren die samenhangen met draagvlak voor de komst en aanwezigheid van migranten. Tegelijk constateren we dat vanuit deze literatuur veel minder aandacht is besteed aan factoren die steun voor overheidsbeleid an sich bepalen. In onderzoek is het dan ook nuttig om te proberen een onderscheid te maken tussen steun voor de komst van migranten en steun voor het beleid an sich. Dat kan men bijvoorbeeld bereiken door enerzijds vragen te stellen over steun voor het beoogde doel van overheidsbeleid (indirect dus ook de achterliggende beleidsprincipes zoals die door het publiek worden waargenomen) en anderzijds vragen te stellen of men de uitvoering van dat beleid goed vindt.

Ten tweede concluderen we dat er, anders dan attitudes en opvattingen ten aanzien van migranten, tot op heden weinig onderzoek is naar overige factoren die draagvlak voor beleid op dit terrein zouden kunnen beïnvloeden. Er is bijvoorbeeld veel aandacht voor de relatie tussen autochtonen en migranten, maar veel minder aandacht voor de relatie tussen autochtonen en hun eigen overheid en haar beleid. Logischerwijs constateren we dat het in een studie van draagvlak voor migratiebeleid nuttig lijkt om ook aan deze heel andersoortige factoren aandacht te besteden. Hieronder werken we uit hoe dit zou kunnen.

Een tweede observatie is dat de hierboven besproken literatuur zich sterk richt op ideeën en percepties die autochtonen hebben over migranten en minderheden als groep (Marokkanen, Polen, Syriërs) en veel minder op ideeën en percepties over hen als buurtgenoot of concreet persoon (de buurman, de klusjesmannen die het huis van de overburen verbouwen of “de bewoners van het AZC”). Een dergelijke benadering is uiteraard volledig consistent met de aanname dat de integratie en acceptatie van groepen vreemdelingen een kwestie is van het naar elkaar toegroeien van een minderheid en de meerderheid, maar het gaat helaas voorbij aan de mogelijkheid dat er in de abstracte belevingswereld van Nederlanders en in hun perceptie op dit abstracte niveau een heel andere relatie kan zijn met asielzoekers dan in het lokale verkeer tussen de bewoners van het AZC en de buurt. Met andere woorden: in toekomstig onderzoek zou het nuttig kunnen zijn om onderscheid te maken tussen

draagvlak voor beleid in abstracte zin en draagvlak voor de uitvoering van dat beleid in de eigen gemeente. Ook is het nuttig om onderscheid te maken tussen predictoren op abstract niveau (ideeën over migratie, ideeën over beleid) en predictoren op concreet niveau (ervaringen met migranten bijvoorbeeld in de eigen wijk, of concrete ervaringen met beleid).

2.3.2 Andere factoren die draagvlak voor beleid bepalen.

Zoals hierboven geconstateerd is er relatief weinig onderzoek dat direct kijkt naar determinanten van draagvlak voor migratiebeleid die niet op een of andere manier met wij-zij-verschillen te maken hebben. Het hierboven beschreven onderzoek naar communicatie over beleid (en in het bijzonder communicatie die suggereert dat de overheid "in control" is) komt hierbij wellicht het meeste in de buurt: hier beoogt men immers de perceptie van de overheid *zelf* te beïnvloeden.

Er zijn, vermoeden wij, nog andere draagvlak-gerelateerde processen die nauwelijks iets te maken hoeven te hebben met migratieproblematiek, maar die hier toch van invloed zijn. We hebben het hier met name over een cluster van factoren dat de relatie tussen de burger en haar overheid reflecteert. We denken dat twee literaturen met name relevant zijn voor draagvlak van migratiebeleid, maar in beide gevallen geldt dat de factoren die deze literaturen identificeren nog niet (of niet vaak) zijn toegepast op migratiebeleid an sich.

2.3.2.1 Draagvlak voor verandering in de woonomgeving

De eerste literatuur betreft kennis over acceptatie van of verzet tegen allerhande vormen van verandering in de woonomgeving (door windmolens, rondom kernenergie of ook rondom vestiging van migranten), doorgaans geïnitieerd door overheden, die men als ingrijpend ervaart. In deze literatuur is onderzoek in eerste instantie vaak gedreven door de gedachte dat het hier zou gaan om NIMBYisme-- het fenomeen dat men deze veranderingen liever niet in de eigen achtertuin wil, maar dat men er geen bezwaar tegen heeft als ze in de achtertuin van een ander plaatsvinden. Velen wijzen er echter op dat het NIMBYisme vaak niet goed wordt onderscheiden van echte tegenstand: de meeste mensen die zich verzetten tegen de komst van een vuilstort, tegen kernenergie of tegen de komst van migranten, hebben er niet alleen bezwaar tegen dat ze in de eigen achtertuin komen: ze verzetten zich in het *algemeen* tegen deze komst (Wolsink, 2006). Met deze beperking in het achterhoofd is het desalniettemin relevant om te zien wat de predictoren van tegenstand zoal zijn.

De literatuur over weerstand onderscheidt ten eerste allerhande factoren die het waarschijnlijker maken dat het onderwerp al dan niet relevant is voor een persoon.

Relevantie is hoger bij personen die een gevestigd belang hebben bij het onderwerp. Het gevestigd belang kan toenemen door veel verschillende facetten: als de verandering fysiek of psychologisch nabij is, wordt ze persoonlijk relevanter (Rothbart, 1973; Somerman, 1993; Crano & Prislin, 1995; Thornton & Knox, 2002), maar ook als het waargenomen risico groter is, wordt ze relevanter: dit geldt onder meer voor de vestiging van gevangenissen (Myers & Martin, 2004), drugsverslaafden (Colon & Marston, 1999; Takahashi, 1997) en voor opslag van nucleair afval (Kraft & Clary, 1991).

Onder hen voor wie het onderwerp relevant is, zien we vervolgens een groot verschil in de mate waarin men de verandering accepteert of niet. In de literatuur over opslag van chemisch afval hangt verzet ertegen af van verschillende facetten: zorgen en angst rond veiligheid en gezondheid, bezorgdheid over aantasting van het woongenot, maar centraal staat ook vertrouwen in de overheden en bedrijven die deze plannen willen uitvoeren en waargenomen fairness in de besluitvorming (Mazmanian & Morell, 1992). In de literatuur over weerstand tegen windenergie wordt er door verschillende auteurs op gewezen dat het te eenvoudig is om te stellen dat niemand ze in hun achtertuin wil: sommigen vinden het een verrijking voor het landschap. Voor mensen die zich verzetten, geldt dat het een belangrijke rol speelt dat de windmolens niet "passen" in het landschap waar men ze wil plaatsen (Wolsink, 2007).

Een belangrijke factor die verklaart of weerstand ontstaat, is de relatie met overheden die de besluitvorming en uitvoering begeleiden: tegenstand wordt bijvoorbeeld gevoed door onvrede over inspraakprocedures. Mensen die zich verzetten, hebben de overtuiging dat de gehanteerde procedure niet fair was en zij voelen zich niet voldoende gehoord en betrokken bij de besluitvorming rond het plaatsingsbesluit (Devine-Wright, 2006; Wolsink, 2007). Directe en bestendige betrokkenheid van omwonenden is met andere woorden in toenemende mate een voorwaarde om (lokaal) draagvlak te bewaren of vergroten (dat geldt overigens ook voor industriële activiteiten, waar het belang van de "social license to operate" inmiddels algemeen erkend is, Prno & Slocombe, 2012). Op plekken waar die betrokkenheid laag is of onder druk staat, neemt het risico toe dat grote ingrepen op enig moment leiden tot verzet, schadeclaims, of maatschappelijke onrust.

Als we van deze specifieke onderzoeksdomeinen "uitzoomen" naar de thema's die hier worden benoemd dan zien we enerzijds dat fysieke nabijheid een minder centrale rol speelt dan vaak wordt aangenomen. Weerstand lijkt voort te komen uit persoonlijke betrokkenheid in combinatie met drie clusters van overwegingen: gedachten over het object zelf (de vuilstort, de windmolens), gedachten over de invloed die ze (kunnen) hebben op "ons" en gedachten over de uitvoerder en de manier waarop deze te werk gaat. Als we deze drie vergelijken met de literatuur over migratie dan constateren we

dat ten aanzien van draagvlak voor migratiebeleid uitgebreid aandacht is voor gedachten over het subject (de migranten) en de invloed die zij op ons hebben. Het laatste cluster, gedachten over de uitvoerder, is op het gebied van draagvlak voor migratiebeleid echter weinig in beeld gekomen. We concluderen dan ook uit deze meer algemene literatuur dat het waardevol kan zijn om ook op het gebied van draagvlak voor migratiebeleid aandacht te besteden aan de relatie van de burger met de overheid.

2.3.2.2 Maatschappelijk onbehagen en ongenoegen

De tweede literatuur die ons hier relevant lijkt, is een recentere literatuur over onbehagen en ongenoegen. Deze literatuur is thematisch gerelateerd aan vertrouwen in overheden, maar ze is minder concreet omdat ze verwijst naar een speciaal soort negatieve stemming over het land als geheel (zie onder meer Steenvoorden, 2016). Enerzijds kan men dit eenvoudig conceptualiseren als een pessimistische houding over het land als geheel (Steenvoorden, 2016). Anderzijds kan men een complexere analyse maken van het collectieve sentiment waaruit dit pessimisme voortkomt (Van der Bles, Postmes, & Meijer, 2015). Deze analyse veronderstelt dat de basis van "collectief ongenoegen" ligt in een gedeelde overtuiging dat *wij*, onze maatschappij als geheel, er slecht aan toe zijn. Men is ervan overtuigd dat de meeste Nederlanders de samenleving als geheel een "thumbs down" geven; de staat is door en door verrot. Bijzonder aan deze nieuwe visie op ongenoegen is dat ze veronderstelt dat de sombere visies die men over de samenleving als geheel heeft niet voortkomen uit concrete ervaringen in de eigen straat of het persoonlijk leven. Evenmin komt dit collectief ongenoegen voort uit specifieke thema's of onderwerpen (zoals een falende economie, toenemende criminaliteit, problemen met immigratie of sociale desintegratie). Integendeel: de veronderstelling is juist dat dit algemene negatieve sentiment kan beïnvloeden hoe personen denken over specifieke problemen in de maatschappij zoals criminaliteit of hoe mensen reageren op nieuwe gebeurtenissen zoals een toename van het aantal asielzoekers.

Onderzoek toonde tot op heden aan dat collectief ongenoegen, als men het op deze generieke manier operationaliseert, inderdaad voorspelt of mensen stemmen op extreme(re) partijen en dat het beïnvloedt hoe men nieuwe nieuwsfeiten interpreteert en generaliseert (Van der Bles, Postmes, & Meijer, 2015; 2017; Van der Bles, Postmes, LeKander-Kanis, & Otjes, 2017; Steenvoorden & Harteveld, 2017). Alhoewel het nog niet op het specifieke thema van draagvlak voor immigratiebeleid is toegepast, is de voorspelling voor hoe het ermee samenhangt helder: collectief ongenoegen zou gerelateerd moeten zijn aan draagvlak voor beleid.

2.4 Conclusies

De centrale inzichten uit dit hoofdstuk zijn de volgende:

- Het is nuttig om bij draagvlak voor migratiebeleid een onderscheid te maken tussen draagvlak voor migratie en draagvlak voor het beleid en haar uitvoering.
- Draagvlak voor de komst en aanwezigheid van vreemdelingen hangt volgens de literatuur onder meer samen met de manier waarop men met wij-zij-verschillen omgaat en hoe men deze ervaart. Concreet biedt de literatuur de volgende inzichten:
    - Er zijn zeer veel groepen in de maatschappij die op een of andere manier “anders” of “vreemd” zijn. De meeste van deze groepen zijn niet omstreden. Niet alles wat “anders” of “vreemd” is, is omstreden of problematisch. Als er problemen ontstaat dan gaat dat om de komst of aanwezigheid van *bepaalde groepen.*
    - Draagvlak voor de komst of aanwezigheid van bepaalde groepen kan afkalven als het idee ontstaat dat "wij" niet samen kunnen leven met "hen" omdat er sprake is van *incompatibiliteit,* bijvoorbeeld op cultureel vlak.
    - Draagvlak kan afnemen omdat men denkt dat "wij" in *competitie* zijn met "hen".
    - Draagvlak kan afnemen omdat men het idee heeft dat "zij" een *dreiging* vormen.
    - Draagvlak kan toenemen als men meer *humanitaire* overwegingen in ogenschouw neemt. Dit wordt mogelijk doordat men inziet dat “zij” niet allemaal hetzelfde zijn maar dat het om medemensen gaat met behoeften en doelen die vergelijkbaar zijn met de “onze.”
    - Draagvlak kan tevens toenemen als men positieve kanten van pluriformiteit en diversiteit ziet of ontdekt.
- Draagvlak voor de komst of aanwezigheid van bepaalde groepen vreemdelingen hangt ook af van de waarden en normen van de *eigen* groep. Hier biedt de literatuur de volgende inzichten:
    - Angst en onzekerheid over de eigen cultuur kan afbreuk doen aan draagvlak. Op het moment dat er binnen de eigen groep een meningsverschil bestaat over de eigen cultuur, of het niet duidelijk is wat de eigen identiteit is, kan men zich bedreigd voelen door andere culturen die eenduidiger lijken.
    - Draagvlak kan toenemen als humaniteit in de omgang met de ander centraal staat in de eigen waarden en normen. Daarbij kan men denken aan waarden als naastenliefde, barmhartigheid of tolerantie, maar ook aan gelijkheid en empathie met medemensen.

    - Draagvlak groeit geleidelijk door contact met vreemdelingen.
- Draagvlak voor het migratie*beleid* en de *uitvoering* ervan door de overheid, is relatief minder onderzocht. Het lijkt erop dat berichtgeving en communicatie over beleid een belangrijke rol spelen in het beïnvloeden van draagvlak voor beleid, maar omdat hier minder onderzoek naar is gedaan zijn onze conclusies minder stellig.
    - Om draagvlak te behouden of vergroten lijkt het verstandig om de waarden en normen die ten grondslag liggen aan beleid te communiceren en te bekrachtigen.
    - Ook lijkt het verstandig om in communicatie rekening te houden met de wij/zij processen die hierboven beschreven werden: het aanduiden van groepen asielzoekers als iets dat bedreigend is of niet menselijk (een "stroom" of een "tsunami") zal draagvlak voor opvang niet ten goede komen.
    - Tenslotte kan men in communicatie rekening houden met de afspiegeling van het beleid en eventuele problemen: een overheid die eerlijk aangeeft dat ze een probleem heeft met controle of regie zal logischerwijs merken dat haar beleid ter discussie komt te staan. Dit onderstreept nogmaals het belang van het maken van een onderscheid tussen draagvlak voor beleid en draagvlak voor migratie.
- Draagvlak voor het *beleid* en de *uitvoering* ervan op migratiegebied kan ook worden beïnvloed door processen die helemaal niets met migratie van doen hebben.
    - Als het gaat over draagvlak voor andere vormen van grootschalig ingrijpen in de (woon)omgeving, zoals plaatsing van windmolens of vuilstort, dan is zorg over de impact hiervan begrijpelijk. Weerstand tegen dit soort ingrepen komt volgens de literatuur voort uit persoonlijke betrokkenheid in combinatie met drie clusters van overwegingen: gedachten over het object zelf (de vuilstort, de windmolens), gedachten over de invloed die de verandering kan hebben op "ons" en gedachten over de uitvoerder en de manier waarop deze te werk gaat.
    - Als we deze inzichten toepassen op de literatuur over migratiebeleid dan valt op dat er relatief weinig aandacht is voor het vertrouwen in de overheid en de manier waarop ze haar beleid uitvoert. We vermoeden dat ook op gebied van migratie geldt dat weerstand ontstaat op het moment dat er weinig vertrouwen is in de overheid en in de eerlijkheid van besluitvorming. Draagvlak is groter als mensen zich voldoende gehoord voelen en betrokken worden bij de besluitvorming.
    - Draagvlak voor migratiebeleid komt mogelijk ook onder druk te staan als veel inwoners van mening zijn dat het slecht gaat met het land als geheel, in

alle opzichten. Maatschappelijk onbehagen en ongenoegen kan het draagvlak voor alle overheidsoptreden op ieder terrein ondermijnen.

3 Analyse draagvlak op basis van enquête

Welke processen bepalen het draagvlak voor migratiebeleid? In dit hoofdstuk geven we de resultaten weer van een enquête naar draagvlak onder een grote steekproef Nederlanders:. De opzet van deze enquête ligt in het verlengde van de constateringen in het literatuuronderzoek.

Uit het literatuuronderzoek constateerden we dat het nuttig kan zijn om een onderscheid te maken tussen draagvlak voor migratie en draagvlak voor het beleid en haar uitvoering. Deze indruk wordt versterkt door de "asielmonitor" die de overheid van september 2015 tot eind 2016 liet uitvoeren om meningen over opvang van asielzoekers te laten peilen (zie onder meer Van Doorn, 2016; Piksen, 2015). Deze bevatte één vraag om draagvlak voor opvang te meten: "Nederland moet asielzoekers opvangen in Nederland". Gedurende deze tijd bleef het percentage dat het hiermee eens was stabiel rond de 51 procent (Van Doorn, 2016). Wij vermoeden dat deze schijnbare stabiliteit, in een periode van maatschappelijke onrust rondom asielopvang, met een meer gedetailleerde vraagstelling ontleed zou kunnen worden. Beleid ten aanzien van vreemdelingen heeft immers verschillende facetten, wat het moeilijk maakt om te spreken van "het migratiebeleid". Het eerste doel van het onderzoek is daarmee om nader te bestuderen of "draagvlak voor migratiebeleid" wel een unitair begrip is. De onderzoeksvragen van de enquête zijn dan ook:

- *Welke aspecten van "draagvlak voor migratiebeleid" kunnen worden onderscheiden?*
- *In hoeverre is er sprake van draagvlak voor deze diverse aspecten?*

Kerndoelstelling voor de enquête was verder om iets te zeggen over de determinanten van draagvlak. Het literatuuronderzoek wees enerzijds uit dat er een groot aantal relevante factoren en variabelen is die draait om wij-zij-verschillen, die de mate van acceptatie van vreemden als groep bepalen. Anderzijds suggereerden wij op basis van het literatuuronderzoek dat determinanten van draagvlak voor beleid mogelijk ook op andere wijze een rol spelen. In het bijzonder vermoeden wij, op basis van recent onderzoek, dat vertrouwen in de overheid en meer algemeen tevredenheid met de huidige stand van de maatschappij een rol zouden kunnen spelen als determinanten van het draagvlak voor de kwaliteit van het werk dat de overheid (op het gebied van migratiebeleid) levert. Een derde onderzoeksvraag van de enquête is dan:

- *Wat is de samenhang tussen veronderstelde determinanten van draagvlak (in het bijzonder acceptatie van vreemden en maatschappelijk ongenoegen) en de*

verschillende aspecten ervan (in het bijzonder draagvlak voor de uitgangspunten van het migratiebeleid en draagvlak voor de uitvoering ervan)?

In de beschrijving van het onderzoek hieronder geven we eerst een methodologische verantwoording, vervolgens bespreken we de resultaten waarbij de hierboven genoemde vragen een voor een aan bod komen.

3.1 Methodologische verantwoording

We vermelden hier de hoofdzaken van de methode die we gebruikt hebben voor de uitvoering van de enquête. Voor meer methodologische details verwijzen we de lezer naar Appendix 7.3. De kernboodschap uit wat volgt, is deze: dit was een grote steekproef waarbij is gestreefd naar representativiteit ervan. De steekproef is in voldoende mate representatief en dus bruikbaar om onze onderzoeksvragen te beantwoorden. De steekproef is echter niet volledig representatief en daarom moet voorbehoud gemaakt worden bij sommige generalisaties naar de Nederlandse bevolking (zie Appendix 7.2). Op de vraag "wat mogen we wel en niet concluderen?" komen we aan het eind van dit hoofdstuk terug.

3.1.1 Respons

De enquête is door 2.466 respondenten volledig ingevuld van dinsdag 7 februari tot maandag 13 februari 2017. Deze mensen maken deel uit van een online panel van Flycatcher en vullen enquêtes in, in ruil voor punten die gebruikt kunnen worden voor aankopen.

3.1.1.1 Representativiteit

De personen in de steekproef vormen een representatieve afspiegeling van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder wat betreft geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en regio. Het percentage vrouwen in onze steekproef is dus bijvoorbeeld ongeveer even groot als het percentage vrouwen in de bevolking. Dit wil *niet* zeggen dat de steekproef representatief is voor de Nederlandse bevolking. De representatieve afspiegeling is namelijk tot stand gebracht door stratificatie (het selecteren van mensen met de 'juiste' demografische kenmerken uit een groter panel) en is geen volledig toevallige selectie van inwoners in Nederland. Daarnaast zijn panelleden die woonachtig zijn in een gemeente met een asielzoekerscentrum bewust oververtegenwoordigd in de steekproef. De reden hiervoor is dat het ons mogelijk maakt om effecten van het wonen in de buurt van een AZC beter te bestuderen, hetgeen mogelijk relevant is wat betreft draagvlak voor asielzoekers. Hierdoor is de verdeling

met betrekking tot provincie niet volledig representatief, maar komt deze wel erg dichtbij (Limburg is oververtegenwoordigd). Zie Appendix 7.1 voor de verhoudingen van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en provincie van de respondenten en de vergelijking daarvan met de Nederlandse bevolking volgens het CBS.

3.1.1.2 Multivariate representativiteit

Hoewel de steekproef representatief lijkt voor de Nederlandse bevolking als we naar een enkele demografische factor kijken, blijkt de steekproef niet representatief als we kijken naar combinaties van demografische factoren. Zo zijn er meer jonge vrouwen dan jonge mannen in de steekproef, meer oudere mannen dan oudere vrouwen, en zijn laagopgeleide mannen slecht vertegenwoordigd.

De huidige steekproef is dus niet volledig representatief voor de Nederlandse bevolking in de zin dat sommige groepen gebaseerd op combinaties van demografische factoren in onze steekproef meer of minder voorkomen dan in de bevolking. *De consequentie hiervan is dat de lezer voorzichtig moet zijn bij het generaliseren van percentages en aantallen uit dit onderzoek naar de Nederlandse bevolking als geheel.* We wijzen er echter tevens op dat de verschillen niet erg groot zijn en dat het gaat over een beperkte vertekening van de resultaten. We verwachten dan ook dat de resultaten in een volledig representatieve steekproef vergelijkbaar zijn, maar helemaal zeker weten we het niet.

3.1.1.3 Herkomst

Van alle respondenten hadden 254 respondenten een migratieachtergrond. Dat wil zeggen dat zij of een van hun ouders niet in Nederland geboren zijn. Van deze respondenten wordt verwacht dat ze anders staan tegenover migratie, omdat ze zelf, of hun ouders, migrant zijn (geweest). Daarom wordt hiervoor gecontroleerd in de analyses. Dit aantal respondenten met een migratieachtergrond is trouwens niet representatief voor de Nederlandse bevolking. Van de Nederlandse bevolking heeft twintig procent een migratieachtergrond. In onze steekproef is dat percentage slechts tien procent.

In de onderstaande analyses hebben we onderzocht of de verschillen tussen autochtone Nederlanders en deze groep groot zijn. Respondenten met een

migratieachtergrond hebben op sommige punten een iets andere mening, maar de verschillen zijn over het algemeen niet heel groot.[2]

3.1.1.4 Enquête

De enquête is ontwikkeld om de hierboven genoemde concepten (met name draagvlak, acceptatie, maatschappelijk ongenoegen en contact met vreemdelingen) te meten. Voor het merendeel geldt dat het om "globale" concepten gaat, die in verschillende deelconcepten uiteen vallen. Acceptatie van asielzoekers is bijvoorbeeld een paraplubegrip waar verschillende dingen onder vallen (emoties jegens asielzoekers, emoties over de manier waarop de overheid hen behandelt, of asielzoekers als bedreiging of verrijking worden gezien en de houding ten aanzien van de rechten van asielzoekers in vergelijking met die van autochtone Nederlanders). Het gedetailleerde overzicht van de verschillende concepten die we hebben gemeten en de vragen staan in Appendix 7.4. Daar is ook vermeld wat de betrouwbaarheid is van de verschillende schalen die we gebruikt hebben. De tekst hieronder geeft een globaal overzicht van de verschillende hoofd- en deelconcepten die we in het onderzoek onderscheiden.

3.1.1.5 Acceptatie van asielzoekers

In het literatuuroverzicht werd uitgebreid stilgestaan bij de vele aspecten van wij-zij-verschillen die een invloed zouden hebben op draagvlak. Het is onmogelijk om al die verschillende facetten in een korte vragenlijst te meten. Onze metingen concentreerden zich daarom op datgene wat wij als kern zien van de acceptatie van de komst en aanwezigheid van vreemdelingen (in het bijzonder asielzoekers) in de eigen omgeving. We hebben daartoe *emoties* gemeten jegens asielzoekers (empathie, boosheid, angst en hoop) en jegens de behandeling die zij krijgen van de Nederlandse overheid (schaamte, boosheid, blijheid, verontwaardiging). Ook meten we of men asielzoekers een *dreiging of verrijking* vindt op economisch en cultureel vlak. Ten slotte meten we aspecten van de houding ten aanzien van de behandeling van asielzoekers (in het bijzonder hun rechten in vergelijking met autochtone Nederlanders).

3.1.1.6 Maatschappelijk ongenoegen

[2] Respondenten met een migratieachtergrond zijn minder positief over het terugkeerbeleid, voelen zich minder gewaardeerd in de maatschappij en staan positiever tegenover migranten en asielzoekers.

Maatschappelijk ongenoegen is een relatief vaag en breed concept. In algemene zin zou het kunnen verwijzen naar het gevoel dat het met de gemiddelde Nederlander slecht gesteld is. Om dit type ongenoegen te concretiseren, is in recent onderzoek een schaal van collectief ongenoegen ontwikkeld (Van der Bles et al., 2015), die in dit onderzoek in verkorte vorm is afgenomen. Deze schaal meet in welke mate men denkt dat de gemiddelde Nederlander met een aantal problemen (bijvoorbeeld criminaliteit , ongelijkheid) geconfronteerd wordt. Ongenoegen kan tevens voortkomen uit het gevoel dat men zelf (of de eigen groep) tekortkomt. Daartoe meten wij in hoeverre men zich gewaardeerd voelt. In veel politicologisch onderzoek wordt ongenoegen toegeschreven en afgemeten aan wantrouwen tussen burgers en instanties. Verder wordt in recent onderzoek van het SCP de nadruk gelegd op pessimisme over de toekomst van het land als geheel (Steenvoorden, 2016). Daarom worden ook pessimisme en wantrouwen jegens de overheid hier gemeten.

3.1.1.7 Bronnen van ongenoegen

De enquête besteedt eveneens aandacht aan zaken die mogelijk de oorsprong zouden kunnen zijn van maatschappelijk ongenoegen. In bepaalde opvattingen over maatschappelijk ongenoegen speelt ongenoegen over de elite een centrale rol (bijvoorbeeld Mudde, 2004). In deze kritische benadering is de elite de oorzaak van de problemen van het land en het volk. Voor een vraagstuk als draagvlak voor migratiebeleid is het relevant om zoiets te meten, omdat het illustreert dat de ervaren dreiging van vreemdelingen en weerstand jegens vreemdelingen gerelateerd kan zijn aan ervaren tegenstellingen binnen de eigen groep (zie de literatuurstudie in Hoofdstuk 2). Om hieraan tegemoet te komen, werd enerzijds het beeld van de elite op twee manieren gemeten: wat men van de elite vindt (perceptie) en wat men denkt dat de elite van het volk vindt (meta-perceptie). Slechts 52 respondenten vonden dat zij zelf deel uitmaakten van deze elite en 141 respondenten aangaven dat ze er weliswaar geen deel van uitmaakten maar “anderen zien mij wel zo”. Er waren overigens in inhoudelijke standpunten geen relevante verschillen tussen mensen die niet en wel bij de elite horen. In het verlengde hiervan meten we tevens percepties van conflict in de maatschappij (tussen hoog- en laagopgeleiden, tussen elite en volk en tussen voor- en tegenstanders van asielopvang).

Om tegemoet te komen aan de behoefte om een onderscheid te maken tussen lokale factoren die mogelijk een belangrijke rol spelen, zijn in de steekproef (zoals gezegd) extra respondenten opgenomen die in de buurt van een AZC wonen. Dat is gedaan omdat wij geïnteresseerd zijn of nabijheid tot het AZC en contact met asielzoekers enige invloed hebben op draagvlak.

3.1.1.8 Draagvlak Beleid

De items over draagvlak voor migratiebeleid vormen het onderwerp van de eerste onderzoeksvraag. Zoals in de inleiding aangegeven, mat de "asielmonitor" dit draagvlak met één vraag: "Nederland moet asielzoekers opvangen in Nederland". Verder waren wij niet bekend met meetinstrumenten om draagvlak voor dit beleid te evalueren. Om die reden stelden wij een breder palet aan vragen op. Daarin namen wij enerzijds vragen op over de evaluatie van diverse aspecten van het bestaande beleid ten aanzien van vreemdelingen en vluchtelingen: in wezen stond hier de vraag centraal of men het *eens* is met het beleid (bijvoorbeeld rondom arbeidsmigranten, terugkeer en vertrek, inburgering, of de opvang van asielzoekers in het land en lokaal in de eigen omgeving); en anderzijds vragen over of het beleid goed wordt *uitgevoerd*.

3.2 Resultaten: Aspecten van draagvlak voor migratiebeleid

De eerste onderzoeksvraag betreft de verschillende aspecten van draagvlak: is het nodig hier meerdere aspecten te onderscheiden? De resultaten van de enquête laten zien dat de vragen die wij over het migratiebeleid gesteld hebben, vijf verschillende aspecten van migratiebeleid meten, die onderling slechts een zwakke samenhang vertonen (zie Appendix 7.3). Hierbij merken we op dat dit misschien geen uitputtende lijst is: we hadden nog meer aspecten van migratiebeleid kunnen uitvragen, zoals grensbewaking of gezinshereniging, maar we moesten ons in dit onderzoek beperken.

Het eerste aspect is de evaluatie (positief of negatief) van het beleid rondom arbeidsmigratie. Dit gaat over beleid ten aanzien van het verlenen van verblijfsvergunningen aan niet-EU-werknemers en de komst van EU-werknemers.

Het tweede aspect betreft de evaluatie van de opvang van asielzoekers. Daarbij antwoordt men op verschillende items (tijdelijke en permanente opvang in Nederland, opvang in de eigen gemeente) op vergelijkbare wijze. Indirect geeft deze bevinding inzicht in een veronderstelling die in de inleiding werd gemaakt: daarin werd verondersteld dat lokale ervaringen ten aanzien van opvang niet noodzakelijk overeenkomen met het nationale draagvlak. Wat betreft de evaluatie van de opvang kunnen we in ieder geval constateren dat mensen die positief zijn over het een doorgaans ook positief zijn over het ander–een strikt onderscheid tussen lokaal en nationaal draagvlak is op basis van deze resultaten niet goed mogelijk.

Het derde aspect is de evaluatie van het beleid gericht op terugkeer en vertrek. Het vierde aspect betreft de evaluatie van het inburgeringsbeleid. Het vijfde aspect ten slotte betreft de *uitvoering* van het beleid gericht op terugkeer en het inburgeringsbeleid.

Op basis van deze analyse kan de eerste onderzoeksvraag worden beantwoord. Het bleek noodzakelijk om maar liefst vijf verschillende aspecten van draagvlak voor migratiebeleid te onderscheiden, die onderling niet sterk samenhangen. Dat wil zeggen dat er tussen de evaluatie van de verschillende aspecten van het beleid over het algemeen slechts een klein tot matig verband bestaat.

3.3 Resultaten: Evaluatie migratiebeleid

Er kunnen, op basis van de vragen die in de enquête zijn gesteld, dus vijf verschillende aspecten aan draagvlak worden onderscheiden in hoe de respondenten de vragen over migratiebeleid beantwoord hebben. Voor elk van deze vijf aspecten kunnen we vervolgens nagaan in hoeverre er draagvlak voor is. We bespreken hieronder de resultaten voor ieder item apart, ook al vallen sommige items binnen hetzelfde van de vijf aspecten van draagvlak. We doen dit zodat het voor lezers duidelijk is hoeveel steun er voor elk item apart is. De gemiddelden en spreiding worden weergegeven in Tabel 3.1, Figuur 3.1 en Figuur 3.2.

3.3.1 Evaluatie arbeidsmigrantenbeleid

Over verblijfsvergunningen verstrekken wanneer werkgevers dat nodig vinden, zijn de respondenten gemiddeld redelijk positief, maar over EU-migratie iets minder. Voor hoogopgeleide buitenlandse werknemers vindt 53% (gemiddelde = 4.47, SD = 1.54) het enigszins tot zeer goed dat werknemers een verblijfsvergunning krijgen, voor laagopgeleide werknemers is minder steun; hier vindt 40% dat enigszins tot zeer goed (gemiddelde = 3.98, SD = 1.60). 31% is enigszins tot zeer positief over het toestaan van alle burgers van de EU om te komen werken in Nederland (gemiddelde = 3.56, SD = 1.66).

3.3.2 Evaluatie opvangbeleid asielzoekers

De meerderheid (73%) vindt het enigszins tot zeer goed dat Nederland tijdelijk asielzoekers opvangt (gemiddelde = 5.05, SD = 1.42). Ook wanneer de opvang van asielzoekers in de eigen gemeente plaatsvindt, is een kleine meerderheid van 55% voorstander(gemiddelde = 4.43, SD = 1.71). Voor permanente opvang is beduidend minder steun; 28% is voorstander (gemiddelde = 3.46, SD = 1.69).

3.3.3 Houding ten opzichte van asielzoekers

Een kwart (25%) van de respondenten is het ermee eens dat asielzoekers evenveel recht hebben op dezelfde sociale zekerheid als Nederlanders (gemiddelde = 3.35, SD = 1.69). Of asielzoekers gebruik mogen maken van de verzorgingsstaat die door Nederlanders opgebouwd is, daar is 43% het mee eens. Daarentegen vindt de helft (49%) dat de overheid te veel doet voor asielzoekers in vergelijking met wat de overheid doet voor gewone burgers (gemiddelde 4.50, SD = 1.90). Gezien de algemene steun en acceptatie die mensen hebben voor asielzoekers, wat blijkt uit de andere items, lijkt de relatief hoge score op dit item eerder te komen uit meer algemene onvrede over de overheid dan uit onvrede specifiek over asielzoekers.

3.3.4 Evaluatie terugkeer-/inburgeringsbeleid

Over het algemeen wordt het terugkeer- en inburgeringsbeleid positief beoordeeld door de respondenten. De meerderheid (76%) van de respondenten vindt het goed dat illegale migranten vertrekken of terugkeren (gemiddelde van 5.56 op een schaal van 1 tot en met 7, SD = 1.53). Slechts een minderheid van 10% geeft aan het slecht te vinden als illegale migranten worden uitgezet. Verreweg de meerderheid (90%) van de respondenten vindt het goed dat migranten moeten inburgeren (gemiddelde = 6.06, SD = 1.19).

3.3.5 Evaluatie uitvoering terugkeer- en inburgeringsbeleid

De uitvoering van het beleid schetst een ander beeld. 67% van de respondenten vindt dat het uitzetten van illegale migranten slecht uitgevoerd wordt (gemiddelde = 2.72, SD = 1.53). En 67% van de respondenten vindt dat het inburgeren van migranten slecht wordt uitgevoerd. We benadrukken hierbij dat we op basis van dit onderzoek geen oordeel kunnen vormen in hoeverre het beeld dat respondenten hebben van het beleid en van de uitvoering accuraat is. Percepties van mensen en daadwerkelijke feiten komen immers niet altijd overeen.

Over het geheel genomen kunnen we ten aanzien van draagvlak voor verschillende aspecten van migratiebeleid concluderen dat de meerderheid (en in sommige gevallen een grote meerderheid) van de respondenten het eens is met het beleid dat de overheid voert. De uitzondering hierop betreft het recht van EU-burgers om in Nederland te komen werken: deze wordt van alle aspecten van beleid het minst positief beoordeeld. In vergelijking met de relatieve tevredenheid over de (uitgangspunten en intenties van) het gevoerde beleid, is de tevredenheid met de uitvoering van het beleid veel minder positief en zelfs erg ontevreden. We concluderen dan ook dat het

draagvlak voor het migratiebeleid sterk afhangt van welk aspect van dat beleid wordt bedoeld.

Tabel 3.1: Gemiddelden evaluatie beleid en acceptatie

	Gemiddelde	slecht (%)	neutraal (%)	goed (%)
Evaluatie arbeidsmigrantenbeleid (1-7: zeer slecht - zeer goed)	4,00	39%	13%	47%
Evaluatie asielzoekersopvangbeleid (1-7: zeer negatief - zeer positief)	4,30	30%	11%	59%
Evaluatie terugkeerbeleid (1-7: zeer slecht - zeer goed)	5,56	10%	14%	76%
Evaluatie inburgeringsbeleid (1-7: zeer slecht - zeer goed)	6,06	3%	7%	90%
Evaluatie uitvoering terugkeer/inburgeringsbeleid (1-7: zeer slecht - zeer goed)	2,80	75%	15%	10%
Houding t.o.v. behandeling asielzoekers (1-7: zeer negatief - zeer positief)	3,65	51%	12%	37%
Emoties t.o.v. land (1-10: zeer negatief - zeer positief)	5,89	16%	2%	81%
Emoties t.o.v. asielzoekers (1-10: zeer negatief - zeer positief)	6,19	11%	2%	87%
Dreiging-Verrijking asielzoekers (1-7: veel dreiging - veel verrijking)	3,49	57%	8%	35%

Figuur 3.1

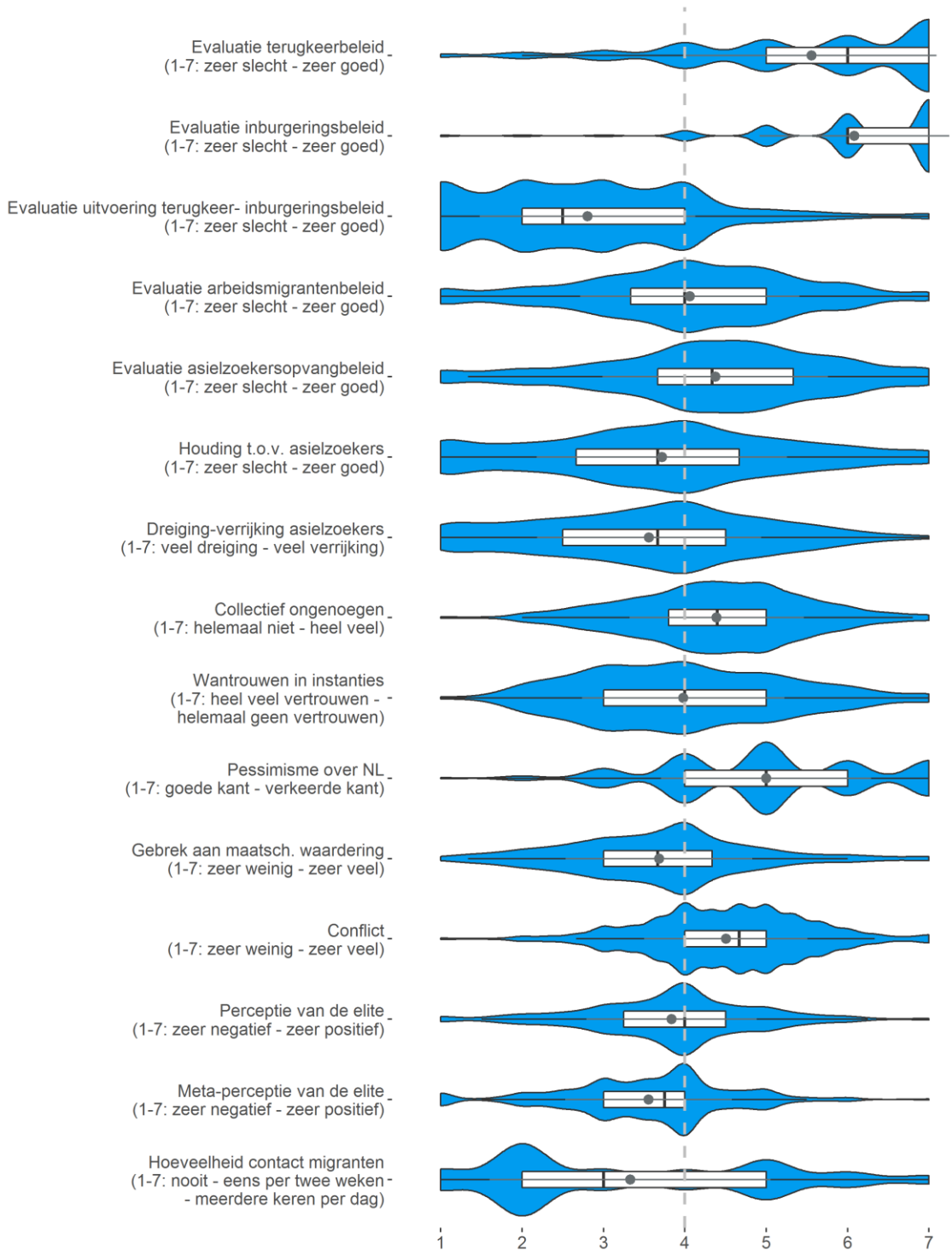

Combinatie van een boxplot en een vioolplot. De balk geeft de middelste 50% van de scores aan, aan elke zijde naast de balk ligt nog eens 25% van de scores. De verticale streep in de balk is de mediaan, d.w.z. de middelste waarde. De stip is het gemiddelde. De standaarddeviatie rond het gemiddelde wordt met twee grijze armen aan weerszijden van de stip weergegeven. Het donkere gebied rond de balk is de vioolplot en geeft de dichtheid van de scores aan. Hogere pieken betekenen een grotere frequentie van die score.

Figuur 3.2

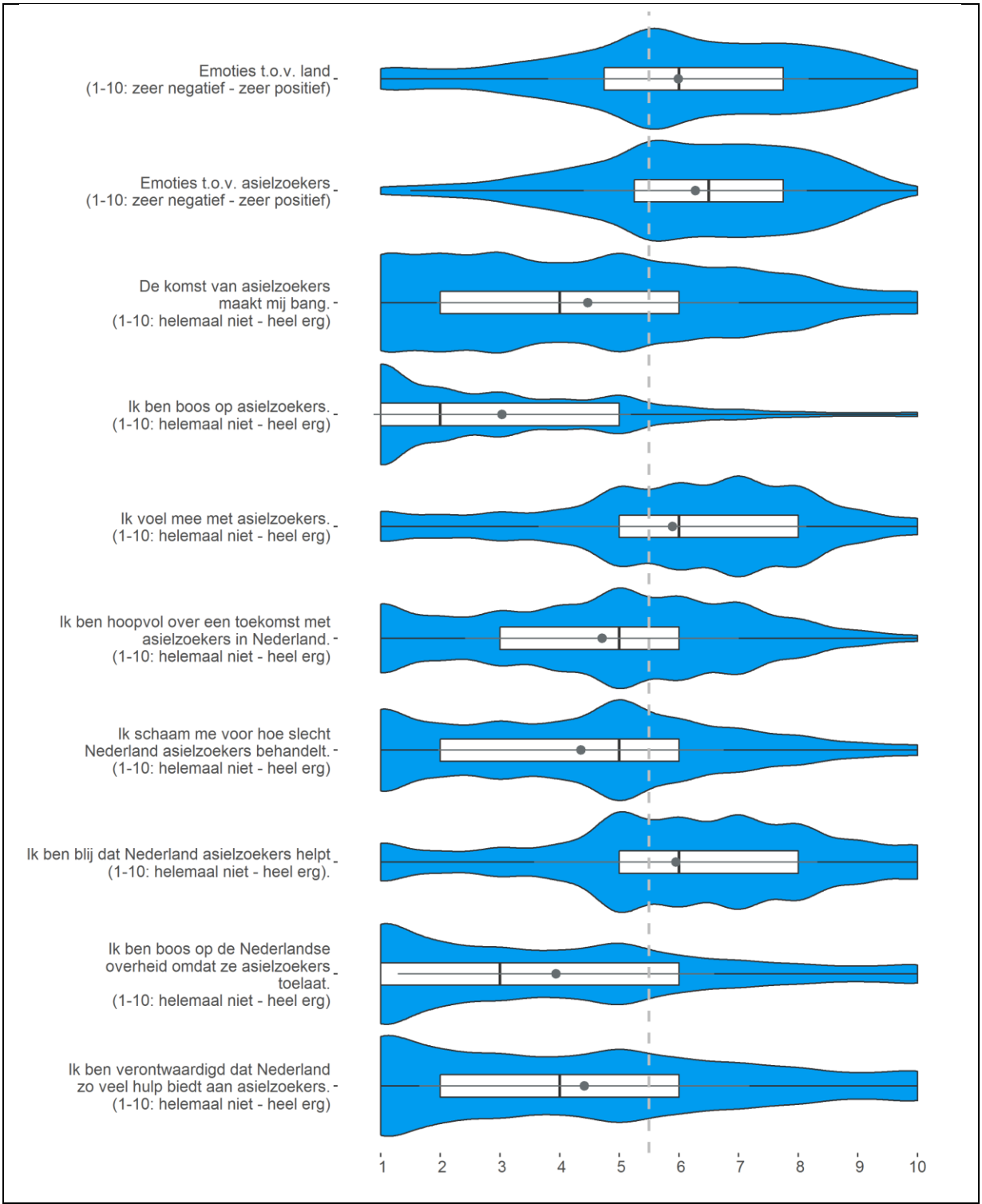

Combinatie van een boxplot en een vioolplot. De balk geeft de middelste 50% van de scores aan, aan elke zijde naast de balk ligt nog eens 25% van de scores. De verticale streep in de balk is de mediaan, d.w.z. de middelste waarde. De stip is het gemiddelde. De standaarddeviatie rond het gemiddelde wordt met twee grijze armen aan weerszijden van de stip weergegeven. Het donkere gebied rond de balk is de vioolplot en geeft de dichtheid van de scores aan. Hogere pieken betekenen een grotere frequentie van die score.

3.4 Resultaten: Samenhang tussen draagvlak en haar determinanten

Om een eerste indruk te krijgen van de samenhang tussen de verschillende aspecten van draagvlak en alle mogelijke determinanten, kijken we nu naar de relaties tussen de verschillende concepten die we gemeten hebben. Tabel 3.2 beschrijft voor elk aspect van draagvlak hoe sterk dit samenhangt met de andere concepten die we gemeten hebben.

Er zijn duidelijk verschillen tussen hoe de verschillende aspecten van draagvlak samenhangen met de andere variabelen. We zien bijvoorbeeld dat de evaluatie van het arbeidsmigrantenbeleid en de evaluatie van het opvangbeleid voor asielzoekers sterk met elkaar samenhangen. Ze hangen ook allebei positief samen met variabelen die een positieve houding tegenover asielzoekers meten (positieve emoties tegenover asielzoekers, of asielzoekers een verrijking zijn). Verder hangen ze ook allebei negatief samen met variabelen die te maken hebben met maatschappelijk onbehagen. Kortom, mensen die het opvangbeleid voor asielzoekers en het arbeidsmigrantenbeleid positief evalueren, hebben een veel positievere houding tegenover asielzoekers en minder maatschappelijk onbehagen. Deze relaties met onbehagen en de houding tegenover asielzoekers bestaan ook voor de evaluatie van de uitvoering van het terugkeer-/inburgeringsbeleid, maar voor dit aspect van draagvlak zijn de relaties iets zwakker.

De evaluatie van het inburgeringsbeleid hangt niet of nauwelijks samen met andere variabelen. Dat komt misschien omdat heel veel respondenten het eens waren met het feit dat vluchtelingen die in Nederland mogen blijven, moeten inburgeren. De evaluatie van het terugkeerbeleid hangt voornamelijk samen met een negatieve houding tegenover asielzoekers (negatieve emoties, asielzoekers als dreiging zien).

Omdat deze laatste twee aspecten van het draagvlak (evaluatie terugkeerbeleid en inburgeringsbeleid) elk maar met één item gemeten zijn, zullen we hier niet verder op ingaan. Het is immers mogelijk dat de specificiteit van dit ene item ervoor zorgt dat het item ook andere dingen meet dan het draagvlak waarin we geïnteresseerd zijn. Voor de drie andere aspecten van draagvlak volgt hieronder een meer geïntegreerde analyse wanneer we de samenhang tussen alle gemeten variabelen en draagvlak in één model opnemen.

3.4.1 Persoonlijk contact en lokale nabijheid AZC

We zien dat verschillende determinanten samenhangen met draagvlak. Er zijn er echter ook enkele die op grond van de theorie relevant leken, maar die relatief wat minder sterk samenhangen met draagvlak. De hoeveelheid contact die men met

migranten heeft, heeft een klein positief verband met een positieve houding tegenover arbeidsmigrantenbeleid en opvangbeleid van asielzoekers. Ook is het een voorspeller van positieve emoties tegenover asielzoekers. Dichtbij een AZC wonen heeft ook positieve (maar erg kleine) verbanden met een positievere houding en emoties tegenover asielzoekers. Aangezien de invloed van deze factoren zo beperkt is, kunnen we uit de enquête niet concluderen dat lokale factoren een belangrijke rol spelen bij het bepalen van draagvlak.

Tabel 3.2: Samenhang tussen draagvlak en andere variabelen (de cijfers zijn correlaties)

	1	2	3	4	5
Evaluatie terugkeerbeleid (1)	-	0,34**	-0,28**	-0,30**	-0,40**
Evaluatie inburgeringsbeleid (2)	0,34**	-	-0,16**	0,03	0,02
Evaluatie uitvoering terugkeer/ inburgeringsbeleid (3)	-0,28**	-0,16**	-	0,24**	0,24**
Evaluatie arbeidsmigrantenbeleid (4)	-0,30**	0,03	0,24**	-	0,57**
Evaluatie opvangbeleid asielzoekers (5)	-0,40**	0,02	0,24**	0,57**	-
Emoties t.o.v. asielzoekers	-0,40**	0	0,27**	0,54**	0,80**
Emoties t.o.v. de behandeling van asielzoekers door NL	-0,45**	-0,03	0,27**	0,55**	0,82**
Houding t.o.v. behandeling asielzoekers	-0,50**	-0,09**	0,29**	0,52**	0,75**
Dreiging-verrijking asielzoekers	-0,51**	-0,11**	0,31**	0,60**	0,78**
Collectief ongenoegen	0,17**	0	-0,16**	-0,27**	-0,30**
Wantrouwen in instanties	0,18**	-0,03	-0,24**	-0,39**	-0,44**
Pessimisme NL	0,18**	0,04*	-0,22**	-0,33**	-0,32**
Gebrek aan maatschappelijke waardering	0,17**	-0,04*	-0,17**	-0,34**	-0,37**
Conflict	0,08**	0,01	-0,15**	-0,18**	-0,18**
Percepties elite	-0,09**	0,03	0,22**	0,30**	0,28**
Meta-percepties elite	-0,09**	-0,01	0,19**	0,20**	0,17**
Hoeveel contact migranten	-0,09**	0,05*	-0,01	0,17**	0,21**

* p<,05 ** p<,01

3.5 Resultaten: Bundeling van determinanten in factoren

Aan de hand van een overzicht van alle variabelen en hoe ze met elkaar samenhangen kunnen we *clusters* van variabelen identificeren die sterk met elkaar samenhangen en daardoor kunnen worden gebundeld als één 'latente variabele' (een factor). Dit bundelen van variabelen vereenvoudigt de presentatie van de resultaten. In de figuur op de volgende pagina zijn deze samenhangen niet alleen met cijfers maar ook visueel voorgesteld. Blauw zijn positieve correlaties (dat wil zeggen een positief verband) en rood zijn negatieve correlaties (een negatief verband waarbij hoge scores van de een samenhangen met lage scores van de ander). Hoe donkerder het blauw/rood, hoe sterker de samenhang. Aan de hand van de kleuren zien we duidelijk een aantal clusters ontstaan van variabelen die sterk samenhangen, en deze gaan we nu bespreken.

Een eerste cluster van variabelen die sterk met elkaar samenhangen, zijn emoties ten opzichte van asielzoekers, de houding tegenover de behandeling van asielzoekers, en het ervaren van asielzoekers als dreiging of verrijking. Deze drie variabelen zijn onderling bijna inwisselbaar en we gebruiken de term *acceptatie van migranten* om naar deze drie samen te verwijzen. Hogere cijfers geven een positiever beeld aan over asielzoekers en migranten. In de onderstaande figuur is te zien dat sommige aspecten van draagvlak (evaluatie van het beleid) ook bij dit cluster gerekend zouden kunnen worden. Aangezien we in onze analyse echter specifiek het draagvlak willen voorspellen, is het beter om draagvlak als aparte variabele te behouden in plaats van deze aspecten te clusteren met 'acceptatie van migranten'.

Een tweede cluster van variabelen die sterk met elkaar samenhangen, bestaat uit collectief ongenoegen, het gebrek aan vertrouwen in instanties, pessimisme over de toekomst van Nederland, en gebrek aan maatschappelijke waardering (status van eigen groep ten opzichte van andere groepen in Nederlandse maatschappij). Dit cluster noemen we *onbehagen over Nederland*. Hogere cijfers geven meer onbehagen weer.

Verder hangen de percepties over de elite en verwachte percepties die de elite heeft over gewone Nederlanders ook hoog genoeg samen om ze onder een noemer te gebruiken in de analyses. We noemen deze *de rol van de elite.* Hogere cijfers geven een positiever beeld van de elite weer.

In de volgende paragraaf worden deze drie clusters als latente variabelen gebruikt in een reeks modellen die het draagvlak voorspellen.

Figuur 3.3: Samenhang tussen variabelen (de cijfers zijn correlaties)

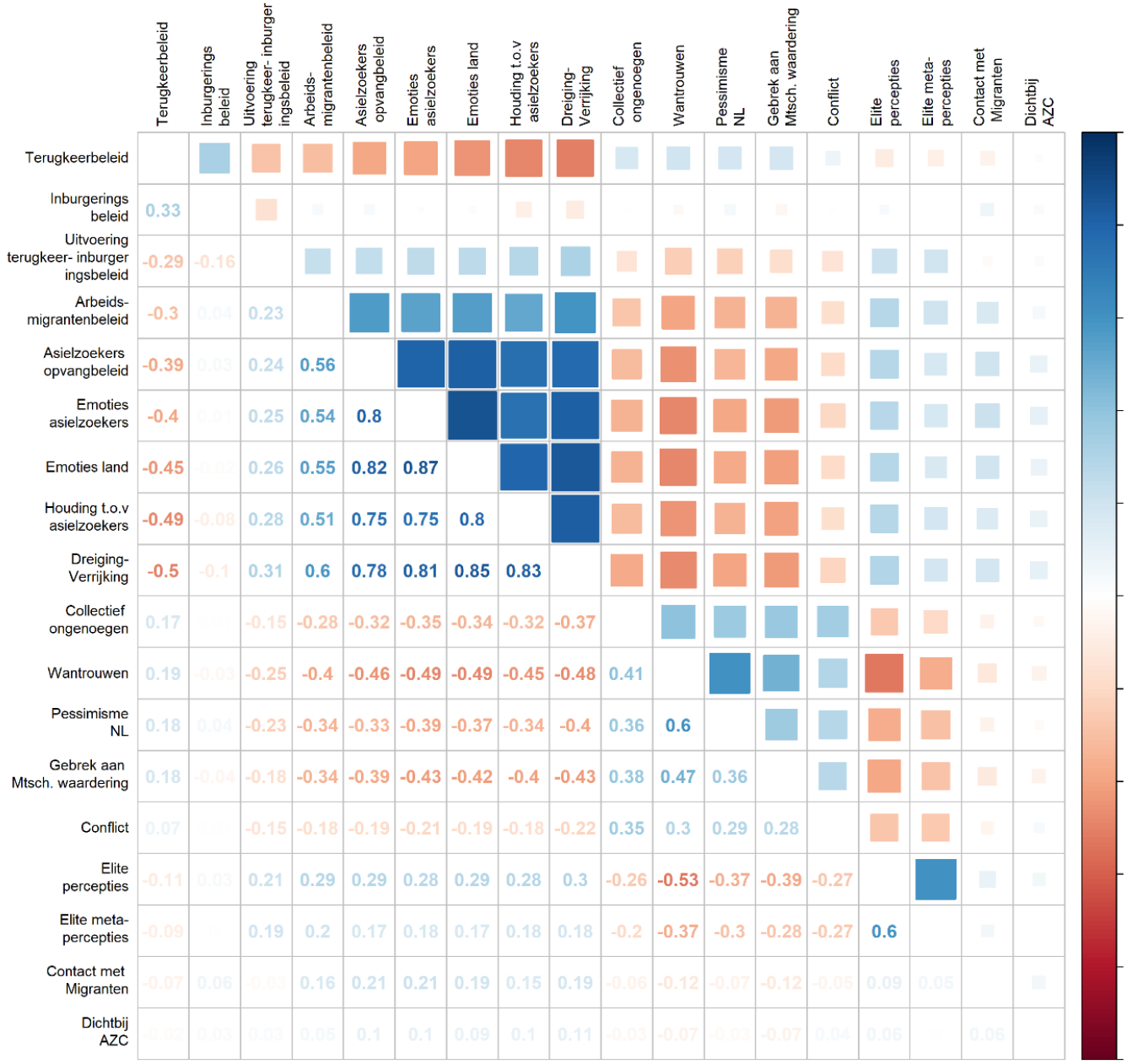

3.6 Model: voorspellers van draagvlak

We kunnen al deze relaties en de verschillende clusters van variabelen ook in een model weergeven, dat de samenhang tussen variabelen op een meer conceptuele manier presenteert. Hieronder staan drie modellen die weergeven welke factoren verschillende aspecten van draagvlak voorspellen. De clusters van variabelen die we in de vorige paragraaf ontdekt hebben, worden in deze modellen voorgesteld als latente variabelen (voor gedetailleerde weergave van de modellen zie Appendix 7.5). Het belangrijkste kenmerk van deze modellen is dat we telkens testen in welke mate twee latente variabelen (acceptatie van migranten en onbehagen over Nederland) samenhangen met het draagvlak. We zullen zien dat deze latente variabelen verschillende relaties hebben met diverse aspecten van draagvlak. De modellen helpen daarmee antwoord te geven op onze derde onderzoeksvraag: welke determinanten hangen samen met de verschillende aspecten van draagvlak?

Voor twee van de drie modellen is acceptatie van migranten een goede voorspeller voor draagvlak, zoals uit de literatuur kan worden opgemaakt. Dit geldt voor de evaluatie van het arbeidsmigrantenbeleid (Figuur 3.5) en voor de evaluatie van het opvangbeleid voor asielzoekers (Figuur 3.6). Onbehagen speelt echter op de achtergrond wel degelijk een belangrijke rol en het heeft tevens een sterke correlatie met deze aspecten van draagvlak (zie hiervoor de correlaties in Tabel 3.2 en Figuur 3.3 op de vorige pagina's). Uit het model voor de evaluatie van opvangbeleid voor asielzoekers blijkt echter dat deze relatie voor het grootste deel komt door het feit dat onbehagen heel sterk met acceptatie samenhangt en acceptatie op haar beurt sterk met deze twee aspecten van draagvlak samenhangt. Het model voor de evaluatie van het arbeidsmigrantenbeleid laat ook een meer direct verband tussen onbehagen en draagvlak zien, maar dit is veel minder sterk dan het verband tussen acceptatie en draagvlak.

Voor de evaluatie van de uitvoering van het terugkeer- en inburgeringbeleid (model 1, Figuur 3.4) geldt echter dat het effect van acceptatie even sterk is als het effect van onbehagen. Los van het feit dat onbehagen negatief samenhangt met acceptatie en daardoor dus ook met dit aspect van draagvlak, is er ook een direct verband tussen onbehagen en draagvlak dat onafhankelijk is van de relatie tussen acceptatie en draagvlak. Dat wil zeggen dat steun voor dit aspect van migratiebeleid niet alleen maar voorspeld wordt door de mate waarin men migranten accepteert, maar in even sterke mate door bredere attitudes over hoe het gaat in Nederland. Voor de evaluatie van de uitvoering van het terugkeer- en inburgeringsbeleid is dit extra interessant, omdat dit het aspect van beleid was waarvoor er onder burgers het minst draagvlak bestaat. Dus: het beleid waarover men het minst tevreden is, hangt in relatief sterke mate samen met

maatschappelijk onbehagen. Dit bevestigt dat onbehagen een belangrijke rol speelt bij het gebrek aan draagvlak. Dat is een interessant, nieuw en belangrijk resultaat omdat het suggereert dat, op de achtergrond, maatschappelijk onbehagen en ongenoegen een sterke rol kan spelen in het ondermijnen van draagvlak voor beleid van de overheid op allerhande terreinen, niet alleen dat van migratiebeleid.

Figuur 3.4

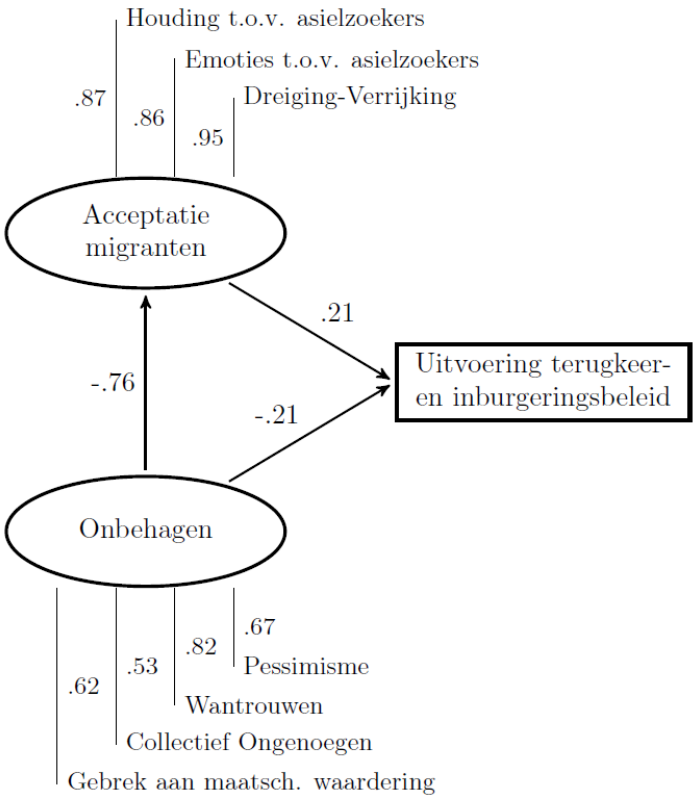

Figuur 3.5

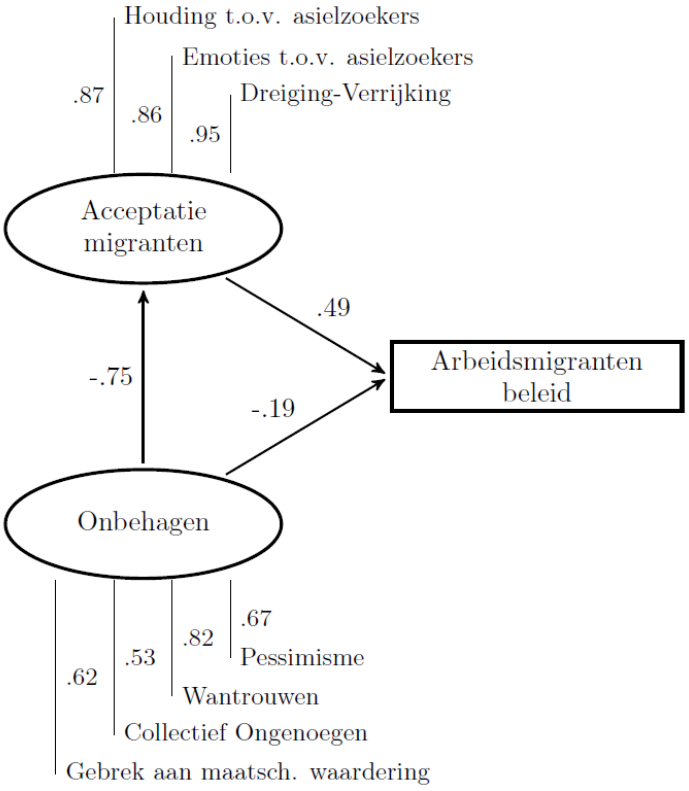

Figuur 3.6

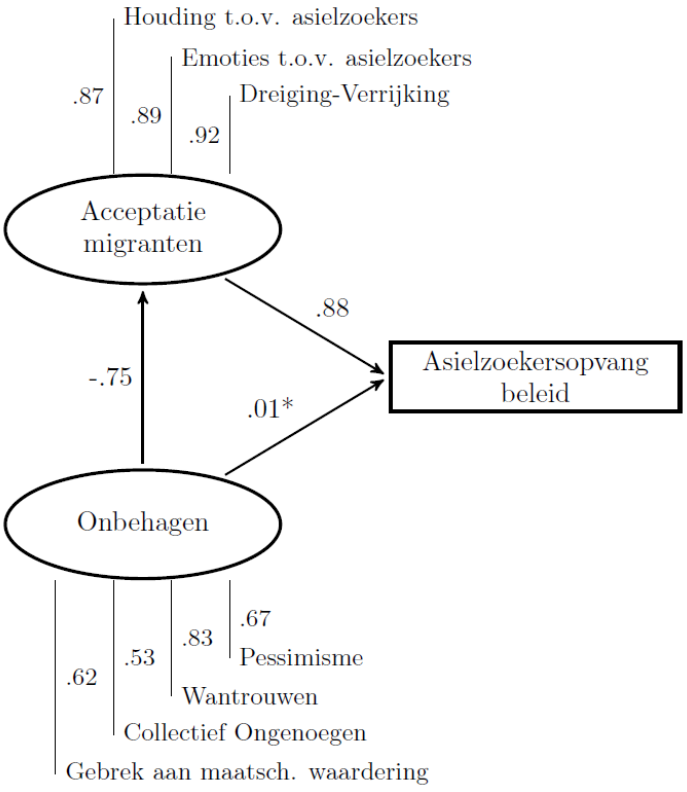

3.7 Interpretatie van resultaten en representativiteit

Zoals aan het begin van dit hoofdstuk aangegeven: de representativiteit van de steekproef kan niet worden gegarandeerd. Wat betekent dit voor de interpretatie van de hierboven genoemde resultaten? Er wordt in het bovenstaande verwezen naar drie soorten analyses.

- Er zijn analyses van gemiddelden en percentages (bijvoorbeeld het percentage respondenten dat positief is over arbeidsmigratie). Naar onze mening zijn de absolute percentages niet zonder meer generaliseerbaar naar de gemiddelde Nederlander. Op dit punt zijn de resultaten dus indicatief, maar niet definitief. Concreet betekent dit dat het onjuist is om op basis van dit onderzoek conclusies te trekken van het type "64% van de Nederlanders vindt ..". Zo'n resultaat kan men beter interpreteren in de vorm "ongeveer 2/3 vindt ..".
- Er zijn vergelijkingen tussen percentages (bijvoorbeeld: de evaluatie van het beleid zelf is positiever dan de indruk die men heeft van de uitvoering). Hierbij zijn wij van mening dat het erg onwaarschijnlijk is dat *mogelijke* non-representativiteit van de steekproef deze verschillen zeer sterk beïnvloedt. Wij gaan er dus van uit dat de gesignaleerde verschillen robuust zijn en dat ze in toekomstig onderzoek gerepliceerd worden.
- Ten slotte zijn er observaties over de relatie tussen draagvlak en verschillende factoren, zoals acceptatie en ongenoegen. Ook hier achten we het zeer onwaarschijnlijk dat de grootte van deze relaties sterk zou verschillen als de steekproef meer representatief was geweest. Wij gaan er dus van uit dat de gesignaleerde relaties robuust zijn en dat ze in toekomstig onderzoek gerepliceerd worden.

Op basis van deze duiding stellen wij vast dat exacte percentages niet moeten worden over-geïnterpreteerd, maar dat de gevonden verschillen en relaties zeer waarschijnlijk robuust zijn. Dat maakt het mogelijk om aan de resultaten heldere eindconclusies te verbinden

3.8 Conclusies op basis van de enquête

- Het draagvlak voor migratiebeleid valt, bij nader inzien, uiteen in de evaluatie van verschillende aspecten van dat beleid. Het is nodig om een onderscheid te maken tussen de mate waarin men het *eens* is met het beleid (rondom arbeidsmigranten, de opvang van asielzoekers, terugkeer/vertrek en inburgering) en of men vindt dat het beleid goed wordt *uitgevoerd*.

- Men evalueert het migratiebeleid over het algemeen vrij positief. Een meerderheid van respondenten vindt dat arbeidsmigranten een werkvergunning moeten kunnen krijgen. Een ruime meerderheid vindt dat vluchtelingen opgevangen moeten worden, dat uitgeprocedeerde asielzoekers moeten vertrekken en dat statushouders moeten inburgeren. Het aspect van het migratiebeleid waar men het minst positief over is, is het vrije verkeer van EU-burgers.
- Men is relatief ontevreden over de uitvoering van het terugkeer- en inburgeringsbeleid.
- Het draagvlak voor verschillende aspecten van vluchtelingenbeleid wordt sterk bepaald door hoe positief of negatief men tegenover vluchtelingen/migranten staat. Hoe positiever de houding, hoe meer draagvlak.
- Het draagvlak voor de uitvoering van het beleid wordt minder bepaald door de houding tegenover vluchtelingen/migranten en wordt daarom relatief meer bepaald door maatschappelijk onbehagen.
- Maatschappelijk onbehagen is een sterke voorspeller van de houding tegenover vluchtelingen/migranten; het speelt een onderbelichte rol in het bepalen van hoe Nederlanders de overheid op dit punt evalueren.
- Het is niet goed mogelijk om een onderscheid te maken tussen lokaal en nationaal draagvlak voor opvang van asielzoekers: voor de meeste respondenten is er weinig verschil tussen de twee. Tevens is er geen indicatie dat nabijheid tot een AZC of contact met vluchtelingen een sterke invloed hebben op draagvlak. Daardoor verschaffen de huidige resultaten geen nieuwe inzichten in de lokale factoren en gebeurtenissen die draagvlak (nationaal of lokaal) kunnen beïnvloeden.

4 Interviews over vluchtelingen- en arbeidsmigratiebeleid

De hierboven gerapporteerde resultaten geven inzicht in wat de verschillende onderdelen van draagvlak zijn en in de factoren die deze beïnvloeden. In dit hoofdstuk proberen we door middel van aanvullend kwalitatief onderzoek een meer diepgaand inzicht te krijgen in die factoren, alsook in de oorzaken van de *verandering* van draagvlak.

Om een beter inzicht te krijgen in de redenen *waarom* het draagvlak voor migratiebeleid bij sommige respondenten veranderd kan zijn, werd met 80 respondenten van de burgerenquête een verdiepend telefonisch interview gevoerd. De bedoeling van dit interview was om respondenten te bevragen over de redenen waarom zij positief dan wel negatief waren over het beleid. Met andere woorden, we probeerden de achterliggende redenen voor draagvlak of het ontbreken ervan te achterhalen. We kozen ervoor om ons te concentreren op de twee aspecten van het beleid waarover men in de enquête het meest negatief was: (1) de uitvoering van het beleid van terugkeer/inburgering van asielzoekers, en (2) het beleid ten aanzien van arbeidsmigratie.

Deze interviews geven inzicht in de redenen die mensen zelf aangeven waarom ze positief of negatief zijn over beleid en uitvoering. We vroegen ook expliciet of deze mening de afgelopen jaren was veranderd en wat hiervoor de redenen waren. Het staat uiteraard niet vast of de genoemde redenen overeenkomen met de werkelijke redenen van verandering. Maar voor zover men zich hiervan bewust kan zijn, geven deze percepties toch een verrijkt inzicht in de redenen waarom en aanleiding waardoor mensen een positieve of negatieve houding krijgen.

4.1 Methodologische verantwoording

Zoals gezegd maakten we de keuze om de gestelde vragen middels interviews te beantwoorden. We voerden een telefonisch interview uit met 80 respondenten, waarbij we ervoor zorgden dat we voldoende respondenten met een negatieve en een positieve evaluatie van het beleid zouden spreken. De resultaten uit de interviews zijn daardoor niet representatief en kunnen niet zonder meer worden gegeneraliseerd naar de Nederlandse bevolking als geheel.

Na afname van de interviews werden de uitspraken van geïnterviewden door de onderzoekers gecodeerd. Deze procedure wordt uitgebreid beschreven in Appendix

7.6.2. De essentie is dat het is gelukt om verschillende soorten reacties betrouwbaar te onderscheiden.

4.2 Resultaten vraag 1: Draagvlak voor de uitvoering van vluchtelingenbeleid

In het interview werd de vraag gesteld “Wat vindt u van hoe de overheid omgaat met vluchtelingen? Vindt u dat de overheid dit goed doet?”. Deze brede vraag verwijst impliciet naar de uitvoering. Vervolgens werd (indien nodig) expliciet gevraagd naar tevredenheid met de uitvoering en werd doorgevraagd over mogelijke redenen van een verandering van de mening. De analyse van antwoorden gaf het inzicht dat er veel verschillende redenen kunnen worden onderscheiden, in de vorm van 25 antwoordcategorieën (zie Tabel 7.24).

Voor verdere analyse en interpretatie hebben we ervoor gekozen om deze categorieën in te delen in een aantal grotere thema’s. Dat maakt de data overzichtelijker en de resultaten makkelijker te interpreteren. Een overzicht van thema’s en categorieën staat in Tabel 4.1. Hoe vaak elk thema voorkomt in de interviews staat in Tabel 4.2.

Het eerste thema noemen we *humaniteit*. Dit is bij uitstek het thema dat samenhangt met de meest positieve houding tegenover vluchtelingen: overwegingen over humaniteit gaan samen met de acceptatie van humanitaire aard en ze zijn voor velen de motivatie om vluchtelingen te accepteren. Als we kijken naar de manier waarop geïnterviewden dit benoemen, dan uiten ze empathie en vertonen ze hulpgedrag: het idee dat vluchtelingen geholpen moeten worden, omdat ze zich in een moeilijke situatie bevinden. Opvallend is dat daarbij weinig ruimte is voor twijfel of compromissen “*Echte vluchtelingen die moet je helpen gewoon. Als je niks hebt, ben je zelf toch ook blij als je geholpen zou worden*”. Dit thema kwam ten minste een beetje voor in 44 van de 80 gesprekken en duidelijk in 32 gesprekken.

Uit de uitspraken in interviews wordt tevens duidelijk dat dit voor veel geïnterviewden geen zakelijke of nuchtere constatering is. Er zit een morele verplichting in het helpen van vluchtelingen, omdat zij medemensen zijn. *“Het blijven per slot van rekening toch mensen, en het [niet] menswaardig behandelen dat vind ik toch niet helemaal zoals het zou behoren.”* Dit suggereert dat humaniteit een morele verplichting creëert die voor veel geïnterviewden een belangrijke overweging is in het draagvlak voor opvang van vluchtelingen.

Uit de analyses blijkt overigens dat overwegingen over humaniteit niet zo sterk gerelateerd zijn aan draagvlak voor de uitvoering van het vluchtelingenbeleid. Humaniteit hangt met andere woorden meer samen met omarming van het principe dat

opvang moet, minder met tevredenheid over de kwaliteit van de uitvoering van het beleid (zie ook hieronder, Tabel 4.3).

Het tweede thema groepeert verschillende vormen van *dreiging*. Dit thema kwam ten minste een beetje voor in 40 van de 80 gesprekken en duidelijk in 33 gesprekken. In het merendeel van de gevallen lijkt het hier om economische dreiging te gaan, omdat vluchtelingen geld kosten. Hieraan gerelateerd is het onderscheid dat sommige geïnterviewden maken tussen echte vluchtelingen (die gevaar lopen) en economische "vluchtelingen". Andere vormen van dreiging zijn culturele dreiging en dreiging voor de veiligheid van Nederlanders (naar aanleiding van aanslagen). Deze worden echter relatief minder vaak benoemd: fysieke dreiging voor veiligheid werd slechts in 4 van de 80 interviews benoemd, culturele dreiging slechts in 3 van de 80.

Wat veruit het meeste voorkwam, was het onderscheid tussen vluchtelingen die gevaar lopen en economische vluchtelingen of "gelukszoekers" zoals deze door veel geïnterviewden genoemd worden. Opvallend daarbij is dat men vermoedt dat er veel gelukszoekers onder de vluchtelingen zijn en dat het belangrijk wordt gevonden om een goed onderscheid te maken tussen beide groepen in de procedure. Hieruit spreekt enerzijds een behoefte tot een zwart/wit onderscheid tussen politieke en economische motieven, omdat "echte vluchtelingen" welkom zijn. Tegelijk spreekt er de grote ambivalentie uit over de toename van het aantal migranten: "gelukszoekers" zijn niet welkom, ogenschijnlijk met name omdat hun opvang economisch niet haalbaar is, dan wel ten koste gaat van de eigen bevolking. Sommigen hebben de overtuiging dat het leeuwendeel van de asielzoekers in Nederland in feite puur economische vluchtelingen zijn, die geen gevaar lopen in eigen land. Maar of het er nu veel of weinig zijn die puur economische motieven hebben, het is helder dat zij niet welkom zijn: "*Economische vluchtelingen vind ik geen vluchtelingen, het zijn gelukszoekers. Die moeten er zo snel mogelijk weer uit*".

Dreiging hangt, net als humaniteit, samen met acceptatie. Maar uit de aanvullende analyses (Tabel 4.3) blijkt dreiging ook samen te hangen met de uitvoering van het beleid: hoe meer dreiging, hoe minder positief de uitvoering van het beleid wordt beoordeeld. De reden voor deze samenhang zou kunnen liggen in het feit dat het onderscheid tussen economische en politieke vluchtelingen zo moeilijk te maken is: "*Je weet niet wanneer het een politieke vluchteling is of een gelukszoeker, dat weet je dus niet. Ik denk dat er heel veel gelukszoekers bij zitten*". Dit suggereert dat men eraan twijfelt of de overheid in de uitvoering van het beleid dat onderscheid wel goed kan maken.

Tabel 4.1: Thema's vluchtelingenbeleid

Humaniteit
- Menselijkheid (verwijzing naar overkoepelende categorie 'mensen' of 'iedereen')
- Begrip en empathie voor de moeilijke situatie van vluchtelingen (inleving in situatie vluchtelingen)
- Universeel hulpgedrag (bijvoorbeeld 'we moeten anderen helpen')

Dreiging
- Voorwaarde dat, twijfel over, of betere controle van de overheid dat het echte vluchtelingen zijn die inderdaad gevaar lopen (in tegenstelling tot economische vluchtelingen)
- Dreiging voor veiligheid Nederlanders
- Culturele dreiging, vluchtelingen passen hier niet
- Economische dreiging, vluchtelingen kosten veel geld

Procedure/uitvoering algemeen
- Er moeten meer mensen echt uitgezet worden (bijvoorbeeld actief stoppen van illegaal verblijf)
- In procedure iedereen over dezelfde kam scheren (bijvoorbeeld geen speciale behandeling omdat iemand bekend is of goed ingeburgerd)
- Procedure moet korter zodat niet-vluchtelingen sneller uitgezet kunnen worden
- Procedure moet korter om vluchtelingen sneller zekerheid te geven
- Procedure moet flexibeler, meer kijken naar individuele gevallen (bijvoorbeeld mensen die hier al lang zijn of al ingeburgerd zijn of al familie hier hebben, geen scheiding kinderen/ouders)
- Procedure is te streng
- Procedure te lang (zonder verdere uitweiding over waarom of wat er beter moet)

Procedure moet coulanter
- Procedure moet korter om vluchtelingen sneller zekerheid te geven
- Procedure moet flexibeler, meer kijken naar individuele gevallen (bijvoorbeeld mensen die hier al lang zijn of al ingeburgerd zijn of al familie hier hebben, geen scheiding kinderen/ouders)
- Procedure is te streng

Procedure moet strenger
- Er moeten meer mensen echt uitgezet worden (bijvoorbeeld actief stoppen van illegaal verblijf)
- Procedure moet korter zodat niet-vluchtelingen sneller uitgezet kunnen worden
- In procedure iedereen over dezelfde kam scheren (bijvoorbeeld geen speciale behandeling omdat iemand bekend is of goed ingeburgerd)

Burgerschap van vluchtelingen negatief
- Vluchtelingen moeten verplicht aanpassen, overheid moet dwingen om te integreren en aan te passen (te lage inburgeringseisen)
- Strengere voorwaarden om hier te mogen blijven (bijvoorbeeld criminelen uitzetten, vluchtelingen moeten zich eerst bewijzen)

Burgerschap vluchtelingen positief
- De overheid stelt te hoge inburgeringseisen aan vluchtelingen

Vluchtelingen horen hier niet
- Er zijn teveel vluchtelingen, niet iedereen kan naar hier komen
- Vluchtelingen moeten terugkeren zodra de situatie in het land van herkomst veilig is
- Vluchtelingen helpen in land van herkomst in plaats van in Nederland

Relatieve deprivatie
- Nederlanders krijgen minder dan vluchtelingen, oneerlijk want zij hebben het ook moeilijk

Verschillende thema's benoemen aspecten van de *procedure* die vluchtelingen moeten doorlopen wanneer ze in Nederland aankomen. Dit is het thema dat het vaakst voorkomt (door 49 van de 80 geïnterviewden genoemd), maar het is belangrijk om hierbinnen onderscheid te maken tussen suggesties om de procedure strenger of juist minder streng te maken.

Het derde thema groepeert daarom antwoordcategorieën die aangeven dat de *procedure coulanter* moet zijn voor vluchtelingen, of sneller of meer flexibel moet zijn. Dit thema kwam ten minste een beetje voor in 33 van de 80 gesprekken en duidelijk in 25 gesprekken. Dat de procedure korter moet om vluchtelingen sneller zekerheid te geven, wordt door een kwart van de geïnterviewden vermeld. Het is daarmee de belangrijkste kritiek van onze geïnterviewden op de procedure. Een van de geïnterviewden zegt het zo: "*De procedure zou sneller moeten verlopen, zodat mensen ook geen valse verwachtingen krijgen*". Dit citaat is veelzeggend, omdat het suggereert dat overwegingen met betrekking tot humaniteit nauw gerelateerd zijn aan deze behoefte om vaart te maken. De behoefte aan flexibiliteit in de procedure lijkt ingegeven door hetzelfde soort overwegingen. Met flexibel bedoelt men dat meer gekeken moet worden naar individuele gevallen en omstandigheden. Mensen die hier al lang zijn of mensen die ingeburgerd zijn, zouden makkelijker door de procedure moeten kunnen gaan.

De behoefte aan flexibiliteit en een individuele benadering komt tevens voort uit overtuigingen van geïnterviewden dat het bijvoorbeeld fout is dat families uit elkaar gehaald worden. Ook hier lijkt een morele en humane overweging aan ten grondslag te liggen. Uiteraard is het relevant om te weten waarom geïnterviewden deze zaken zo benadrukken: waar komt hun indruk vandaan dat de overheid langzaam opereert, niet flexibel is en onvoldoende rekening houdt met individuele omstandigheden? Opvallend in de interviews is dat verschillende geïnterviewden aangeven dat verhalen over gezinnen die door de overheid uit elkaar gehaald werden hun mening hierover hebben gevormd. Een respondent verwoordt het zo: "*Ik hoor dat dan wel dat kinderen wel mogen blijven en ouders moeten weer terug of andersom en ik bedoel, ja dat vind ik wel erg ver gaan*". De conclusie die we hieruit trekken, is dat oordelen over de uitvoering in sterke mate worden bepaald door het discours over individuele casussen.

Het vierde thema groepeert categorieën die aangeven dat de *procedure voor vluchtelingen strenger* moet, of in ieder geval sneller en strenger uitgevoerd moet worden. Meer specifiek gaat het om de wens dat mensen die geen vluchteling zijn, sneller en daadwerkelijk uit het land gezet moeten worden. Dit thema kwam ten minste een beetje voor in 21 van de 80 gesprekken en duidelijk in 14 gesprekken.

De indruk van deze geïnterviewden is dat met name in het beleid rondom terugkeer en vertrek fermer moet worden "doorgepakt". Een respondent verwoordt het zo: "*Ik vind het allemaal een beetje veel te laks. Het duurt veel te lang voordat diegenen die niet in*

aanmerking komen voordat die weer weggestuurd worden". In dit citaat herkennen we goed de ambiguïteit rondom de mening dat de overheid te laks zou zijn. Het beleid op zich wordt omschreven als zowel een *beetje* laks als *veel* te laks. In de volgende zin wordt duidelijk dat met name de termijn die het kan duren voordat iemand moet vertrekken te lang is. Toch accepteert deze respondent hier eveneens dat er mensen zijn die wél in aanmerking komen om te blijven. Aangezien dit korte interviews waren, was er niet de gelegenheid om dieper in te gaan op dit soort ambivalenties–een vervolgonderzoek zou hier wellicht een beter licht kunnen schijnen. Wij vermoeden echter dat geïnterviewden als deze die zich in algemene zin negatief uitlaten over de uitvoering van het beleid zich goed realiseren dat dit een zeer complexe opgave is waarbij willekeur en onzorgvuldigheid niet past.

Een enkele respondent blijkt goed op de hoogte van de specifieke complicaties die kunnen optreden als gevolg van het besluit dat iemand geen recht heeft op verblijf. Zo zegt een van de geïnterviewden: "*Er zijn enkele mensen die zijn uitgeprocedeerd, die hebben geen paspoort, die kunnen niet terug naar daar waar ze vandaan komen, ja die wonen hier gewoon op straat, ja je hebt dat brood en bed beleid. Maar echte uitzetting dat gebeurt niet, het is allemaal wat te laks vind ik*". Ook hier het verwijt dat de overheid wat te laks is, ook hier de complexiteit en ambiguïteit rondom die constatering. Het gaat bij nader inzien om een zeer specifieke groep: uitgeprocedeerde asielzoekers zonder paspoort, die niet terug kunnen en dus op straat leven. Het optreden van de overheid wordt niet omschreven als volkomen incompetent of compleet nalatig, maar toch is het "allemaal" niet zo best want het is "wat te laks". Ook hier zien we de ambivalentie: de respondent is goed op de hoogte en herkent de complexiteit van het vraagstuk. Daarbinnen is de respondent ontevreden over een specifiek aspect van de aanpak dat tekortschiet (mogelijk deels omdat mensen niet op straat horen te leven—een humane overweging). Verder erkent de respondent impliciet dat een goede oplossing niet mogelijk is, want deze mensen hebben geen paspoort. Alhoewel het niet wordt uitgesproken, lijkt de respondent zich ervan bewust dat de overheid hier klem zit en geen goede oplossing meer kan leveren. Wat opvalt, is dat deze respondent (net als andere geïnterviewden) het nalaat om een heldere conclusie te trekken: klakkeloos uitzetten ongeacht de omstandigheden is niet de oplossing; zelfs niet voor diegenen die negatief zijn.

De volgende twee thema's gaan over de integratie of inburgering van vluchtelingen. De inhoud van het vijfde thema is dat *de overheid strenger moet zijn als het gaat over inburgering*. Dit thema wordt aangehaald door 27 van de 80 geïnterviewden, waarvan 21 het expliciet noemen. In het interview geven deze geïnterviewden aan dat er te lage inburgeringseisen zijn. De achterliggende gedachte is dat vreemdelingen zich moeten aanpassen aan de gewoonten en normen van ons land. De zorg is dat vreemdelingen dit

niet doen (om meerdere redenen). Men heeft het over het stellen van voorwaarden aan vreemdelingen om te zorgen dat zij zich aanpassen of dat ze wenselijk gedrag vertonen, bijvoorbeeld door te suggereren dat vluchtelingen slechts voorwaardelijk toegelaten kunnen worden en als ze zich niet bewijzen of ze plegen een misdrijf, dat ze dan niet meer welkom zijn.

Binnen dit thema valt wederom op dat, alhoewel men negatief lijkt over de komst van vreemdelingen, de bewoordingen genuanceerd zijn. Een van de geïnterviewden verwoordt het als volgt: "*Je komt toch wel verhalen tegen van mensen die hier bijvoorbeeld al heel lang wonen en die de taal nog niet spreken en die op andere vlakken achterblijven. Of dat te veel groepen bij elkaar blijven zitten waardoor ook die integratie tegen ja, dat werkt echt de integratie tegen*". De motivatie op de achtergrond lijkt hier meestal niet te zijn dat vreemdelingen het land uit moeten omwille van het vreemd zijn. Integendeel: men stelt als voorwaarde voor verblijf dat er wordt geïntegreerd. Het spreken van de taal en het voorkomen van (zelf)segregatie worden benoemd als middelen om integratie te bevorderen. De suggestie op de achtergrond is: een goed geïntegreerde vreemdeling is welkom.

Het zesde thema is het tegenovergestelde, namelijk dat de overheid *te hoge inburgeringseisen* stelt aan vluchtelingen. Dit wordt aangehaald door 9 van de 80 geïnterviewden, waarvan 8 het expliciet noemen. Een van de geïnterviewden weidde hier als volgt over uit: "*Wat je wel hoort, is dat inderdaad inburgering en dat we hebben besloten dat we dat vrij gaan laten aan de markt en dat mensen zelf voor een inburgeringscursus moeten zorgen, dat lijkt mij niet een heel wijs besluit. Ik denk dat [de overheid] meer de inburgering zelf ter hand moet nemen en ook duidelijker moet maken wat zij precies onder inburgering verstaat*". Met dit citaat wordt tevens duidelijk dat eventuele bezwaren tegen het beleid van de overheid bij nader inzien zijn toe te schrijven aan een heel specifiek aspect van het beleid: de manier waarop vreemdelingen door de overheid worden gefaciliteerd om in te kunnen burgeren. Op de achtergrond is wederom herkenbaar dat men erkent dat de overheid er goed aan doet om van vreemdelingen te verwachten dat zij inburgeren.

Het zevende thema is de gedachte dat *vluchtelingen niet in Nederland horen te zijn*. Dit thema kwam voor in 20 van de 80 interviews, waarvan in 17 gevallen expliciet. De belangrijkste overweging dat vluchtelingen hier niet horen, is simpelweg dat zij met te veel zijn en dat het hier al te vol is. Aan de oppervlakte lijkt het alsof men in meerdere of mindere mate negatief is over vluchtelingen. De redenen voor deze negativiteit zijn bij nadere bestudering: omdat er te veel vluchtelingen zijn in Nederland, omdat ze beter in het land van herkomst geholpen kunnen worden, of omdat ze terug naar het land van herkomst moeten zodra de situatie daar beter is. Het is belangrijk om op te merken dat men niet negatief is over vluchtelingen en vreemdelingen omdat zij vreemd zijn of

allemaal niet zouden deugen. De manier waarop dit wordt benoemd, is nooit: "vreemdelingen horen hier niet *thuis*."

Een respondent verwoordt het zo: "*Ik weet dat je ze niet allemaal kan opnemen en dat je ergens een grens moet trekken, het is lastig*". Opvallend is dat het probleem niet is dat vreemdelingen het land binnen komen; het probleem is de hoeveelheid en het trekken van een grens. Een andere respondent zegt: "*Ik vind het wel goed dat ze mensen helpen, daar is niks mis mee. Maar ik heb zoiets van het is te vol, het kost veel te veel geld en hier ziet al genoeg armoe in Nederland*". Ook hier zien we dat de zorg niet primair de vreemdeling is. Zowel de eerste als de tweede respondent lijken er vrede mee te hebben dat sommige vluchtelingen van Nederland hun thuis maken. Ze erkennen ook impliciet of expliciet dat vluchtelingen en vreemdelingen in wezen best in Nederland opgevangen zouden kunnen worden; daar is niets mis mee. Het probleem is niet de vreemdeling, maar de onmogelijkheid om praktische en (voor Nederlanders) billijke opvang te realiseren. Het werkelijke probleem lijkt met andere woorden dat Nederland niet in staat is om goede opvang te realiseren, hetzij omdat er te veel vluchtelingen zijn, hetzij omdat de overheid nu al niet in staat is om goed voor de eigen bevolking te zorgen. Met name dat laatste punt (het onvermogen om goed voor Nederlanders te zorgen) verwijst naar de rol die ongenoegen speelt bij het gebrek aan draagvlak voor migratiebeleid.

Het achtste en laatste thema noemen we *relatieve deprivatie*. Het gaat hier om geïnterviewden die bezorgd zijn dat vluchtelingen te veel krijgen in vergelijking met Nederlanders. Dit werd genoemd in 11 van de 80 interviews, waarvan 10 expliciet. Dit gaat in sommige gevallen samen met economische dreiging (vluchtelingen kosten te veel geld), maar het is interessant dat de vergelijking met Nederlanders die het niet makkelijk hebben ook expliciet gemaakt wordt. Geïnterviewden vinden het oneerlijk dat vluchtelingen zomaar van alles krijgen, terwijl Nederlanders die hard werken maar net rond kunnen komen. Dit gaat dus verder dan economische dreiging en is een moreel oordeel over het feit dat aan sommige Nederlanders te kort gedaan wordt.

Een respondent verwoordt deze zorgen als volgt: *"En ik hoor al wel dat minder bedeelden, mensen die een beetje pech hebben opgelopen en financieel niet zo goed zitten, daar een beetje de dupe van zijn, want de potjes voor hulp voor de andere burgers raken leeg"*. In uitspraken als deze verdwijnt de zorg over vreemdelingen naar de achtergrond. Op de voorgrond staat de zorg over de verdeling van middelen tussen minder bedeelden en asielzoekers. Deze zorgen betreffen uiteraard niet alleen de financiële steun. Ook de huisvesting is een punt van zorg: *"Ik vind dat die mensen te snel een huis krijgen toegewezen, terwijl andere mensen in Nederland ook wachten op een huis"*. Ook hier is te beluisteren dat ongenoegen over asielbeleid kan voortkomen uit ongenoegen over huisvesting. In citaten als deze gaat het in wezen over twijfels over de weerbaarheid van de Nederlandse samenleving en om onzekerheid of de overheid de eigen mensen goed

verzorgt. De vreemdeling is niet welkom omdat men denkt dat de overheid tekortschiet jegens de eigen bevolking.

Tabel 4.2: Thema's in gesprekken over vluchtelingenbeleid

	Niet aanwezig	Onduidelijk of een beetje aanwezig	Aanwezig
Humaniteit	36	12	32
Dreiging	40	7	33
Procedure moet coulanter	47	8	25
Procedure moet strenger	59	7	14
Burgerschap vluchtelingen negatief	53	6	21
Burgerschap vluchtelingen positief	71	1	8
Vluchtelingen horen hier niet	60	3	17
Relatieve deprivatie	69	1	10

4.2.1 Kantelpunten van draagvlak

Welke factoren spelen een rol bij de *verandering* van draagvlak? De analyse tot nu toe biedt een rijk inzicht aan de genuanceerde redenen voor mensen om een positieve of negatieve indruk te hebben. Een van de vervolgvragen in het interview vroeg expliciet of er een bepaalde reden, gebeurtenis, of moment was dat de mening van de respondent veranderd was.

Veel expliciete informatie over precieze kantelpunten kregen we niet uit de antwoorden van geïnterviewden op deze vraag. Het leeuwendeel gaf aan dat ze altijd al deze mening hadden gehad of dat deze onveranderd was. Uiteraard zou dit best toe te schrijven kunnen zijn aan het feit dat mensen zich over het algemeen niet zo goed bewust zijn van meningsverandering, of deze liever niet toe willen geven.

Desalniettemin waren er toch diverse indicaties over de enkele factoren die bijdragen aan het kantelen van draagvlak. Enerzijds gaat het daarbij om grote in het oog springende gebeurtenissen. De grote instroom van vluchtelingen in 2015 werd door enkele geïnterviewden vermeld als reden dat ze hun mening hadden bijgesteld. Daarbij werd men zowel beïnvloed door de indruk dat er in 2015 te veel vluchtelingen naar

Nederland waren gekomen of wilden komen, als door de indruk dat de situatie in 2015 zo schrijnend was dat grote aantallen moesten vluchten uit hun land.

Voorbeelden van verwijzingen naar de beeldbepalende indrukken uit 2015 die het draagvlak deden kantelen, zijn veelbetekenend. Een respondent zegt: "*Mijn mening is veranderd sinds vluchtelingen in grote aantallen met bootjes naar Nederland komen".* Deze respondent bedoelt waarschijnlijk de mensen die met bootjes naar Europa komen, maar verwijst impliciet naar de manier waarop deze "vluchtelingenstroom" wordt verbeeld op tv en in de media als een belangrijke factor in de meningsvorming. Een andere respondent geeft aan: *"Ik denk dat de mening is ontstaan op het moment dat de dingen uit de hand liepen"*. Ook hier gaat het om een indruk, maar deze verwijst eerder naar het vermeende verlies van controle in de loop van 2015 dan naar een specifiek aspect van de vluchtelingenproblematiek. Opmerkingen als deze zijn nuttig, omdat ze erop wijzen dat beeldvorming het draagvlak kan doen kantelen om meerdere redenen: enerzijds omdat "zij" een bedreiging of probleem zijn, anderzijds omdat "wij" het niet aankunnen.

Wat verder opvalt, is dat op het gebied van draagvlak voor de komst van asielzoekers zoveel geïnterviewden verwijzen naar "verhalen". We zagen dat reeds in de citaten hierboven. In veel van die citaten zegt men dat "je hoort" van misstanden, of dat er "verhalen" zijn die dat aantonen. Ten slotte zijn er geïnterviewden die verwijzen naar ervaringen in persoonlijke kring van henzelf of van goede bekenden (zoals hun partner of een familielid). De algemene indruk is dus dat er verschillende soorten informatie zijn, die kunnen bijdragen aan het kantelen van draagvlak. Draagvlak lijkt niet alleen het gevolg van beeldvorming in de media.

Om een betere indruk te krijgen van de redenen dat meningen van geïnterviewden kantelen, codeerden we de bron van de mening van de geïnterviewden meer systematisch. Hierbij maken we onderscheid tussen persoonlijke ervaringen, ervaringen van anderen, de media, en terreuraanslagen. In Tabel 7.25 zien we dat de media het meest vermeld worden (in 26 interviews), gevolgd door persoonlijke ervaringen en de ervaringen van anderen. Slechts 5 geïnterviewden vermeldden de aanslagen tijdens het interview. Uit aanvullende analyses blijkt dat mensen met een negatievere houding jegens asielbeleid met name berichtgeving in media en een enkele keer terroristische aanslagen noemen als reden dat zij hun mening veranderd hadden, maar ook hier meldde het leeuwendeel dat hun mening niet veranderd is. Mensen met een positieve houding jegens asielbeleid vermeldden vaker persoonlijke ervaringen over de moeilijke situatie van vluchtelingen die een indruk op hen gemaakt hadden. Deze nadruk op het lot van personen sluit aan bij het belang van humaniteit bij het draagvlak voor asielopvang: op het moment dat de individuele asielzoeker in beeld komt, verdwijnen

zorgen over de groep als geheel naar de achtergrond en staat het belang van de mens centraal.

4.2.2 Relatie tussen interviews en enquête

In de laatste fase van de analyse koppelen we de thema's in de interviews aan de antwoorden van respondenten op de enquête (zie hoofdstuk 3). Zo kunnen we nagaan in welke mate (het gebrek aan) verschillende soorten draagvlak samengaat met het noemen van een bepaald thema in het interview. De samenhang tussen draagvlak in de enquête en de inhoud van de interviews staat in Tabel 4.3.

Tabel 4.3: Samenhang tussen enquête maten en thema's interviews vluchtelingen (de cijfers zijn correlaties)

	Acceptatie	Onbehagen	Evaluatie uitvoering terugkeer/inburgeringsbeleid	Evaluatie arbeidsmigrantenbeleid
Humaniteit	0,46**	-0,18	0,06	0,34**
Dreiging	-0,46**	0,25*	-0,30**	-0,28*
Procedure/uitvoering algemeen	0,10	-0,11	-0,04	-0,02
Procedure moet strenger	-0,34**	0,19	-0,11	-0,28*
Procedure moet coulanter	0,27*	-0,22*	0,03	0,19
Burgerschap vluchtelingen negatief	-0,22	0,14	0,03	-0,25*
Burgerschap vluchtelingen positief	0,27*	-0,24*	-0,01	0,30**
Vluchtelingen horen hier niet	-0,36**	0,31**	-0,23*	-0,27*
Relatieve deprivatie	-0,42**	0,31**	-0,17	-0,28*

* p<.05 ** p<.01

De acceptatie van migranten (uit enquête) hangt zoals verwacht samen met alle positieve en negatieve thema's. Respondenten die migranten accepteren, laten meer positieve en minder negatieve geluiden horen in de interviews. Dat is niet

verwonderlijk, maar is in zekere zin een bevestiging van de betekenis van die variabele in de enquête. We weten verder dat onbehagen sterk negatief samenhangt met acceptatie, dus het hoeft ook niet te verwonderen dat de samenhang met onbehagen in de andere richting gaat dan die met acceptatie. Waar acceptatie positief samenhangt met een bepaald thema uit het interview, hangt onbehagen negatief samen; en omgekeerd.

Opmerkelijk is wel het verschil in sterkte tussen de samenhang met acceptatie en onbehagen. Acceptatie hangt het sterkst samen met humaniteit en dreiging, terwijl onbehagen het sterkst samenhangt met relatieve deprivatie en de gedachte dat vluchtelingen hier niet horen. Deze verbanden versterken het beeld zoals dat hierboven is geschetst aan de hand van de citaten en de patronen die we observeerden in de interviews. Zoals we al eerder zagen, in de interpretatie van de redenen dat men deprivatie ervaart en dat vluchtelingen niet in Nederland horen, blijkt ook uit deze verbanden dat negatieve gevoelens over de komst van vluchtelingen niet noodzakelijk te maken hebben met problemen rondom vluchtelingen: er lijken meer algemene redenen voor te zijn, die te maken hebben met ongenoegen over de Nederlandse samenleving als geheel.

Naast deze verbanden met acceptatie en onbehagen kunnen we ook het verband tussen de ontevredenheid met het beleid (zoals blijkend uit de enquête) en de inhoud van de interviews onderzoeken. Het antwoord op deze vraag vinden we in de twee laatste kolommen van Tabel 4.3. De ontevredenheid over de uitvoering van het terugkeer-/inburgeringsbeleid kwam uit de burgerenquête naar voren als een van de pijnpunten. Het is veelzeggend dat de ontevredenheid over de uitvoering van het overheidsbeleid niet sterk samenhangt met hoe vaak de procedure (te streng of te coulant) vermeld wordt in het gesprek. Mensen die ontevreden zijn over de uitvoering, lijken dus niet meteen concrete suggesties te vermelden over hoe het in hun ogen beter kan (bijvoorbeeld coulanter of strenger). Wel benadrukken mensen die ontevreden zijn de dreiging van vluchtelingen en het feit dat vluchtelingen niet naar Nederland horen te komen. Ze lijken ook iets sterker te scoren op relatieve deprivatie, maar die relatie is zwakker en niet statistisch significant.

De conclusie die hieruit getrokken kan worden, is dat mensen die ontevreden zijn over de uitvoering van het terugkeer-/inburgeringsbeleid niet zozeer concrete suggesties hebben voor het beleid of een totaal gebrek aan humaniteit jegens vluchtelingen vertonen, maar dat ze vluchtelingen als een bedreiging zien en vinden dat ze niet naar Nederland horen te komen. Dit past bij het beeld dat we kregen van deze mensen in de burgerenquête. Daar was voor de evaluatie van de uitvoering van het beleid het onbehagen een relatief goede voorspeller van een negatieve evaluatie van de uitvoering van het terugkeer- en inburgeringsbeleid.

In de laatste kolom van tabel 4.3 zijn de verbanden gegeven met de evaluatie van het arbeidsmigrantenbeleid uit de enquête. Deze zijn enkel ter informatie en worden hier niet verder besproken.

4.3 Resultaten vraag 2: Draagvlak voor de komst van arbeidsmigranten

De tweede hoofdvraag in het interview werd als volgt ingeleid: “Een tweede groep waarover ik het met u wil hebben, zijn mensen die vanuit een ander land in Nederland komen wonen en werken. We hebben het niet over illegalen, maar over mensen die hier legaal komen werken.” Vervolgens werd de vraag gesteld: “Wat vindt u van deze legale arbeidsmigranten, van wie er naar Nederland mag komen en hoeveel er mogen komen?” Ook hier werd (indien nodig) gevraagd of de overheid iets zou moeten veranderen aan hoe ze met arbeidsmigranten omgaat en vervolgens of er een verandering van de mening was geweest en waarom.

De analyse van antwoorden wees uit dat er tien verschillende antwoordcategorieën konden worden onderscheiden (zie Appendix 7.6.2, Tabel 7.26). Voor verdere analyse en interpretatie hebben we deze categorieën ingedeeld in een aantal grotere thema’s. Een overzicht van thema’s en categorieën staat in Tabel 4.4. Hoe vaak elk thema voorkomt in de interviews staat in Tabel 4.5.

Het eerste thema dat veel wordt genoemd in de gesprekken over arbeidsmigranten is *migratie is goed*. 47 van de 80 geïnterviewden noemen dit thema. Onder dit thema vallen onder meer uitspraken over het nut of het belang van arbeidsmigranten voor de economie, voor bedrijven, of voor individuen. Een respondent zegt het als volgt: “*De Polen en Roemenen zijn goedkoper en daar heeft Nederland voordeel van, want zo blijven de tuinbouwbedrijven bestaan.*” Opvallend in deze uitspraak is dat de respondent er de voordelen van benadrukt dat bepaalde arbeidskrachten een laag loon verdienen: dat wordt gezien als een stimulans voor Nederlandse bedrijven. Deze uitspraak staat niet op zich. Volgens veel geïnterviewden zijn arbeidsmigranten van nut voor bedrijven of de economie, omdat zij vacatures kunnen opvullen waarvoor er in Nederland geen geschikte kandidaten zijn of geen Nederlanders die dat werk willen doen.

Een andere respondent merkt op: *“Ik vind het prima dat iedereen komt. Sommige Nederlanders willen sommige werkzaamheden niet uitvoeren en zij wel, dus vind ik het logisch dat zij wel komen en dat uitvoeren”*. Enerzijds valt in deze uitspraak op dat het lijkt alsof iedereen welkom is. Anderzijds zit in uitspraken als deze een duidelijke vergelijking met autochtone Nederlanders, die niet (meer) in staat zouden zijn om bepaald werk te doen. De uitspraak geeft een veelgehoorde gedachte weer: dat arbeidsmigranten het werk doen waar Nederlanders niet in geïnteresseerd zijn.

Het belang van arbeidsmigratie voor individuen gaat over het feit dat het voor individuen voordelig is als ze een baan kunnen zoeken en vinden in het buitenland. Sommige geïnterviewden vermelden dat ze dit zelf ook wel zouden willen, of dat de arbeidsemigratie (van Nederland naar het buitenland) ook mogelijk moet zijn. Op deze manier is er begrip voor de motieven van arbeidsmigranten. De mogelijkheid tot arbeidsmigratie biedt kansen die Nederlandse burgers ook voor zichzelf op prijs stellen.

Het tweede thema is *economische dreiging*. Dit thema wordt in 36 van de 80 interviews genoemd en in 28 expliciet. Een respondent verwoordt het als volgt: "*Ik denk dat je dat zo sterk mogelijk moet beperken, omdat ik denk dat er in Nederland mensen zat rondlopen die die plaatsen kunnen vervullen. Want wanneer haalt op een gegeven moment een baas iemand naar Nederland toe. Alleen als je er dus echt beter van kan worden. En wanneer word je er beter van? Als op een gegeven moment die persoon een arbeidsplaats van een Nederlander in kan nemen en die dan waarschijnlijk een lagere vergoeding daartegenover heeft staan. Ik denk dat daar de werkgevers helemaal fout zitten. Ik vind dat een slechte zaak, want dat gaat ten koste van de Nederlandse werknemers maar ook ten koste van de Nederlandse economie".* Het contrast met de redenering hierboven valt gelijk op. Nederlandse bedrijven profiteren in deze redenering nog steeds van goedkope arbeidskrachten, maar de welvaart die deze bedrijven verwerven komt niet ten bate aan de samenleving; ze gaat er ten koste van. Opvallend aan het citaat is dat de arbeidsmigranten zelf niets wordt verweten: het betreft een verwijt aan Nederlandse werkgevers: zij zitten helemaal fout.

Dit citaat is representatief voor een eerste soort economische dreiging dat door veel geïnterviewden genoemd wordt. Het idee is dat arbeidsmigranten de banen van Nederlanders bedreigen. Zoals in het citaat hierboven is te zien, wordt dit niet zozeer de vreemdelingen verweten. Een tweede respondent benoemt het zo: *"Ik vind dat een beetje valse concurrentie. Want de werkgevers die halen heel goedkope arbeidskrachten hiernaartoe. Kijk bijvoorbeeld maar naar de vrachtwagenchauffeurs. Er rijden 80% Poolse vrachtwagenchauffeurs op de weg en bijna geen Nederlandse vrachtwagens meer. Polen, Roemen, Hongaren, 75 procent is zeg maar buitenlandse vrachtwagenchauffeur […]. Dat vind ik een heel slechte zaak […], ik denk dat we gewoon de eigen bevolking eerst aan het werk moeten zien te houden".* Ook hier ligt de nadruk op de verantwoordelijkheid van werkgevers. De laatste zin in het citaat is veelzeggend: de respondent heeft het over "we moeten". Dat maakt duidelijk waar de verantwoordelijkheid voor de valse concurrentie ligt: het moet in eigen land anders.

De tweede manier waarop economische competitie wordt genoemd, is dat geïnterviewden vinden dat arbeidsmigranten gebruik of misbruik maken van de goede sociale voorzieningen in Nederland en dat dit ongewenst is. Daarbij moet aangetekend

worden dat slechts drie geïnterviewden dit expliciet noemden, terwijl de bedreiging van banen relatief veel vaker voorkomt.

Het derde thema is de noodzaak tot *gelijke behandeling van Nederlanders en migranten*. In 30 van de 80 interviews werd dit vermeld, waarvan 26 keer expliciet. Het ging dan meestal om mensen die vonden dat arbeidsmigranten tegen dezelfde voorwaarden moesten werken als Nederlanders, zodat er geen oneerlijke concurrentie ontstaat. Een respondent zegt het zo: "*Ik vind wel de arbeidsmigranten bijvoorbeeld uit Oostbloklanden zoals Roemenië, Polen, Bulgarije, die erbarmelijke omstandigheden kennen we allemaal, die vaak voor een dubbeltje per uur of wat dan ook voor een heel laag uurloon hier komen werken, ik vind dat dat fors verbeterd moet worden. Die mensen die zijn natuurlijk heel blij dat die hier al werk kunnen doen en dat ze daarvoor betaald krijgen en dat bedrag vinden ze daar heel wat. Maar ik vind dat ze dat wel moeten verbeteren. Er is een heel scheve verhouding, mensen die uit Polen, Bulgarije hier komen werken die doen hetzelfde werk als dat de Nederlander doet, maar voor een veel lager uurloon. Ik vind die verhouding heel scheef en dat moet rechtgetrokken worden".* Zoals uit dit citaat blijkt, ligt deze redenering in het verlengde van het idee dat er een economische dreiging uitgaat van arbeidsmigranten. Inderdaad komt dit thema over gelijke behandeling vaak samen voor met het thema economische dreiging.

Het vierde thema noemen we *volg de wet,* omdat het argumenten groepeert die zeggen dat wat legaal is, prima is. 23 van de 80 geïnterviewden noemen dit thema, waarvan 13 expliciet. Dit thema is misschien beïnvloed door de vraagstelling, omdat we daarin expliciet duidelijk gemaakt hebben dat het om legale arbeidsmigranten ging. Los daarvan geeft dit thema toch aan dat veel geïnterviewden geen probleem hebben met de komst van deze arbeidsmigranten. Het verwijzen naar het legale karakter is dan eenvoudig een manier om de mening te laten blijken. Een respondent verwoordde het bondig: "*Het is legaal dus het mag, punt*".

Het vijfde en laatste thema is *culturele dreiging*. Onder dit thema vallen uitspraken dat arbeidsmigranten zich moeten aanpassen aan de normen en omgangsvormen die in Nederland gelden. Een voorbeeld van een uitspraak in dit thema is: "*Voor mij is iedereen welkom om het zo te zeggen, zolang ze zich maar houden aan de normen en waarden die wij hier allemaal met mekaar hebben"*. 12 van de 80 geïnterviewden noemen dit thema.

Tabel 4.4: Thema's arbeidsmigratiebeleid

Migratie is goed

- Economie heeft migranten nodig/is goed voor economie
- Nederlanders willen sommige banen niet doen of willen kansen op werk niet aannemen
- Biedt meer kansen voor individuen (ook eventueel voor respondent zelf), Nederlanders moeten ook naar het buitenland kunnen
- Iedereen is welkom

Economische dreiging

- Bedreiging voor de banen van Nederlanders, voorkeur voor Nederlanders
- Twijfel of migranten hier komen om te werken (of komen ze voor de sociale voorzieningen)?
- Arbeidsmigranten zouden geen gebruik mogen maken van sociale voorzieningen, moeten eigen broek ophouden

Gelijke behandeling vanuit standpunt Nederlanders of migranten

- Gelijke behandeling (bijvoorbeeld loon) van Nederlanders en buitenlanders nodig

Volg de wet

- Illegaliteit tegengaan/ wat legaal is, is goed/ wie hier legaal is: prima

Culturele dreiging

- Arbeidsmigranten moeten zich aanpassen (normen, omgangsvormen)

Tabel 4.5: Thema's in gesprekken over arbeidsmigrantenbeleid

	Niet aanwezig	Onduidelijk of een beetje aanwezig	Aanwezig
Migratie is goed	33	9	38
Economische dreiging	44	8	28
Gelijke behandeling	50	6	24
Volg de wet	57	10	13
Culturele dreiging	68	4	8

4.3.1 Kantelpunten van draagvlak

Op het gebied van arbeidsmigratie konden geïnterviewden nauwelijks tot geen specifieke momenten of gebeurtenissen aangeven die ertoe leidden dat zij hun mening over dit onderwerp hadden gevormd of veranderd. Die observatie komt overeen met een andere, namelijk dat in dit onderwerp opvallend vaak werd verwezen naar persoonlijke ervaringen (en veel minder naar "verhalen" of opvallende gebeurtenissen die veel in de media waren).

Om deze indruk te toetsen, codeerden we ook de bron van de mening van de geïnterviewden. We maken hierbij onderscheid tussen persoonlijke ervaringen, ervaringen van anderen, en bronnen uit de media. In Tabel 7.26 zien we dat op het gebied van draagvlak voor arbeidsmigratie juist persoonlijke ervaringen veruit de meest voorkomende bron zijn (in 18 interviews), gevolgd door ervaringen van anderen en de media. In vergelijking met de mening over de komst van vluchtelingen, lijkt voor de vorming van de mening over arbeidsmigranten beïnvloeding vanuit de media veel minder belangrijk te zijn.

We concluderen hieruit dat draagvlak voor de komst van arbeidsmigranten veel minder onderhevig is aan dramatische gebeurtenissen (zoals de komst van veel asielzoekers in 2015) die veel media-aandacht krijgen.

4.3.2 Relatie tussen interviews en enquête

Tot slot onderzoeken we ook de verbanden tussen wat we in de enquête gemeten hebben en de inhoud van de gesprekken over arbeidsmigranten. De samenhang tussen de enquête maten en het voorkomen van alle thema's in het gesprek over arbeidsmigranten staat in Tabel 4.6.

Net zoals het geval was voor het gesprek over vluchtelingen, hangt de acceptatie van migranten positief samen met thema's die een positieve houding tegenover migranten inhouden ('migratie is goed' en 'volg de wet'). Net als voor vluchtelingen hangt acceptatie negatief samen met economische dreiging.

De evaluatie van het arbeidsmigrantenbeleid zoals gemeten in de enquête hangt negatief samen met de aandacht die respondenten in de interviews vragen voor gelijke behandeling van arbeidsmigranten en Nederlanders. Dit betekent dat vooral mensen die ontevreden zijn een meer gelijke behandeling vragen. Mensen die tevreden zijn, zijn vaker geneigd om te zeggen dat arbeidsmigratie prima is als het legaal is.

In de op een na laatste kolom van tabel 4.6 is de samenhang weergegeven met de evaluatie van de uitvoering van het terugkeer- en inburgeringsbeleid uit de enquête . Deze zijn enkel ter informatie en worden hier niet verder besproken.

Tabel 4.6: Correlaties tussen enquêtematen en thema's interviews arbeidsmigranten

	Acceptatie	Onbehagen	Evaluatie uitvoering terugkeer/inburgeringsbeleid	Evaluatie arbeidsmigrantenbeleid
Migratie is goed	0,15	-0,20	0,12	0,19
Economische dreiging	-0,26*	0,16	-0,30**	-0,10
Gelijke behandeling	-0,16	0,19	0,00	-0,29**
Volg de wet	0,35**	-0,29**	0,14	0,28*
Culturele dreiging	0,08	-0,03	0,03	0,13

* p<,05 ** p<,01

4.4 Integratie van bevindingen uit interviews

De onderzoeksresultaten tot nu toe zijn in veel opzichten informatief. Er is een breed, rijk spectrum van redenen dat draagvlak voor asielopvang en draagvlak voor arbeidsmigratie kan afkalven. Daarbij valt op dat mensen opmerkelijk genuanceerd en mild zijn over zowel vluchtelingen als arbeidsmigranten: vrijwel niemand is radicaal tegen opvang of wil alle vreemdelingen het land uit.

Alles overziend valt op dat aan de kant van gebrek aan draagvlak één overkoepelend thema domineert: het idee van dreiging. Zowel vluchtelingen als arbeidsmigranten kunnen als bedreiging worden ervaren. De primaire reden is dat hun komst onze welvaart en verworvenheden op het spel zet. Opvallend is dat volgens vrijwel alle geïnterviewden, inclusief degenen die het meest negatief zijn over vluchtelingenopvang, échte vluchtelingen goed moeten worden opgevangen. Men is echter negatiever als men de indruk heeft dat velen gelukszoekers en profiteurs zijn, of dat het er simpelweg te veel zijn. Opvang van zo'n groep is bedreigend omwille van de Nederlanders die het zwaar hebben. Voor arbeidsmigranten geldt dat zij gelijk behandeld moeten worden aan Nederlandse werknemers. Dat is echter volgens sommige geïnterviewden niet het geval en dat wordt werkgevers verweten. Dreiging is vaak het gevolg van misstanden in de Nederlandse samenleving: een overheid die tekortschiet of werkgevers die te veel aan hun winst denken.

Er zijn ook overkoepelende redenen dat draagvlak hoog is. Voor asielopvang is humaniteit zo'n overkoepelend principe. In het streven naar humaniteit is het acceptabel (en in het geval van misstanden noodzakelijk) om coulantere procedures te

hanteren, flexibiliteit te betrachten en om humanitaire redenen uitzonderingen te maken. Voor arbeidsmigranten is de overkoepelende reden dat draagvlak hoog is een heel andere: zij brengen Nederlanders en het bedrijfsleven profijt.

Ten slotte is nog een overkoepelend thema waar voor- en tegenstanders van migratie het impliciet of expliciet over eens zijn. Dit betreft overwegingen voor asielzoekers en arbeidsmigranten die reeds in het land zijn. Draagvlak voor hun aanwezigheid is er zolang ze inburgeren en zich aan de mores aanpassen. De overheid wordt geacht dat te faciliteren.

Dit alles overziend kunnen we constateren dat er in deze 80 interviews vier achterliggende principes zijn die bepalen in hoeverre er draagvlak is voor migratie: of migranten verworven rechten of welvaart bedreigen, of we ze humaan opvangen, of ze ons profijt brengen en of ze goed integreren.

De resultaten verschaffen tevens inzicht in de verandering van draagvlak. Er zijn legio aanleidingen waarom draagvlak toeneemt, dan wel afneemt. Persoonlijke ervaringen spelen met name een rol voor de toename van draagvlak voor asielopvang, maar ook bij het verpieteren van draagvlak voor arbeidsmigratie. De primaire bedreiging voor draagvlak voor asielopvang zijn echter schokkende verhalen, al dan niet in de media. Schokkende verhalen over inhumane behandeling zetten de overheid onder druk om coulanter en humaner te zijn. Schokkende verhalen die dreiging verbeelden (asielstromen) of die suggereren dat de overheid geen controle meer heeft (zoals ten tijde van de grote aantallen vluchtelingen in 2015), doen het draagvlak voor asielopvang verdampen.

4.5 Conclusies op basis van telefonische interviews

- De belangrijkste thema's in de gesprekken over het vluchtelingenbeleid zijn (in volgorde van belangrijkheid): humaniteit, dreiging, het belang van een snellere en meer flexibele procedure, het belang van meer nadruk op burgerschap/integratie van vluchtelingen, de mening dat vluchtelingen niet naar Nederland horen te komen, en dat meer mensen uitgezet moeten worden.
- Mensen die ontevreden zijn over de uitvoering van het terugkeer- en inburgeringsbeleid geven weinig concrete suggesties ter verbetering en vermelden niet minder vaak empathie/humaniteit voor vluchtelingen in de interviews. Wel zien ze vluchtelingen als een bedreiging en vinden ze dat vluchtelingen niet in Nederland horen te worden opgevangen.

- Mensen die ontevreden zijn over het arbeidsmigratiebeleid willen een gelijke behandeling van arbeidsmigranten en Nederlanders om oneerlijke concurrentie tegen te gaan.
- We suggereren op basis van de 80 interviews dat er vier achterliggende principes zijn die bepalen in hoeverre er draagvlak is voor migratie: of migranten verworven rechten of welvaart bedreigen, of we ze humaan opvangen, of ze ons profijt brengen en of ze goed integreren.
- De media zijn een belangrijke bron voor de mening over het vluchtelingenbeleid, maar veel minder belangrijk voor de mening over het arbeidsmigratiebeleid, waar de persoonlijke ervaring of ervaring van anderen de belangrijkste bronnen zijn.
- Schokkende verhalen, al dan niet in de media, lijken een belangrijke reden te zijn dat draagvlak voor asielopvang plots verschuift. Schokkende verhalen over inhumane behandeling zetten de overheid onder druk om coulanter en humaner te zijn. Schokkende verhalen die dreiging verbeelden of die suggereren dat de overheid geen controle meer heeft (zoals tijdens de influx in 2015), doen draagvlak verdampen.

5 Beschouwing

Aan het begin van dit onderzoek stelden we de vraag: Welke factoren beïnvloeden de mate van maatschappelijk draagvlak voor de verschillende aspecten van het migratiebeleid in Nederland, en in hoeverre kunnen die factoren worden ingezet om maatschappelijk draagvlak voor die aspecten te behouden dan wel versterken?

Maar voordat we die vragen kunnen beantwoorden, leek het nuttig om eerst te ontleden: waar bestaat "draagvlak voor migratiebeleid" uit? Een literatuuronderzoek en een enquête verschaften het nodige inzicht. Een kanttekening hierbij is dat de steekproef weliswaar groot was, maar dat we de representativiteit van de steekproef niet helemaal kunnen garanderen; zo waren burgers die dichtbij een AZC woonden oververtegenwoordigd in het onderzoek.

5.1 Conclusies en gevolgtrekkingen over "draagvlak voor migratiebeleid"

Draagvlak voor migratiebeleid valt bij nadere beschouwing uiteen in meerdere aspecten, die slechts weinig gemeenschappelijk hebben. Het is dan ook nuttig om verschillende aspecten van beleid te onderscheiden. Men denkt zeer verschillend over beleid rondom arbeidsmigranten, de opvang van asielzoekers, terugkeer/vertrek en inburgering. Bovendien is duidelijk dat draagvlak voor migratie (de komst en aanwezigheid van vreemdelingen) iets heel anders is dan draagvlak voor de uitvoering van migratiebeleid (de handelingen van de overheid rondom dit vraagstuk).

Bij aanvang van het onderzoek veronderstelden we dat draagvlak voor beleid op nationaal niveau sterk zou kunnen verschillen van draagvlak op lokaal niveau. Daar vonden we in dit onderzoek geen bewijs voor. Toch denken we dat het nuttig kan zijn om in toekomstig onderzoek nog eens goed te kijken naar de manier waarop ervaringen met bijvoorbeeld problematiek rondom AZC's zich verhouden tot het veranderen van draagvlak.

Als we de verschillende aspecten van het migratiebeleid in ons onderzoek onderscheiden dan valt op dat de meeste ontevredenheid met het migratiebeleid zich concentreert rond de *uitvoering* van het beleid van vertrek en inburgering. Verder is men ambivalent over arbeidsmigratie. Er is wat ontevredenheid over de verschaffing van werkvergunningen aan niet-EU-burgers en een vrij grote minderheid is negatief over het vrije verkeer van EU-burgers.

De gevolgtrekkingen die we hieruit trekken, zijn ten eerste dat men er in toekomstig onderzoek verstandig aan doet om deze verschillende aspecten te onderscheiden. Het bewaren van draagvlak voor migratiebeleid vaart wel bij nuance, vermoeden wij. Er is

onder respondenten immers opmerkelijk veel draagvlak voor de meeste aspecten van het migratiebeleid. Uit de resultaten van zowel de enquête als de interviews maken wij op dat de meeste respondenten goed in staat zijn om een genuanceerd onderscheid te maken tussen deze aspecten en de aspecten waar minder draagvlak voor is.

5.2 Factoren die draagvlak voor vluchtelingenbeleid bepalen

Op basis van de resultaten uit de enquête concluderen wij dat het draagvlak voor de verschillende aspecten van vluchtelingenbeleid sterk wordt bepaald door hoe positief of negatief men tegenover vluchtelingen en migranten staat. Dat is geen nieuw inzicht: het is een bevestiging van wat decennia literatuur suggereren.

De enquête voegt daaraan echter iets nieuws toe: deze negatieve houding tegenover vluchtelingen en migranten hangt sterk samen met maatschappelijk onbehagen. Maatschappelijk onbehagen omvat een veelheid van negatieve sentimenten, waaronder wantrouwen jegens de overheid, pessimisme over de toekomt van het land, een ervaren gebrek aan maatschappelijke waardering en collectief ongenoegen. Het betreft hier geen concrete klacht of concreet probleem; het is een diffuus sentiment rondom het idee dat het met “ons” slecht is gesteld.

Zoals gezegd is men het meest negatief over de uitvoering van het beleid. In vergelijking met andere aspecten van draagvlak wordt het draagvlak voor de uitvoering van het beleid relatief sterk bepaald door dit maatschappelijk onbehagen. Hoe positief of negatief men tegenover vluchtelingen/migranten staat, speelt hier een minder belangrijke rol.

De gevolgtrekking is dat maatschappelijk ongenoegen een belangrijke rol speelt, die tot op heden weinig aandacht heeft gekregen als verklaring waarom burgers bij tijd en wijle zo negatief zijn over migratiebeleid. Ons onderzoek laat zien dat mensen die ontevreden zijn over de uitvoering van het terugkeer- en inburgeringsbeleid (het meest negatieve aspect van het migratiebeleid) maar weinig concrete suggesties hebben ter verbetering van dat beleid. Ook hebben deze mensen niet minder empathie voor vluchtelingen. Alles wijst erop dat het maatschappelijk ongenoegen een belangrijke factor is in het negatieve oordeel over de uitvoering van het beleid.

Als we in meer detail kijken naar de redenen dat mensen aarzeling hebben bij het welkom heten van vluchtelingen en arbeidsmigranten dan verschaffen de interviews een verdiepend inzicht. Allereerst valt op dat radicale afwijzing van migratie en sterke negativiteit over vluchtelingen zich beperkt tot een kleine minderheid. Er is opvallend grote consensus over de noodzaak om echte vluchtelingen goede opvang te bieden, ook onder de personen die negatief zijn over het overheidsbeleid. De voornaamste zorg van respondenten die zich bedreigd voelen door migratie, lijkt bijvoorbeeld te zijn dat de

overheid door massale migratie niet goed kan zorgen voor opvang zonder de belangen van autochtone Nederlanders te schaden. Op de achtergrond speelt dus een zorg over de eigen bevolking, niet de angst voor de vluchteling zelf.

De gevolgtrekking is dat draagvlak verdampt doordat de overheid er niet in slaagt om zorgen over de consequenties voor de eigen bevolking weg te nemen. De impressie dat de overheid de controle kwijt is, is fnuikend voor draagvlak.

Op basis van de interviews concluderen we dat draagvlak voor migratiebeleid ten aanzien van vluchtelingen wordt bepaald door drie achterliggende principes: of migranten verworven rechten of welvaart bedreigen, of we ze humaan opvangen en of ze goed integreren. Daarbij neemt door dreiging het draagvlak voor asielopvang af en neemt door humane overwegingen draagvlak voor asielopvang toe. De behoefte aan goede integratie is er een die voor- en tegenstanders verdeelt; men verwacht dat de overheid dit faciliteert.

De media zijn een belangrijke bron voor meningen over het vluchtelingenbeleid. Schokkende verhalen, al dan niet in de media, lijken een belangrijke reden te zijn dat draagvlak voor asielopvang plots verschuift. Schokkende verhalen over inhumane behandeling zetten de overheid onder druk om coulanter en humaner te zijn. Schokkende verhalen die dreiging verbeelden of die suggereren dat de overheid geen controle meer heeft (zoals tijdens de influx in 2015), doen draagvlak verdampen.

Wat kunnen we hieruit concluderen over de vraag waarom draagvlak voor asielzoekersbeleid plots kan veranderen? Uit het patroon van resultaten leiden wij af dat onbehagen niet *a priori* sterk samenhangt met migratiebeleid. Deze samenhang ontstaat omdat het een terrein is waar de overheid ogenschijnlijk onder druk staat en de controle kwijt lijkt te zijn. De “trigger” is hier de beeldvorming over de overheid, het momentum ontstaat wanneer een substantiële groep Nederlanders ongenoegen ervaart.

De suggestie is dus dat het ongenoegen zich toespitst op de onderwerpen die prominent in het nieuws zijn en die illustreren op welk terrein de Nederlandse overheid tekortschiet. Ten tijde van Pim Fortuyn waren het zaken als de wachtlijsten in de zorg die, in de ogen van bezorgde Nederlanders, bevestigden dat het land in last was. Tijdens de bankencrisis was het de economie. De vluchtelingenproblematiek van 2015 was een nieuwe aanleiding om dat algemene ongenoegen te vertalen in concrete grieven over de uitvoering van beleid op dit vlak. We benadrukken dat we deze verklaring niet direct uit de resultaten kunnen staven, maar we doen de suggestie dat het een goede verklaring biedt voor het opvallende patroon dat het ongenoegen zich concentreert op de uitvoering (terwijl het principe van opvang van vluchtelingen in vrijwel de hele bevolking steun geniet).

Het is te vroeg om aan deze suggestie harde gevolgtrekkingen te verbinden, anders dan dat het nuttig kan zijn hier nader onderzoek naar te doen. Met name als het gaat om

het herstellen van draagvlak stelt deze constatering ons voor vragen die we op dit moment nog niet goed kunnen beantwoorden. De uitvoering van beleid kan men verbeteren, maar het wegnemen van een collectief sentiment van ongenoegen is een uitdaging van een ander niveau.

5.3 Factoren die draagvlak voor beleid arbeidsmigratie bepalen

Net als het geval is bij asielzoekers valt ons, met name in de interviews, op dat de meeste mensen positief zijn over arbeidsmigranten zelf. Men heeft weinig problemen of bezwaren tegen deze vreemdelingen. Voor de personen die bezwaar hebben tegen arbeidsmigratie ligt de kern van hun zorg bij de gevolgen voor autochtone Nederlanders, niet bij de buitenlander. Mensen die ontevreden zijn over het arbeidsmigratiebeleid streven een gelijke behandeling van arbeidsmigranten en Nederlanders na. Hun belangrijkste zorg is de bedreiging van Nederlandse banen door oneerlijke concurrentie.

Opvallend is verder dat de grootste bezwaren liggen bij de arbeidsmigratie binnen de EU. Hun komst, soms in groten getale, wordt gezien als valse concurrentie. Dat wordt niet de arbeidsmigranten zelf verweten; het is een tekortkoming van de Nederlandse *werkgevers*.

Op basis van de interviews concluderen we dat er drie achterliggende principes zijn die bepalen in hoeverre er draagvlak is voor arbeidsmigratie: of migranten verworven rechten of welvaart bedreigen, of ze ons profijt brengen en of ze goed integreren. `Twee van de drie (dreiging en integratie) zijn in wezen identiek aan de principes die bepalen of er draagvlak is voor asielopvang. Profijt is specifiek voor arbeidsmigratie. Door dreiging neemt het draagvlak voor arbeidsmigratie af en doordat het profijt brengt neemt draagvlak toe. Goede integratie is een wens die door voorstanders en door tegenstanders van arbeidsmigratie wordt gedeeld.

Voor de verandering van draagvlak is verder relevant dat de negatieve gevoelens over de gevolgen van het arbeidsmigratiebeleid niet uit mediaberichtgeving komen, maar veeleer uit persoonlijke ervaringen of uit ervaringen van anderen. Dat suggereert dat beeldvorming hier een minder belangrijke invloed heeft. Tegelijk suggereert het dat velen in Nederland van nabij zien wat de invloed is van arbeidsmigratie op bijvoorbeeld mogelijke gevallen van verdringing op de arbeidsmarkt.. Blijkbaar is dit een belangrijk thema in het dagelijks leven van mensen, ook zonder dat het groots de publiciteit haalt.

6 Literatuur

Allport, G. (1954). *The nature of prejudice.* Reading, MA: Addison-Wesley.

Albarello, F., & Rubini, M. (2012). Reducing dehumanization outcomes towards Blacks: The role of multiple categorization and of human identity. *European Journal of Social Psychology*, *42*, 875-882.

Allen, C., & Nielsen, J. S. (2002, May). *Summary report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*. Vienna: EUMC.

Anderson, J. R., Stuart, A., & Rossen, I. (2015). Not all negative: Macro justice principles predict positive attitudes towards asylum seekers in Australia. *Australian Journal of Psychology, 67*(4), 207–213.

Berry, J. W. (2006). Mutual attitudes among immigrants and ethnocultural groups in Canada. *International Journal of Intercultural Relations, 30*, 719–734.

Bilefsky, D. (2016). Sweden toughens rules for refugees seeking asylum. *The New York Times*. Geraadpleegd op https://www.nytimes.com/2016/06/22/world/europe/sweden-immigrant-restrictions.html

Bovens, M., Dekker, P., & Tiemeijer (2014). *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Brambilla, M., Sacchi, S., Rusconi, P., Cherubini, P., & Yzerbyt, V. Y. (2012). You want to give a good impression? Be honest! Moral traits dominate group impression formation*. British journal of social psychology, 51*(1), 149-166.

Branscombe, N. R., Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (1999). The context and content of social identity threat. In N. Ellemers, & R. Spears (Eds.), *Social identity: Context, commitment, content* (pp. 35-58). Oxford, England: Blackwell Science Ltd; Oxford England: Blackwell Science Ltd.

Brown, R., & Hewstone, M. (2005). An integrative theory of intergroup contact. *Advances in Experimental Social Psychology, 37*, 255–343.

Bywood, P., Lunnay, B., & Roche, A. (2008). Strategies for facilitating change in alcohol and other drugs (AOD) professional practice: a systematic review of the effectiveness of reminders and feedback. *Drug and Alcohol Review, 27*(5), 548–558.

Canetti, D., Snider, K. L., Pedersen, A., & Hall, B. J. (2016). Threatened or threatening? How ideology shapes asylum seekers' immigration policy attitudes in Israel and Australia. *Journal of Refugee Studies, 29*(4), 1–24.

Cialdini, R. B., Demaine, L. J., Sagarin, B. J., Barrett, D. W., Rhoads, K., & Winter, P. L. (2006). Managing social norms for persuasive impact. *Social influence, 1*(1), 3-15.

Colon, I., & Marston, B. (1999). Resistance to a residential AIDS home: An empirical test of NIMBY. *Journal of Homosexuality, 37*, 135–145.

Crano,W. D., & Prislin, R. (1995). Components of vested interest and attitude behavior consistency. *Basic and Applied Social Psychology, 17*, 1–21.

Crisp, R. J., & Hewstone, M. (2007). Multiple social categorization. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 39, pp. 163-254). Orlando, FL: Academic Press.

Crisp, R. J., Hewstone, M., & Rubin, M. (2001). Does multiple categorization reduce intergroup bias? *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*, 76-89.

Czymara, C. S., & Schmidt-Catran, A. W. (2016). Wer ist in Deutschland willkommen?.

*Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 68(*2), 193-227.
Dagevos, J., & Huijnk, W. (2016). Ontwikkelingen in integratie; de balans opgemaakt. In W. Huijnk & I. Andriessen (Eds.), *Integratie in zicht? De integratie van migranten in Nederland op acht terreinen nader bekeken.* Den Haag: SCP.
Davidov, E., & Semyonov, M. (2017). Attitudes toward immigrants in European societies. *International Journal of Comparative Sociology, 58*, 359-366.
De Botton A. (2004). *Status anxiety*. Melbourne, Australia: Hamish Hamilton.
De Figueiredo, R. J., & Elkins, Z. (2003). Are patriots bigots? An inquiry into the vices of in-group pride. *American Journal of Political Science, 47*(1), 171-188.
Den Ridder, J., Dekker, P., & van Houwelingen, P. (2016). Burgerperspectieven 2016| 1.
Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
Devine-Wright, P., & Devine-Wright, H. (2006). Social representations of intermittency and the shaping of public support for wind energy in the UK. I*nternational journal of global energy issues, 25*(3-4), 243-256.
Eller, A. & Abrams, D. (2004). Come together: Longitudinal comparisons of Pettigrew's reformulated intergroup contact model and common ingroup identity model in Anglo-French and Mexican-American contexts. *European journal of Social Psychology, 34*, 229-256.
Eller, A., Abrams, D., & Gomez, A. (2012). When the direct route is blocked: The extended contact pathway to improving intergroup relations. *International Journal of Intercultural Relations, 36*(5), 637-646.
Ensari, N., & Miller, N. (2001). Decategorization and the reduction of bias in the crossed categorization paradigm. *European Journal of Social Psychology*, *31*, 193-216.
Esses, V. M., Dovidio, J. F., Semenya, A. H., & Jackson, L. M. (2005). Attitudes toward immigrants and immigration: The role of national and international identities. In D. Abrams, J. M. Marques,& M. A. Hogg (Eds*.), The social psychology of inclusion and exclusion* (pp. 317–337). Philadelphia: Psychology Press.
Esses, V. M., & Jackson, L. M. (2008). Applying the unified instrumental model of group conflict to understanding ethnic conflict and violence: The case of Sudan. In V. M. Esses, & R. A. Vernon (Eds.), *Explaining the breakdown of ethnic relations: Why neighbors kill* (pp. 223–243). Malden. MA: Blackwell.
Esses, V. M., Hamilton, L. K., & Gaucher, D. (2017). The global refugee crisis: empirical evidence and policy implications for improving public attitudes and facilitating refugee resettlement. *Social Issues and Policy Review, 11*(1), 78-123.
Esses, V. M., Veenvliet, S., Hodson, G., & Mihic, L. (2008). Justice, morality, and the dehumanization of refugees. *Social Justice Research, 21*(3), 4–25.
Esses, V. M., Veenvliet, S., & Medianu, S. (2011). The dehumanization of refugees: Determinants and consequences. In S. Wiley, G. Philogene, & T. A. Revenson (Eds.), *Social categories in everyday experience* (pp. 133–150). Washington: APA Books.
Fakih, A., & Marrouch, W. (2015). The economic impacts of Syrian refugees: Challenges and current opportunities in host countries. *Georgetown Journal of International Affairs*, Geraadpleegd op https://www.georgetownjournalofinternationalaffairs.org/online-edition/the-economic-impacts-of-syrian-refugees-challenges-and-opportunities-in-host-countries?rq=The%20economic%20impacts%20of%20Syrian%20refugees%3A%20Challenges%20and
Feygina, I., Jost, J. T., & Goldsmith, R. E. (2010). System justification, the denial of global

warming, and the possibility of "system-sanctioned change". *Personality and Social Psychology Bulletin, 36*, 326–338.
Gabrielatos, C., & Baker, P. (2008). Fleeing, sneaking, flooding: A corpus analysis of discursive constructions of refugees and asylum seekers in the UK Press, 1996–2005. *Journal of English Linguistics, 36*, 5–38.
Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Nier, J. A., Ward, C. M., & Banker, B. S. (1999). Across cultural divides: The value of a superordinate identity. In D. A. Prentice & D. T. Miller (Eds.), *Cultural divides: Understanding and overcoming group conflict* (pp. 173-212). New York: Russell Sage Foundation.
Gaucher, D., & Jost, J. (2011). Difficulties awakening the sense of injustice and overcoming oppression: On the soporific effects of system justification. In P. T. Coleman (Ed.), *Conflict, interdependence, and justice: The intellectual legacy of Morton Deutsch* (pp.227–246). New York, NY: Springer Science + Business Media.
Gil-White, F. J. (2001). Are ethnic groups biological ''species'' to the human brain*? Current Anthropology, 42*, 515–554.
Greenaway, K. H., Louis,W. R., Hornsey,M. J., & Jones, J. M. (2014). Perceived control qualifies the effects of threat on prejudice. *British Journal of Social Psychology, 53*, 422–442.
Grofman, B. N., & Muller, E. N. (1973). The strange case of relative gratification and potential for political violence: The V-curve hypothesis. *American Political Science Review, 67*(2), 514-539.
Hainmueller, J., & Hopkins, D. J. (2014). Public attitudes toward immigration. *Annual Review of Political Science*, *17*, 225-249.
Hall, N. R., & Crisp, R. J. (2005). Considering multiple criteria for social categorization can reduce intergroup bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *31*, 1435-1444.
Hartley, L. K., & Pedersen, A. (2015). Asylum seekers and resettled refugees in Australia: Predicting social policy attitude from prejudice versus emotion. *Journal of Social and Political Psychology, 3*, 179–197.
Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review, 10*(3), 252-264.
Haslam, N., Rothschild, L., & Ernst, D. (2000). Essentialist beliefs about social categories*. British Journal of Social Psychology, 39*, 113–127.
Ipsos, (2016). Perceptions are not reality: what the world gets wrong. *Ipsos.* Geraadpleegd op https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/perceptions-are-not-reality-what-world-gets-wrong
Jackson, J. W. (1993) Realistic group conflict theory: A review and evaluation of the theoretical and empirical literature. *The Psychological Record, 43*, 395-414.
Jackson, L. M., & Esses, V. M. (2000). Effects of perceived economic competition on people's willingness to help empower immigrants. *Group Processes & Intergroup Relations, 3*(4), 419–435.
Jetten, J., Mols, F., & Postmes, T. (2015). Relative deprivation and relative wealth enhances anti-immigrant sentiments: The v-curve re-examined. *PloS one, 10*(10), e0139156.
Jones, F. L. (1997). Ethnic diversity and national identity*. Australian and New Zealand Journal of Sociology, 33*, 285–305.
Kalish, C.W. (2002). Essentialist to some degree: Beliefs about the structure of natural kind categories. *Memory & Cognition, 30*, 340–352.
Kanne, P., Klein Kranenburg, L., & Rosema, M. (2015). *Opvang van asielzoekers.*

Rapport I&O Research i.s.m. Universiteit Twente. Enschede: I&O Research.
Kelman, H. G. (1973). Violence without moral restraint: Reflections on the dehumanization of victims and victimizers. *Journal of Social Issues, 29*(4), 25-61.
Kraft, M. E., & Clary, B.B. (1991). Citizen participation and the NIMBY syndrome: Public response to radioactive waste disposal. *Western Political Quarterly, 44*, 299–328.
Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschier, S., & Frey, T. (2006). Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal of Political Research*, *45*(6), 921–956.
Lemmer, G. & Wagner, U. (2015). Can we really reduce ethnic prejudice outside the lab? A meta- analysis of direct and indirect contact interventions. *European Journal of Social Psychology, 45*, 152-168.
Lillie, C., & Janoff-Bulman, R. (2007). Macro versus micro justice and perceived fairness of truth and reconciliation commissions. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 13*(2), 221.
Mazmanian, D. & Morell, D. (1992). *Beyond superfailure: America's toxics policy for the 1990s*. Denver, CO: Westview.
Meuleman, B., Davidov, E., & Billiet, J. (2009). Changing attitudes toward immigration in Europe, 2002–2007: A dynamic group conflict theory approach*. Social Science Research, 38*(2), 352-365.
Miller, D. T., & Prentice, D. A. (2016). Changing norms to change behavior. *Annual Review of Psychology, 67*, 339-361.
Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and opposition, 39*(4), 541-563.
Murray, K. E., & Marx, D. M. (2013). Attitudes toward unauthorized immigrants, authorized immigrants, and refugees*. Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology, 19*(3), 332–341.
Myers, D. L.,& Martin, R. (2004). Community member reactions to prison siting: Perceptions of prison impact on economic factors. *Criminal Justice Review, 29*, 115–144.
Noelle-Neumann, E. (1974). The spiral of silence: a theory of public opinion. *Journal of Communication, 24*(2), 43-51.
Pehrson, S., Brown, R., & Zagefka, H. (2009). When does national identification lead to the rejection of immigrants? Cross-sectional and longitudinal evidence for the role of essentialist in-group definitions. *British Journal of Social Psychology, 48*, 61–76.
Pehrson, S., & Green, E. G. T. (2010).Who we are and who can join us: National identity content and entry criteria for new immigrants. *Journal of Social Issues, 66*, 695–716.
Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology, 49*, 65-85.
Pettigrew, T. F. & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*, 751–783.
Piketty, T. (2014). *Capital in the 21st Century*. Harvard University Press.
Piksen, G. (2015). *Rapport flitspeiling opvang asielzoekers*. Leusden: SAMR Smart Agent MarketResponse.
Postmes, T., van Bezouw, M., Täuber, S., & van de Sande, J. P. (2013). Stampij en sociale onrust in Nederland? Naar een beter begrip van 21e eeuws protest en oproer. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
Prati, F., Crisp, R. J., Meleady, R., & Rubini, M. (2016). Humanizing outgroups through

multiple categorization: The roles of individuation and threat. *Personality and Social Psychology Bulletin, 42*(4), 526-539.
Prentice, D. A., & Miller, D. T. (2007). Psychological essentialism of human categories. *Current directions in psychological science, 16*(4), 202-206.
Riek, B. M., Mania, E. W., & Gaertner, S. L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review, 10*(4), 336–353.
Richeson, J. A., & Nussbaum, R. J. (2004). The impact of multiculturalism versus color-blindness on racial bias. *Journal of Experimental Social Psychology, 40,* 417–423.
Rimal, R. N., Lapinski, M. K., Cook, R. J., & Real, K. (2005). Moving toward a theory of normative influences: How perceived benefits and similarity moderate the impact of descriptive norms on behaviors. *Journal of health communication*, *10*(5), 433-450.
Rothbart, M. (1973). Perceiving social injustice: Observations on the relationship between liberal attitudes and proximity to social problems. *Journal of Applied Social Psychology, 3*, 291–302.
Rothbart, M., & Taylor, M. (1992). Category labels and social reality: Do we view social categories as natural kinds? In Semin, Gün R. (Ed); Fiedler, Klaus (Ed). (1992). *Language, interaction and social cognition* (pp. 11-36). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications.
Schmid, K. L., Rivers, S. E., Latimer, A. E., & Salovey, P. (2008). Targeting or tailoring? Maximizing resources to create effective health communications. *Marketing health services, 28*(1), 32.
Schultz, P. W., Nolan, J. M., Cialdini, R. B., Goldstein, N. J., & Griskevicius, V. (2007). The constructive, destructive, and reconstructive power of social norms. *Psychological Science, 18*(5), 429–434.
Segall, M. H. (1999). Why is there still racism if there is no such thing as 'race'? In W. J. Lonner, D. L. Dinnel, D. K. Forgays & S. A. Hayes (Eds), *Merging past, present and future in cross-cultural psychology* (pp. 14-26). Lisse, NL: Swets & Zeitlinger.
Sherif, M. (1967). *Group conflict and cooperation: Their social psychology*. London: Routledge and Kegan Paul.
Simsek, M., Jacob, K., Fleischmann, F., & van Tubergen, F. (2017). Keeping or losing the faith? Comparing religion across majority and minority youth in Europe. Pp.XX-XX. In: F. Kalter, J. Jonsson, F. van Tubergen and A. Heath (Eds.). *Growing up in diverse Europe*. British Academy.
Skitka, L. J. (2010). The psychology of moral conviction. *Social and Personality Psychology Compass, 4*(4), 267-281.
Smith, M. L., & Matějů, P. (2012). Two decades of value Change: The crystallization of meritocratic and egalitarian beliefs in the Czech Republic. *Social Justice Research, 25*(4), 421-439.
Smith, H. J., Pettigrew, T. F., Pippin, G. M., & Bialosiewicz, S. (2012). Relative deprivation: A theoretical and meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review, 16*(3), 203-232.
Smith, L. G., & Postmes, T. (2011). The power of talk: Developing discriminatory group norms through discussion. *British Journal of Social Psychology, 50*(2), 193-215.
Sociaal en Cultureel Planbureau. Maliepaard, M., & Gijsberts, M. (2012). Moslim in Nederland 2012.
Somerman, F. B. (1993). Value, attitude, and belief determinants of willingness to accept a facility for the homeless. *Journal of Social Distress and the Homeless, 2*, 177–192.

Staub, E. (1989). *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*. Cambridge University Press.
Steenvoorden, E. (2016). Societal Pessimism.
Steenvoorden, E., & Harteveld, E. (2017). The appeal of nostalgia: the influence of societal pessimism on support for populist radical right parties. *West European Politics, 2382*(September), 1–25. doi:10.1080/01402382.2017.1334138
Stephan,W. G., Renfro, C. L., Esses, V. M., Stephan, C.W., & Martin, T. (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations, 29*(1), 1–19.
Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (1996). Predicting prejudice. *International Journal of Intercultural Relations, 20*(3-4), 409-426.
Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations, 33*(47), 74.

Takahashi, L.M. (1997). The socio-spatial stigmatisation of homelessness and HIV/AIDS: Toward an explanation of the NIMBY syndrome. *Social Science and Medicine, 45*, 903–914.
Taylor, A. (2015). Why the language we use to talk about refugees matters so much. *The Washington Post*. Geraadpleegd op https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/07/30/why-the-language-we-use-to-talk-about-refugees-mattersso-much/
Thornton, B., & Knox, D. (2002). "Not In My Back Yard": The situational and personality determinants of oppositional behavior. *Journal of Applied Social Psychology, 32,* 2554–2574.
Usborne, S. (2015). Katie Hopkins has just written a piece so hateful that it might give Hitler pause—Why was it published? *Independent*. Geraadpleegd op http://www.independent.co.uk/voices/katie-hopkins-when-is-enough-enough-10186490.html
Valente, T. W., & Pumpuang, P. (2006). Identifying Opinion Leaders to Promote Behavior Change. *Health Education & Behavior, 34*(6), 881–896.
Van der Bles, A. M., Postmes, T., LeKander-Kanis, B., & Otjes, S. (2017). The consequences of collective discontent: A new measure of zeitgeist predicts voting for extreme parties. *Political Psychology*.
Van der Bles, A. M., Postmes, T., & Meijer, R. R. (2015). Understanding collective discontents: A psychological approach to measuring zeitgeist. *PloS one, 10*(6), e0130100.
Van de Pol, J., & van Tubergen, F. (2014). Inheritance of religiosity among Muslim immigrants in a secular society. *Review of Religious Research 56*, 87–106.
Van de Werfhorst, H. (2015). *Een kloof van alle tijden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
Van Doorn, M. (2016). *Rapport monitor opvang asielzoekers*. Leusden: SAMR Smart Agent MarketResponse. Geraadpleegd op https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2017/04/13/asielmonitor-week-40-t-m-51-2016
Velasco González, K., Verkuyten, M., Weesie, J., & Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory. *British Journal of Social Psychology, 47*(4), 667-685.
Verkuyten, M. (2004). Emotional reactions to and support for immigrant policies:

Attributed responsibilities to categories of asylum seekers. *Social Justice Research, 17*, 293–314.
Verkuyten, M. (2005). Ethnic group identification and group evaluation among minority and majority groups: Testing the multicultural hypotheses. *Journal of Personality and Social Psychology, 88*, 121–138.
Verkuyten, M. (2006). Multicultural recognition and ethnic minority rights: A social identity perspective. In W. Stroebe & M. Hewstone (Eds.), *European review of social psychology* (Vol. 17, pp.148–184). London: Psychology Press.
VluchtelingenWerk Nederland. (2011). 60 procent Nederlanders overschat aantal asielzoekers. Geraadpleegd op https://www.vluchtelingenwerk.nl/actueel/persbericht/60-procent-nederlanders-overschat-aantal-asielzoekers
Ward, C., & Masgoret, A. (2006). An integrative model of attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations, 30*, 671–682.
West, T. V., Pearson, A. R., Dovidio, J. F., Shelton, J. N., & Trail, T. E. (2009). Superordinate identity and intergroup roommate friendship development. *Journal of Experimental Social Psychology, 45*(6), 1266-1272.
Wike, R., Stokes, B., & Simmons, K. (2016). Europeans fear wave of refugees will mean more terrorism, fewer jobs. Geraadpleegd op http://www.pewglobal.org/2016/07/11/europeansfear-wave-of-refugees-will-mean-more-terrorism-fewer-jobs/
Wilkinson, R. G., & Pickett, K. E. (2009). Income inequality and social dysfunction. *Annual Review of Sociology, 35*, 493-511.
Wolsink, M. (2006). Invalid theory impedes our understanding: a critique on the persistence of the language of NIMBY. *Transactions of the Institute of British Geographers, 31*(1), 85-91.
Wolsko, C., Park, B., Judd, C. M., & Wittenbrink, B. (2000). Framing interethnic ideology: Effects of multicultural and color-blind perspectives on judgements of groups and individuals. *Journal of Personality and Social Psychology, 78,* 635–654.
Yzerbyt, V., Corneille, O., & Estrada, C. (2001). The interplay of subjective essentialism and entitativity in the formation of stereotypes. *Personality and Social Psychology Review, 5*(2), 141-155.
Zorlu, A. (2016). Attitudes towards asylum seekers in small local communities. *International Migration, open access article,* doi:10.1111/imig.12296.

7 Appendix

7.1 Vergelijking sample met CBS door onderzoeksbureau

Tabel 7.1 Geslacht

Geslacht	Respons	CBS
Man	51%	49%
Vrouw	49%	51%
Totaal	100%	100%

Tabel 7.2 Leeftijd

Leeftijd	Respons	CBS
18 – 24 jaar	8%	11%
25 – 29 jaar	8%	8%
30 – 34 jaar	8%	8%
35 – 39 jaar	7%	8%
40 – 44 jaar	8%	9%
45 – 49 jaar	10%	10%
50 – 54 jaar	10%	10%
55 – 59 jaar	10%	9%
60 jaar en ouder	31%	30%
Totaal	100%	100%

Tabel 7.3 Opleidingsniveau

Opleiding	Respons	CBS
Laag	28%	31%
Middel	41%	44%
Hoog	31%	25%
Totaal	100%	100%

Tabel 7.4 Provincie

Provincie	Respons	CBS
Drenthe	3%	3%
Flevoland	2%	2%
Friesland	4%	4%
Gelderland	12%	12%
Groningen	3%	4%
Limburg	14%	7%
Noord-Brabant	15%	15%
Noord-Holland	14%	17%
Overijsel	6%	7%
Utrecht	8%	7%
Zeeland	2%	2%
Zuidholland	19%	21%
Totaal	100%	100%

7.2 Methodologische verantwoording enquête

Hieronder beschrijven we een aantal methodologische details die niet in de tekst van Hoofdstuk 3 voorkomen.

7.2.1 Respons

De enquête is door 2.601 respondenten ingevuld van dinsdag 7 februari tot maandag 13 februari 2017. Op vrijdag 10 februari werd een reminder gestuurd. Deze mensen maken deel uit van een online panel van Flycatcher en vullen vragenlijsten in, in ruil voor punten die gebruikt kunnen worden voor aankopen. Er zijn 135 respondenten uit de resultaten verwijderd: 110 wegens onvolledig invullen van de enquête en 25 vanwege een slechte kwaliteit van de antwoorden. De maat van kwaliteit van de antwoorden was gebaseerd op invultijd, consistentie van de antwoorden, systematisch respons (bijvoorbeeld: alles met 4 invullen). Het responspercentage was 65.2%. Het merendeel van de respondenten vond de enquête interessant (94.6%), goed van lengte (82.4%), duidelijk (94.2%) en prettig (94.5%).

7.2.1.1 Representativiteit

De personen in de steekproef vormen een representatieve afspiegeling van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder wat betreft geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en regio. Het percentage vrouwen in onze steekproef is dus bijvoorbeeld ongeveer even groot als het percentage vrouwen in de bevolking. Dit wil *niet* zeggen dat de steekproef representatief is voor de Nederlandse bevolking. De representatieve afspiegeling is namelijk tot stand gebracht door stratificatie (het selecteren van mensen met de 'juiste' demografische kenmerken uit een groter panel) en is geen volledig toevallige selectie van inwoners in Nederland. Daarnaast zijn panelleden die woonachtig zijn in een gemeente met een asielzoekerscentrum bewust oververtegenwoordigd in de steekproef. De reden hiervoor is dat het ons toelaat om mogelijke effecten van het wonen in de buurt van een AZC beter te bestuderen. Hierdoor is de verdeling met betrekking tot provincie niet volledig representatief, maar komt deze wel erg dichtbij (Limburg is oververtegenwoordigd). Zie Appendix 7.1 voor de verhoudingen van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en provincie van de respondenten en de vergelijking daarvan met de Nederlandse bevolking volgens het CBS.

7.2.1.2 Multivariate representativiteit

Hoewel de steekproef representatief lijkt voor de Nederlandse bevolking als we naar een enkele demografische factor kijken, blijkt de steekproef niet representatief als we kijken naar combinaties van demografische factoren. Zo zijn er meer jonge vrouwen dan jonge mannen in de steekproef: 69% (gewogen: 72%) van de deelnemers onder de 30 jaar is vrouw. Daarentegen is 66% (gewogen: 62%) van de deelnemers van 65 jaar of ouder man.

Daarnaast zijn laagopgeleide mannen slecht vertegenwoordigd: slechts 30% van de laagopgeleiden in onze steekproef is man, tegenover 51% volgens het CBS. Wanneer rekening wordt gehouden met de wegingsfactor (zie Appendix 7.2.1.3) is 45% van de laagopgeleiden man. Van alle mannen uit de steekproef is slechts 12% (gewogen: 17%) laagopgeleid, tegenover 33% volgens het CBS.

De huidige steekproef is dus niet volledig representatief voor de Nederlandse bevolking in de zin dat sommige groepen gebaseerd op combinaties van demografische factoren in onze steekproef meer of minder voorkomen dan in de bevolking. *De consequentie hiervan is dat de lezer voorzichtig moet zijn bij het generaliseren van percentages en aantallen uit dit onderzoek naar de Nederlandse bevolking als geheel.* We moeten echter ook vermelden dat de verschillen niet erg groot zijn en dat het gaat over een beperkte vertekening van de resultaten, niet over het feit dat de resultaten in een volledig representatieve steekproef helemaal anders zouden zijn.

7.2.1.3 Weging

Om te corrigeren voor kleine verschillen tussen de steekproef en de Nederlandse bevolking gebruiken we voor alle analyses in dit rapport een wegingsfactor die de data weegt naar geslacht, leeftijd, opleiding en provincie. Deze wegingsfactor corrigeert echter niet voor combinaties van deze kenmerken.

7.3 Aspecten van draagvlak voor migratiebeleid

Dit stuk is een uitgebreide en meer technische versie van wat in hoofdstuk 3 onder punt 3.2 beschreven staat.

We voeren een factoranalyse uit met alle items die het draagvlak voor migratiebeleid meten (zie Appendix 7.4.1 en 7.4.2) om te bepalen of er verschillende aspecten van draagvlak voor migratiebeleid onderscheiden kunnen worden. Zoals verwacht toont deze aan dat het nuttig is om een onderscheid te maken tussen meerdere aspecten van draagvlak. Daarbij valt op dat steun voor verschillende deelaspecten van het migratiebeleid slechts een zwakke onderlinge samenhang vertoont.

De eerste factor is de evaluatie (positief of negatief) van het beleid rondom arbeidsmigratie. Respondenten antwoorden op een vergelijkbare manier op vragen over beleid ten aanzien van het verlenen van verblijfsvergunningen aan niet-EU-werknemers en de komst van EU-werknemers: in de perceptie van respondenten lijkt het om beleid te gaan ten aanzien van alle buitenlanders die in Nederland komen werken (ongeacht of ze uit de EU komen of niet).

De tweede factor betreft de evaluatie van de opvang van asielzoekers. Daarbij antwoordt men op verschillende items (tijdelijke en permanente opvang in Nederland, opvang in de eigen gemeente) op vergelijkbare wijze. Deze items gaan dus samen in deze factor. Indirect geeft deze bevinding inzicht in een veronderstelling die in de inleiding werd gemaakt: daarin werd verondersteld dat lokale ervaringen ten aanzien van opvang niet noodzakelijk overeenkomen met het nationale draagvlak. Wat betreft de evaluatie van de opvang kunnen we in ieder geval constateren dat mensen die positief zijn over het een doorgaans ook positief zijn over het ander–een strikt onderscheid tussen lokaal en nationaal draagvlak is op basis van deze resultaten niet goed mogelijk.

De derde en vierde factor bestaan ieder uit één item. De reden hiervoor is dat er weinig samenhang is tussen hoe deze aspecten van het beleid worden geëvalueerd. Dat zou kunnen komen omdat het, in de ogen van respondenten, heel verschillende dingen zijn. De derde factor is de evaluatie van het beleid gericht op terugkeer en vertrek. De vierde factor betreft de evaluatie van het inburgeringsbeleid.

De vijfde factor ten slotte betreft de *uitvoering* van het beleid gericht op terugkeer en het inburgeringsbeleid. Opvallend is dat in dit geval door respondenten minder onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende aspecten van het beleid. Voor respondenten lijkt het oordeel over de uitvoering van het beleid dus minder genuanceerd dan dat over de evaluatie ervan.

Op basis van deze factoranalyse kan de eerste onderzoeksvraag worden beantwoord. Het bleek noodzakelijk om maar liefst vijf verschillende aspecten van draagvlak voor migratiebeleid te onderscheiden. Daarbij valt op dat de onderlinge correlaties tussen deze vijf heel bescheiden zijn (de mediaan is .24). Dat wil zeggen dat er tussen de evaluatie van de verschillende aspecten van het beleid over het algemeen slechts een klein tot matig verband bestaat. Van deze vijf aspecten zijn er drie met meerdere items (betrouwbaar) gemeten. Met het interpreteren van de twee aspecten die slechts met één item zijn gemeten, zijn we wat terughoudender; we kunnen geen uitspraak doen over de betrouwbaarheid van deze metingen.

7.4 Overzicht metingen enquête

In sommige gevallen gebruiken we verschillende items om een concept te meten. Dat is betrouwbaarder en laat ons toe om veel data op een kortere manier te beschrijven. Hier beschrijven we of en hoe items in te delen zijn in een schaal. Soms hadden we daar op voorhand een duidelijk idee over, maar soms ook niet. We hebben factoranalyses uitgevoerd om te zien of de items daadwerkelijk een schaal vormen.

7.4.1 Draagvlak Beleid

De items over draagvlak voor migratiebeleid vallen in een factoranalyse uiteen in drie factoren. De eerste factor wordt gevormd door de items over de houding naar beleid rondom werkvergunningen en EU-werkkrachten. Deze factor noemen we 'Evaluatie arbeidsmigrantenbeleid'. De tweede factor wordt gevormd door de items over de houding jegens het uitzetten van illegalen en het inburgeren van migranten. Deze correleren echter niet zo sterk met elkaar en worden daarom als aparte items geanalyseerd. We noemen deze 'Evaluatie uitzetbeleid' en 'Evaluatie inburgeringsbeleid'. De derde factor wordt gevormd door de evaluatie van de uitvoering door de overheid van het uitzettings- en inburgeringsbeleid.

Tabel 7.5

Evaluatie arbeidsmigrantenbeleid.	Alfa=.78
Vindt u de onderstaande aspecten van het beleid goed of slecht?	
• Dat hoogopgeleide buitenlandse werkkrachten een verblijfsvergunning kunnen krijgen als de werkgever dat nodig vindt. • Dat alle burgers van de Europese Unie in Nederland mogen komen werken. • Dat laagopgeleide buitenlandse werkkrachten een verblijfsvergunning kunnen krijgen als de werkgever dat nodig vindt.	

Tabel 7.6

Evaluatie uitzetbeleid.
Vindt u de onderstaande aspecten van het beleid goed of slecht?
Dat illegale migranten worden uitgezet.

Tabel 7.7

Evaluatie inburgeringsbeleid.
Vindt u de onderstaande aspecten van het beleid goed of slecht?
Dat migranten moeten inburgeren.

Tabel 7.8

Evaluatie uitvoering uitzet- en inburgeringsbeleid. Alfa=.76
Hoe goed wordt volgens u het volgende uitgevoerd?
• Het uitzetten van illegale migranten.
• Het inburgeren van migranten.

7.4.2 Evaluatie asielzoekers opvangbeleid en houding ten opzichte van asielzoekers

Volgens een factoranalyse behoren alle zes items over de houding tegenover het asielzoekersbeleid tot een factor. Vanuit theoretisch oogpunt is er echter een verschil tussen enerzijds de items die gaan over het beleid voor asielopvang en anderzijds de items die gaan over de behandeling van asielzoekers en de rechten die ze hebben in Nederland. Wanneer we een factoranalyse doen en aangeven dat we twee factoren willen, zien we inderdaad dit onderscheid ontstaan tussen deze twee dimensies. We kiezen ervoor om de zes items in deze twee schalen op te splitsen.

Tabel 7.9

Evaluatie asielzoekersopvangbeleid. Alfa=.82
In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen (Sterk mee oneens - Sterk mee eens):
• Ik vind het goed dat Nederland *asielzoekers* tijdelijk opvangt.
• Ik vind het goed dat *asielzoekers* permanent in Nederland mogen blijven.
• Ik vind het goed als er in mijn gemeente *asielzoekers* opgevangen (zouden) worden.

Tabel 7.10

Houding ten opzichte van behandeling asielzoekers.	Alfa=.82
In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen (Sterk mee oneens - Sterk mee eens):	
• Ik vind dat *asielzoekers* evenveel recht hebben op de voordelen van de Nederlandse sociale zekerheid als Nederlanders.	
• Ik vind dat *asielzoekers* geen gebruik mogen maken van de verzorgingsstaat, die door Nederlanders opgebouwd is. (gehercodeerd)	
• Ik vind dat de overheid te veel doet voor *asielzoekers*, in vergelijking met wat ze doet voor gewone Nederlanders. (gehercodeerd)	

7.4.3 Onbehagen

We meten drie aspecten van maatschappelijk onbehagen: wantrouwen jegens instanties, pessimisme over de toekomst van het land, en collectief ongenoegen. Collectief ongenoegen bestaat uit een schaal waarop men invult hoeveel last de gemiddelde Nederlander heeft van mogelijke problemen in de maatschappij.

Deze drie aspecten van onbehagen correleren sterk met elkaar, maar omdat het verschillende concepten zijn die elk hun validiteit bewezen hebben, gebruiken we ze apart in de verdere analyses.

Wantrouwen en collectief ongenoegen vormen beide betrouwbare schalen (alfa=.86).

Tabel 7.11

Wantrouwen in instanties.	Alfa=.86
• Hoeveel vertrouwen heeft u in het parlement en de regering? (gehercodeerd)	
• Hoeveel vertrouwen heeft u in Nederlandse rechtbanken en de politie? (gehercodeerd)	
• Hoeveel vertrouwen heeft u in het lokale bestuur (de burgemeester en gemeenteraad)? (gehercodeerd)	

Tabel 7.12

Pessimisme over Nederland.
Welke kant gaat Nederland op volgens u? (Verkeerde kant - Goede kant) (gehercodeerd)

Tabel 7.13

Collectief ongenoegen	Alfa=.86
Hoeveel heeft de gemiddelde Nederlander volgens u last van: (Helemaal niet - Heel veel)	
• Criminaliteit	
• Financiële problemen	
• Ongelijkheid of onrechtvaardige behandeling	
• Onfatsoenlijk of asociaal gedrag van anderen	
• Corruptie of fraude	

7.4.4 Beeld van de elite

Het beeld van de elite werd op twee manieren gemeten. Wat men van de elite vindt (perceptie) en wat men denkt dat de elite van hen vindt (meta-perceptie). Vooraf aan deze vragen werd gevraagd of men zichzelf zag als deel van de elite. Omdat mensen die bij de elite horen waarschijnlijk een andere houding hebben naar de elite, is er gekeken of het verschil maakt voor de betrouwbaarheid van de schalen. 46 respondenten vonden zelf dat ze bij de elite horen en 125 respondenten antwoordden “Nee, maar anderen zien mij wel zo”. Er zijn geen relevante verschillen tussen mensen die niet en wel bij de elite horen voor de schalen van elite en meta-stereotype. Desondanks wordt er hier toch gerapporteerd met enkel respondenten die niet bij de elite horen.

Tabel 7.14

Perceptie van de elite.	alfa=.85
Ik vind mensen die tot de elite behoren in het algemeen: (Absoluut niet - Absoluut wel)	
• Eerlijk	
• Intelligent	
• Respectvol	
• Vriendelijk	

Tabel 7.15

Meta-percepties van de elite.	alfa=.88
De elite vindt volgens mij gewone Nederlanders in het algemeen: (Absoluut niet - Absoluut wel)	
• Eerlijk	
• Intelligent	
• Respectvol	
• Vriendelijk	

7.4.5 Conflict

Het beeld dat mensen hebben van conflicten in de samenleving is gemeten met drie items. Een factoranalyse laat zien dat deze drie items een factor vormen. Het item over conflicten tussen voor- en tegenstanders van opvang van asielzoekers is de minst goede bijdrage voor de schaal. Omdat het item wel een goede theoretische bijdrage levert aan het concept van conflicten in de maatschappij, is het item wel toegevoegd aan de schaal.

Tabel 7.16

Conflict	alfa=.72
Hoe groot zijn volgens u in Nederland de conflicten tussen: (Geen conflict - Zeer groot conflict)	
• De elite en gewone burgers	
• Hoog- en laagopgeleiden	
• Voor- en tegenstanders van opvang van *asielzoekers*	

7.4.6 Maatschappelijke waardering

Met drie items is gemeten in hoeverre men vindt dat de eigen groep waartoe de respondent zich vindt behoren, slechter af is in de samenleving. De eerste twee items meten de mate waarin respondenten vinden dat mensen zoals zij gewaardeerd worden in de maatschappij. Het derde item is een item over relatieve deprivatie in de meer

economische betekenis van het woord, zoals dat in de klassieke literatuur over dit thema beschreven staat (Walker & Smith, 2002).

Tabel 7.17

Maatschappelijke waardering	alfa=.73
Mensen zoals ik worden gewaardeerd in Nederland. (gehercodeerd)	
In Nederland gebeurt er weinig voor mensen zoals ik.	
Als ik mensen zoals mijzelf vergelijk met andere Nederlanders, dan heeft mijn groep het slechter.	

7.4.7 Emoties

We hebben emoties gemeten tegenover asielzoekers en tegenover hoe de Nederlandse overheid asielzoekers behandelt. Hoewel elke emotie andere oorzaken en andere gevolgen kan hebben, zijn emoties vaak in te delen in positieve versus negatieve. Dit zien we terug in de factoranalyses, waar we voor zowel emoties tegenover asielzoekers als voor emoties tegenover de overheid zien dat alle emoties op een factor laden. Omdat emoties tegenover asielzoekers inhoudelijk anders zijn dan emoties over hoe asielzoekers door de overheid behandeld worden, vormen we twee schalen. Beide schalen hebben een hoge betrouwbaarheid.

Tabel 7.18

Positieve emoties ten opzichte van asielzoekers	alfa=.83
• Ik voel mee met *asielzoekers*	
• Ik ben boos op *asielzoekers* (gehercodeerd)	
• *De komst van asielzoekers* maakt mij bang (gehercodeerd)	
• Ik ben hoopvol over een toekomst met *asielzoekers* in Nederland	

Tabel 7.19

Emoties ten opzichte van de behandeling van asielzoekers door Nederland	alfa=.88

- Ik schaam me voor hoe slecht Nederland *asielzoekers* behandelt.
- Ik ben blij dat Nederland *asielzoekers* helpt.
- Ik ben boos op de Nederlandse overheid omdat ze *asielzoekers* toelaat. (gehercodeerd)
- Ik ben verontwaardigd dat Nederland zo veel hulp biedt aan *asielzoekers*. (gehercodeerd)

7.4.8 Dreiging-verrijking asielzoekers

Met zes items is gemeten in hoeverre men vindt dat asielzoekers een dreiging vormen op economisch en cultureel vlak, of juist een verrijking. Volgens de factoranalyse zijn deze items een factor. De schaal die gevormd wordt, is van goede kwaliteit.

Tabel 7.20

Dreiging-verrijking asielzoekers	alfa=.91

- *Asielzoekers* zijn een verrijking voor de Nederlandse cultuur.
- *Asielzoekers* zullen Nederlandse normen en waarden ondermijnen. (gehercodeerd)
- Het geld dat Nederland aan *asielzoekers* besteedt, kan beter ergens anders naartoe gaan. (gehercodeerd)
- *Asielzoekers* zijn een bedreiging voor de banen van Nederlanders. (gehercodeerd)
- De komst van *asielzoekers* is in het algemeen goed voor de Nederlandse economie.
- Door de komst van *asielzoekers* komt de huisvesting van Nederlanders in het gedrang. (gehercodeerd)

7.5 Complete modellen voor voorspellers van draagvlak

Belangrijk om op te merken, is dat we in deze modellen controleren voor een aantal demografische kenmerken: geslacht, leeftijd, opleiding en migratieachtergrond. We hebben er in deze modellen voor gekozen om HBO-opgeleiden als referentiegroep te gebruiken. Dat wil zeggen dat er variabelen bestaan voor mensen met een lage, middel, en universitaire opleiding. Waardes op deze variabelen worden dus geïnterpreteerd ten opzichte van HBO-opgeleiden. Voor geslacht zijn mannen als referentiegroep gebruikt, en daarom heeft de variabele in het model de naam 'vrouw' gekregen. De waarde van deze variabele wordt dus geïnterpreteerd ten opzichte van vrouwen. Leeftijd is hier een categorische variabele die loopt van 15 tot en met 65 jaar in stapjes van 5 jaar. Mensen van 65 jaar en ouder worden als één categorie gezien. Voor migratieachtergrond is gekozen om niet-migranten als referentiegroep te kiezen. Waardes op deze variabele worden dus geïnterpreteerd ten opzichte van niet-migranten.

Alle waarden zijn gestandaardiseerd. Dik- en schuingedrukte waarden zijn statistisch significant ($p < .05$).

7.5.1 Voorspelling draagvlak voor uitvoering terugkeer/inburgeringsbeleid

Figuur 7.1

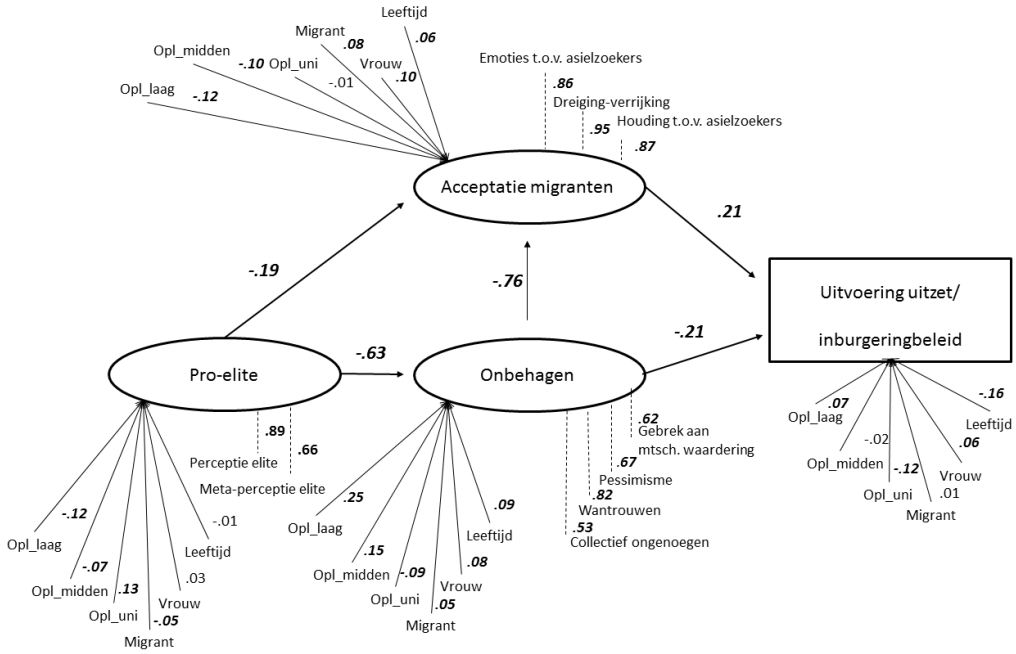

7.5.2 Voorspelling draagvlak voor arbeidsmigrantenbeleid

Figuur 7.2

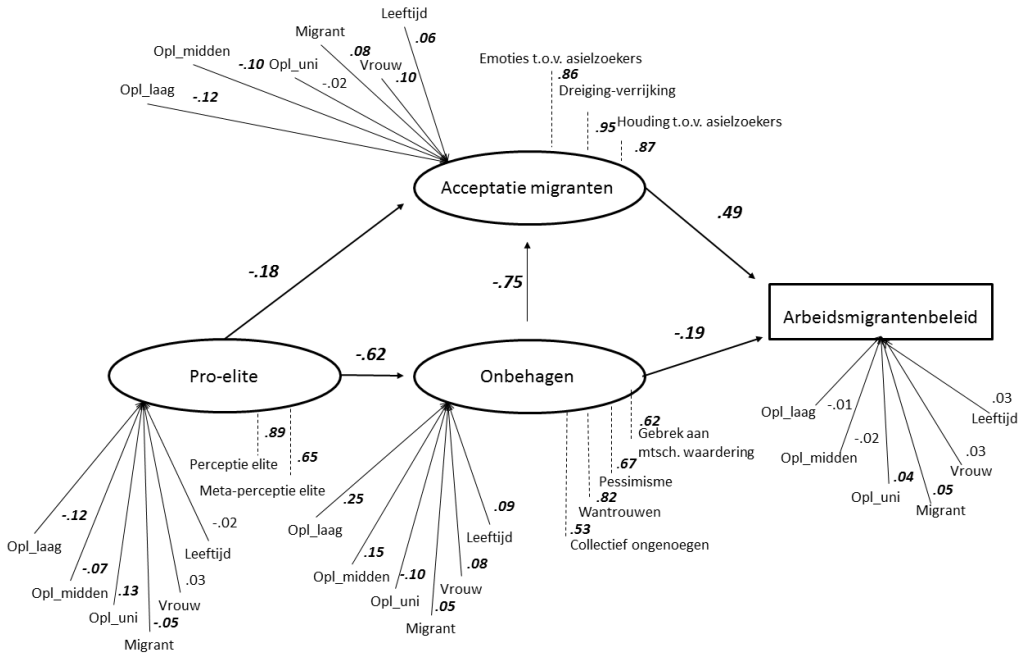

7.5.3 Voorspelling draagvlak voor opvangbeleid asielzoekers

Figuur 7.3

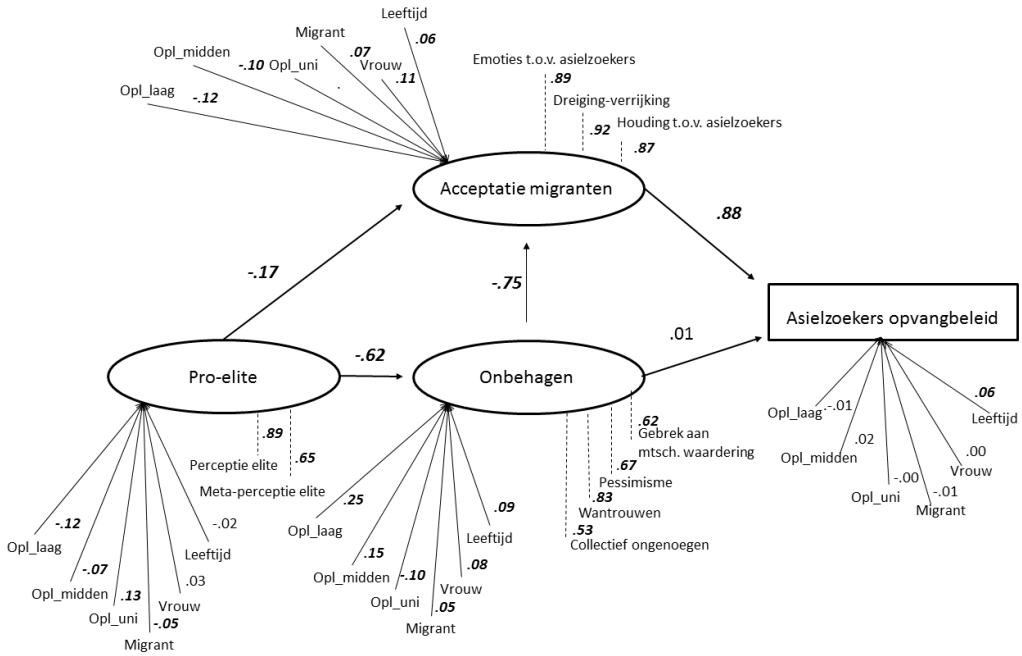

Tabel 7.21: Regressiecoëfficiënten voor acceptatie migranten en onbehagen

Regressie op uitvoering terugkeer- en inburgeringsbeleid (Figuur 7.1)

	Coëfficiënt	Standaardfout	Z	p (>|z|)	Gestandaardiseerd
Acceptatie	0,175	0,025	7,091	<0,001	0,213
Onbehagen	-0,490	0,085	-5,768	<0,001	-0,205

Regressie op arbeidsmigranten beleid (Figuur 7.2)

	Coëfficiënt	Standaardfout	Z	p (>|z|)	Gestandaardiseerd
Acceptatie	0,408	0,022	18,422	<0,001	0,492
Onbehagen	-0,446	0,071	-6,310	<0,001	-0,186

Regressie op asielzoekers opvangbeleid (Figuur 7.3)

	Coëfficiënt	Standaardfout	Z	p (>|z|)	Gestandaardiseerd
Acceptatie	0,736	0,016	45,094	<0,001	0,884
Onbehagen	0,032	0,051	0,618	0,536	0,013

7.6 Methodologische verantwoording telefonische interviews

7.6.1 Selectie van deelnemers

Er werden 80 telefonische interviews gehouden met respondenten van de burgerenquête . Om zeker te zijn van een goede spreiding van de respondenten met betrekking tot hun mening over de onderwerpen die in het gesprek aan bod zouden komen, hielden we bij de selectie van de respondenten rekening met hun score op twee schalen uit de burgerenquête . De eerste is de evaluatie van de uitvoering van het inburgerings- en terugkeerbeleid. De tweede is de mening over beleid ten aanzien van arbeidsmigranten. Voor elk van deze schalen werd een driedeling gemaakt met drie ongeveer even grote groepen respondenten (negatieve evaluatie, gemiddelde, en positieve evaluatie). Zo ontstonden negen categorieën; één voor elke combinatie van de driedeling van elke variabele (zie Tabel 7.22).

Om meer positieve en negatieve dan neutrale meningen te krijgen, werden de uiterste categorieën oververtegenwoordigd in de steekproef. De verdeling over de negen groepen staat in Tabel 7.23. In de cel links bovenaan kan je bijvoorbeeld zien dat 19 van de 75 geïnterviewden uit deze cel komen. Dat is 25,3%, hoewel deze cel maar 17,9% van de respondenten van de enquête vertegenwoordigd, een lichte oververtegenwoordiging dus. De steekproef voor de interviews bestond uit 75 respondenten (zie Tabel 7.23), maar er werden er 80 uitgevoerd door het onderzoeksbureau Flycatcher (zie Tabel 7.24).

Het is belangrijk om op dit punt op te merken dat de uitkomsten van statistieken uit de interviews geen representatieve afspiegeling vormen van de Nederlandse bevolking. Gemiddelden en percentages moeten met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. De statistieken zeggen wel iets over de frequentie van genoemde thema's, rekening houdend met het feit dat de percentages niet precies gemeten zijn.

Van de 80 personen die initieel gecontacteerd werden, stemden 49 in met een interview. De anderen werden vervangen door iemand uit dezelfde groep.

Tabel 7.22: Verdeling van de respondenten over de 9 categorieën

			Evaluatie beleid uitvoering terugkeer- en inburgeringsbeleid			
			1 - 2	2.5 - 3.5	4 - 7	Totaal
Evaluatie beleid arbeidsmigranten	1 - 3.33	Aantal	465	213	126	804
		%	17.9%	8.2%	4.8%	30.9%
	3.67 - 4.67	Aantal	312	409	321	1042
		%	12.0%	15.7%	12.3%	40.1%
	5 - 7	Aantal	221	318	216	755
		%	8.5%	12.2%	8.3%	29.0%
Totaal		Aantal	998	940	663	2601
		%	38.4%	36.1%	25.5%	100.0%

Tabel 7.23: Te realiseren steekproef

		Evaluatie uitvoering beleid			
		1 - 2	2.5 - 3.5	4 - 7	Totaal
Evaluatie beleid arbeidsmigranten	1 - 3.33	19	5	5	29
	3.67 - 4.67	7	5	8	20
	5 - 7	9	8	9	26
	Totaal	35	18	22	75

Tabel 7.24: Gerealiseerde steekproef

		Evaluatie uitvoering beleid			
		1 - 2	2.5 - 3.5	4 - 7	Totaal
Evaluatie beleid arbeidsmigranten	1 - 3.33	19	6	6	31
	3.67 - 4.67	8	6	8	22
	5 - 7	9	9	9	27
	Totaal	36	21	23	80

7.6.2 Vragen en verloop van het interview

De semigestructureerde interviews duurden ongeveer tien minuten. Ze vonden plaats van 24 mei 2017 tot 12 juni 2017. Het script dat door de interviewers gebruikt werd, staat in Figuren 4.1 en 4.2.

De antwoorden van de geïnterviewden werden tijdens het gesprek opgeschreven door de interviewer en deze corrigeerde de transcriptie meteen na afloop van het gesprek. Er werden ook audio-opnames van de gesprekken gemaakt. In gevallen waarin de transcriptie niet duidelijk was, werd deze door ons aangevuld aan de hand van de audio-opnames.

Figuur 7.4: Script voor gesprek over vluchtelingen.

Er zijn verschillende groepen buitenlanders die naar Nederland komen. Dit onderzoek zal ingaan op twee verschillende groepen migranten. Daarover wil ik u een aantal vragen stellen.
De **eerste groep** zijn vluchtelingen. De overheid beoordeelt of zij in Nederland mogen blijven of niet. Als ze mogen blijven, moeten ze inburgeren. Als ze niet mogen blijven, worden ze uitgezet.

[Dit graag allemaal op één pagina tonen. De interviewer dient hier zelf naar eigen inzicht vervolgvragen te stellen. Alles wat de respondent zegt, dient zo letterlijk mogelijk uitgetypt te worden.]

Q3. Wat vindt u van hoe de overheid omgaat met vluchtelingen? Vindt u dat de overheid dit goed doet? [Hier ruimte voor direct antwoord respondent]

Eventuele vervolgvragen, bij gebrek aan (gedetailleerd) antwoord:
- Waarom vindt u dat?
- Zou de overheid iets moeten veranderen aan hoe ze met vluchtelingen omgaat? Wat is het belangrijkste?

Los van uw oordeel over het beleid zoals dat nu bestaat: dat illegalen uitgezet worden, dat vluchtelingen die mogen blijven moeten inburgeren.

Vindt u dat de overheid dit beleid goed uitvoert? [Dit kan vooral voor mensen die het met het beleid eens zijn een goede opvolgvraag zijn]
Waarom wel/waarom niet?

Q4. Uw antwoorden tot nu toe samenvattend, vindt u dat……
[hier mening respondent samenvatten, bijvoorbeeld “u vindt dat de overheid het slecht aanpakt”].
Klopt dat?
[Respondent zal hier beamen of indien nodig de samenvatting corrigeren of aanvullen.]

Q5. Is er een bepaalde reden voor uw mening of een bepaald moment waarop u van mening bent veranderd? Of heeft u deze mening altijd al gehad?

Figuur 7.5: Script voor gesprek over arbeidsmigratie

Een **tweede groep** waarover ik het met u wil hebben, zijn mensen die vanuit een ander land in Nederland komen wonen en werken. We hebben het niet over illegalen, maar over mensen die hier legaal komen werken.

Q6. Wat vindt u van deze legale arbeidsmigranten, van wie er naar Nederland mag komen en hoeveel er mogen komen? [Hier ruimte voor direct antwoord respondent]
[Opmerking enquêteur. Als niet duidelijk is wat legale arbeidsmigranten zijn, hierover uitweiden en zeggen dat het kan gaan over (1) mensen uit andere landen van de Europese Unie die het recht hebben om hier te komen werken, of (2) laag- of hoogopgeleiden die een werkvergunning krijgen via een Nederlandse werkgever (dus dokters en wetenschappers, maar ook arbeiders in bouw en tuinbouw).]

Eventuele vervolgvragen, bij gebrek aan (gedetailleerd) antwoord:
- Waarom vindt u dat?
- Zou de overheid iets moeten veranderen aan hoe ze met arbeidsmigranten omgaat? [indien ja → Wat is het belangrijkste?]

Q7. Uw antwoorden tot nu toe samenvattend, vindt u dat…
[hier mening respondent samenvatten, bijvoorbeeld "u vindt dat de overheid het slecht aanpakt"]. Klopt dat?

Q8. Is er een bepaalde reden voor uw mening of een bepaald moment waarop u van mening bent veranderd? Of heeft u deze mening altijd al gehad?

7.6.3 Groeperen van de antwoorden in categorieën en thema's

Om de interviews op een systematische manier te verwerken, stelden we een codeerschema op. Dit deden we op basis van de inhoud van een deel van de interviews.

Dit is de precieze procedure die we gevolgd hebben in het opstellen van het codeerschema:

- Alle vijf de onderzoekers lezen vijf interviews en op basis van een discussie met vijf onderzoekers wordt een eerste versie van de categorieën opgesteld.
- Drie onderzoekers lezen en coderen elk zes interviews en verfijnen aan de hand hiervan de categorieën, die dan weer besproken worden met de andere onderzoekers.
- Drie onderzoekers coderen elk vijf interviews en verfijnen aan de hand hiervan de categorieën.
- Twee onderzoekers coderen 20 interviews om te controleren of de categorieën betrouwbaar gecodeerd kunnen worden. Verschillen in codering worden door onderling overleg tussen de twee onderzoekers opgelost.
- Op basis van de resultaten en een discussie met de andere onderzoekers worden de finale categorieën vastgelegd.

- Twee onderzoekers coderen 20 interviews, de betrouwbaarheid van deze wordt gerapporteerd. Verschillen in codering worden door onderling overleg tussen de twee onderzoekers opgelost.
- Een onderzoeker codeert de overige 40 interviews.

Op basis van deze procedure konden de antwoorden van de geïnterviewden in 25 categorieën ingedeeld worden voor het gesprek over vluchtelingen en in 13 categorieën voor het gesprek over arbeidsmigranten. Elke categorie werd gecodeerd op een driepuntschaal: een 0 als de categorie niet voorkomt in het gesprek, een 1 als het onduidelijk is of de categorie een beetje voorkomt in het gesprek, en een 2 als de categorie duidelijk voorkomt in het gesprek. De beschrijving van deze categorieën staat in Tabel 4.4 en Tabel 4.8, alsook de betrouwbaarheid waarmee elke categorie gemeten is. De categorieën staan zodanig gerangschikt dat de categorieën die bovenaan staan het meest voorkomen in de gesprekken. Zeker van de categorieën die het meest voorkomen, kunnen we zeggen dat deze betrouwbaar gemeten zijn. Voor categorieën die minder vaak voorkomen, is de betrouwbaarheid minder makkelijk te bepalen. Daarvoor is, statistisch gezien, de steekproefgrootte erg klein. Een eventuele lagere gemeten betrouwbaarheid in die kleinere categorieën is dus geen reden om te twijfelen aan de betrouwbaarheid van het coderen.

Naast de inhoud van de argumenten voor de mening van geïnterviewden over vluchtelingen/arbeidsmigranten, codeerden we ook de bron die vermeld wordt voor een bepaalde mening. Geïnterviewden kunnen zelf relevante ervaringen hebben, horen over de ervaringen van anderen, of ze hebben bijvoorbeeld iets in de krant gelezen.

Tabel 7.25: Alle categorieën in de gesprekken over vluchtelingenbeleid:

Vraagstelling: Wat vindt u van hoe de overheid omgaat met vluchtelingen? Vindt u dat de overheid dit goed doet?

	Niet aanwezig	Onduidelijk of een beetje aanwezig	Aanwezig
Voorwaarde dat, twijfel over, of betere controle van de overheid dat het echte vluchtelingen zijn die inderdaad gevaar lopen (in tegenstelling tot economische vluchtelingen) (rho = .90)	49	5	26
Menselijkheid (verwijzing naar overkoepelende categorie 'mensen' of 'iedereen') (rho = .58)	56	4	20
Begrip en empathie voor de moeilijke situatie van vluchtelingen (inleving in situatie vluchtelingen) (rho = .48)	50	12	18
Procedure moet korter om vluchtelingen sneller zekerheid te geven (rho = .71)	62	4	14
Vluchtelingen moeten verplicht aanpassen, overheid moet dwingen om te integreren en aan te passen (te lage inburgeringseisen) (rho = .84)	60	6	14
Procedure moet flexibeler, meer kijken naar individuele gevallen (bijvoorbeeld mensen die hier al lang zijn of al ingeburgerd zijn of al familie hier hebben, geen scheiding kinderen/ouders) (rho = .76)	66	3	11
Nederlanders krijgen minder dan vluchtelingen, oneerlijk want zij hebben het ook moeilijk (rho = .89)	69	1	10
Er zijn te veel vluchtelingen, niet iedereen kan naar hier komen (rho = .77)	68	2	10
Er moeten meer mensen echt uitgezet worden (bijvoorbeeld actief stoppen van illegaal verblijf) (rho = .68)	66	6	8
De overheid stelt te hoge inburgeringseisen aan vluchtelingen **	71	1	8
Strengere voorwaarden om hier te mogen blijven (bijvoorbeeld criminelen uitzetten, vluchtelingen moeten zich eerst bewijzen) (rho = .59)	70	3	7
Procedure moet korter zodat niet-vluchtelingen sneller uitgezet kunnen worden (rho = -.05)	73	1	6
Universeel hulpgedrag (bijvoorbeeld 'we moeten anderen helpen') *	71	3	6
Vluchtelingen moeten terugkeren zodra de situatie in het land van herkomst veilig is **	55	1	5
Procedure te lang (zonder verdere uitweiding over waarom of wat er beter moet) (rho = .69)	74	2	4
Procedure is te streng (rho = -.05)	74	2	4
Dreiging voor veiligheid Nederlanders (rho = .77)	74	2	4
Culturele dreiging, vluchtelingen passen hier niet	73	4	3
Economische dreiging, vluchtelingen kosten veel geld **	72	5	3
Vluchtelingen helpen in land van herkomst in plaats van in Nederland **	78	0	2
In procedure iedereen over dezelfde kam scheren	79	0	1

(bijvoorbeeld geen speciale behandeling omdat iemand bekend is of goed ingeburgerd) **			
BRON media (rho = .77)	53	1	26
BRON persoonlijke ervaring (rho = .64)	66	2	12
BRON ervaring van anderen (rho = .69)	69	1	10
BRON aanslagen (rho = 1.00)	75	0	5

rho = Spearmans' rho, een correlatiemaat voor ordinale data
* Spearman's rho kon niet berekend worden, omdat in de subset een codeur deze categorie nooit gegeven heeft.
** Spearman's rho kon niet berekend worden, omdat in de subset deze categorie niet voorkwam.

Tabel 7.26: Alle categorieën in de gesprekken over arbeidsmigratiebeleid.

Vraagstelling: Wat vindt u van deze legale arbeidsmigranten, van wie er naar Nederland mag komen en hoeveel er mogen komen?

	Niet aanwezig	Onduidelijk of een beetje aanwezig	Aanwezig
Gelijke behandeling (bijvoorbeeld loon) van Nederlanders en buitenlanders nodig (rho = .58)	50	6	24
Bedreiging voor de banen van Nederlanders, voorkeur voor Nederlanders (rho = .93)	49	8	23
Economie heeft migranten nodig/is goed voor economie (rho = .92)	49	11	20
Illegaliteit tegengaan/ wat legaal is, is goed/ wie hier legaal is: prima (rho = .47)	57	10	13
Nederlanders willen sommigen banen niet doen of willen kansen op werk niet aannemen (rho = .66)	69	1	10
Biedt meer kansen voor individuen (ook eventueel voor respondent zelf), Nederlanders moeten ook naar het buitenland kunnen *	66	6	8
Arbeidsmigranten moeten zich aanpassen (normen, omgangsvormen) (rho = .81)	68	4	8
Iedereen is welkom *	69	4	7
Twijfel of migranten hier komen om te werken (of komen ze voor de sociale voorzieningen)? (rho = .58)	72	2	6
Arbeidsmigranten zouden geen gebruik mogen maken van sociale voorzieningen, moeten eigen broek ophouden *	74	3	3
BRON Persoonlijke ervaring (rho = .79)	60	2	18
BRON Ervaringen van anderen (rho = .82)	69	2	9
BRON Media (rho = .73)	75	1	4

rho = Spearmans' rho, een correlatiemaat voor ordinale data
* Spearman's rho kon niet berekend worden, omdat in de subset een codeur deze categorie nooit gegeven heeft.